

Szépirodalom

Lövetei Lázár László versei	5
Nádasdy Ádám versei	8
Halmi Tamás versei	10
Láng Orsolya: Georgia O'Keeffe Ghost Ranch-en	12
Bódis Kriszta: A „Lady” érkezése	15
Ferdinandy György kisprózái	26
Hegedűs Imre János: Amáli	29
Dimény H. Árpád versei	38
Oláh András versei	46
Nagy Attila versei	49
Vörös István versei	52
Voloncs Attila: A másik orcádat!	59
Tóth Erzsébet: Én lettem volna	65
Bíró József versei	72
Szondy-Adorján György versei	76

Literata Hungarica

Balázs Imre József: Apokrif kultúrák (Szöcs Géza korai verseskötetei)	78
---	----

Pályakép

„Én is esetleges vagyok...” (Tamás Dénes beszélgetése a hatvanéves Kemény Istvánnal)	88
--	----

Ködoszlás

Cserey Zoltán: Határvédelem Háromszéken a Székely Határőrök korában (1764–1849)	92
---	----

Forgószínpad

„Az én színházam az a színház, ahol a lélekkel foglalkozunk” (Fodor Györgyi beszélgetése Albu Istvánnal, a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház igazgatójával)	132
--	-----

Aranyág

Körösi Viktor Dávid: Tövisi helyzetkép: az önazonosság megélésének egyes szórványsajátosságai	145
---	-----

Szemle

Béres Norbert: De profundis (Lövetei Lázár László: <i>Feketemunka</i>)	160
Tamás Dénes: Shortcutolt történetek (Láng Orsolya: <i>Személyes okok</i>)	165
Sárközi Máttyás: Hűen a magyar nyelvhez (A Ferdinandy-életműkiadás apropóján)	169
Pál-Antal Sándor: A belbéke és csendesség szószólója (Süli Attila: <i>Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról</i>)	172
Magyar Zoltán: Napkeleti kalászat (Harangozó Imre: <i>Napkeleti kalászat...</i>)	177

Előfizetők névsora	181
------------------------------	-----

E lapszámunkat Veress Gábor Hunor munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Lövétei Lázár László

SZÜLETÉSNAPOMRA¹

macska a farka körül
hét darab élete van
nem csoda hogyha örül

ötvenedik tavaszán
bárcsak az ember is így
mert hisze' szép ez a szám

szép kerek évtizedek
vannak az ember után
s mégsem örül de nem ám

mert ugye megszületett
sok darab élete volt
s vén feje lám mire ment

volt eleinte gyerek
gomba a fű közepén
szép kerek évtizedek

volt azután fiatal
hitte a hinni valót
híre se hamva se most

szép kerek évtizedek
mind csupa szép csupa jó
mind csupa versbe való

s mégsem örül de nem ám
vén feje csiki hideg
ötvenedik tavaszán

¹ A *Székelyszó* szerkesztősége szeretettel köszönti az ötvenéves Lövétei László Lászlót.

lázba mi hozza megint
semmi a föld kerekén
vén keze újra legyint

sok darab élete volt
él hiszen élnie kell:
várja a hinni valót

ZÁKEUS A FÜGEFÁN

„És ímé, vala egy ember, ki nevérl
hívattatik vala Zákeusnak,
ki a Publikánusoknak Elöljárójok vala,
és az gazdag vala.
És igyekezik vala látni, ki volna a Jézus;
de a sokaságtól nem látja vala;
mivelhogy állapotja szerint kis ember vala.
És elől elfutván felhága egy figefára,
hogy őtet megláthatná...”
(Lk 19,2-4)

...S a gazdag Zákeus
azonnal fára mász,
ha Jézus arra megy:
acél hangvilla Ő,
köbtábla néki Ő,
afféle egyszeregy.

Csak ülni kell a fán,
s lábat lógatni fenn,
ha Jézus arra megy –
micsoda izgalom:
csak hinni kell nagyon,
és megmozdul a hegy.

Kizárt a száraz ág
az útmelléki fán,
ha Jézus arra megy:
lazán ülhetni fenn,
le nem törik sosem –
ilyen az égi kegy.

A gazdag Zákeus
vidáman bólogat,
ha Jézus arra megy:
csipetnyi kémia –
csak rá kell böknie,
s függvé lesz a meggy.

Csak ülni kell a fán,
és sóhajtozni fenn,
ha Jézus arra megy:
„Jövel házamba hát,
s jelöld meg arcomat,
Te, bűvös anyajegy.”



Örömhír, 2012 (installáció, vaslemez)

Nádasdy Ádám

ZÁRT TÉRBEN

Tovább zárt térben, megint folyosón,
szűk stúdióban némán kiabálva,
a falakat tojástartók borítják
a visszhang ellen. Pedig szeretem,
hálás vagyok, ha visszhangzik a tér,
ha rám öntenek szépet, undokat.
De zárt térben vagyok, hiába próbál,
vékonyan süvítve a levegő
bejönni. Fölmegyek a hátsó lépcsőn,
zárt tér, aztán majd csodálkozzanak,
hogy egyszercsak ott állok kint, előttük,
már szabadon, folyosószagúan.

A KOLOSTORKERTBEN

A kőlapok finoman vannak lerakva,
nem fér közéjük egy késpenge se.
A véglegességük békét sugároz,
itt el tudnék tölteni éveket,
a fal hűvös, árnyékos szögletében,
fölhúzott térddel, olcsó saruban,
vagy épp a napon, ha fázik a hátam.
A kövek közül nem törhet elő,
nem indulhat felém a hasadékból,
le van szorítva, kezes bárány ma már,
mióta minden kőlapot leraktak,
mióta falnak döntöm hátamat
s a nap elől – vagy éppen azt követve –
óránként keresek pozíciót,
nem törhet elő az imperatívusz.

HOGY EZ KEVÉS

Ez lenne az én világom:
ravasz árnyékkeresés?
Félig bűnös belenyugvás
a tudatba, hogy ez kevés?
Látom magam húszévesen:
kifakulva állok ott.
Tengersokat hiányoztam,
csak a napfény változott.
Aki jött, azt lealáztam,
móka, tréfa, kacagás.
Közben mocsaras pszichózis,
lejjebb alvadt vérű sás.
Megállok a háta mögött:
mondjon végre valamit!
Jöjjön velem, sőt repüljön!
A kezemben dinamit.



B, Don't B, 2012 (vaslemez)

Halmai Tamás

ALLEGÓRIA

Emberről vagy angyalt szeret jobban? Isten
mindenkit jobban szeret. Sosem éppúgy,
ahogy – hanem fokkal fölé a számolt
ténynek, valónál hívebb mérték módján.
Tengerrel viselő kis patakok
és erdő lakta kertek sejthetik,
miféle túlzás építi az épet,
a reggelek hány elrugaszkodása
ér el estéig, szétajándékozva
közbe-közbe a fényt. Holott ez is csak
a mondhatatlan allegóriája,
közelítés a nincstelen egészhez.
Más szóval: szó. A beszéd teremtménye
helyett beszélünk. És ölelünk némán.

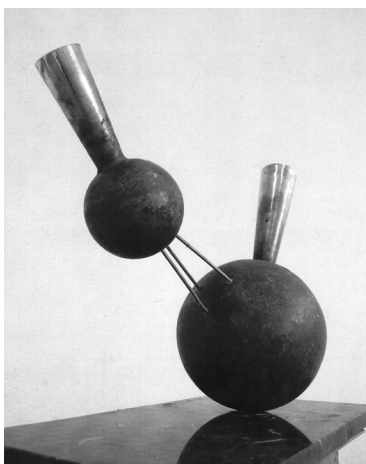
FÁTYLAZATLAN

Alkonyban tenni délelőtti sétát:
nem varázslat, legföljebb mágia.
Elég a császárnak napi hitet
s a lábnak megadni, ami a lábé,
és máris elköltözött fényességnek
kedve nyílik visszaderengeni
térbe, időbe. Hajlatos utak
tudják a többit: merre feleljen
elmúlással az örök, szót hogyan
érthet szóval a fátylatatlan jóság.
A kis lények nagy ajándékozók;
fény szülötte a gyom is. Nem tévedhetsz

el annyira, hogy akárki testéből
kitaláljon a szíved. Hazaéltél.

RÁISMERŐ

Szelek pásztora, csillagfaggató,
csak az életet nem tudja, ki él.
De ha az Élet tud már minden előtt?
Ráérzés érlel ráismerő elmét,
és konklúziót írunk nap-szó-tárba,
és kölcsönvett bölcsesség felett örvend
a tudatlan – tudhatatlan felett.
Két párhuzamos nemcsak végtelenben:
találkozhat kezdetek kezdetén is;
ha kezdet és vég párhuzamosak.
Nincsen irány, mely rokoni ne volna –
otthona időnek az örök, s látni
emberen is, ha elég láthatatlan,
hogy kerubiánus vagy szerafista.



Macro vs. Micro I., 2009 (rész, bronz, márvány)

Láng Orsolya

GEORGIA O'KEEFFE GHOST RANCH-EN

Én mindig a saját utamat jártam:
egyszerűség, tisztaság, egyensúly –
a szépség útjaival rajzoltam fel magam
a térképre, amit addig kevés nő lakott.
Mondták: „nőkből nem lehet művész,
legfeljebb rajztanár”. Voltam az is,
kellett a pénz. Pokoli volt.
Kevesebbet tanítani,
erősebben gondolkodni.
Minél kevesebbet és minél erősebben dolgozni.

Nagyítás, fragmentálás, kivágot.
Nem bírtam hallgatni, mit okoskodnak
az absztraktokról a kritikusok.
Egy darab szén,
egy darab papír,
egy vonal: ilyen egyszerű
az istálló, ami fölött a lángoscsillag megáll.

Egész nap nézni, nézni,
aztán a papír előtt minden látottat elfelejteni.
Mondanivalómhoz egy ház sem lenne elég,
falait teleírni, de ha letérdelek
a padlóra fektetett papír elé,
mindent elmondtam.

Végre egy nő papíron!, kiáltotta Stieglitz,
amikor elvitték hozzá a rajzaim.
Hogy érdek nélkül tartotta sokra őket,
megalapozta hírnevem. Felháborított, hogy
megkérdezésem nélkül állította ki őket a galériában,

de hízelgett, hogy a megnyitón nem ismerte fel
a művészt. Tehát nem én, hanem a műveim győztek.

A házasság évében realista lettem.
Keretet kitöltő virágok, felhőkarcolók.
Üvegszirmok és vasbeton kelyhek.
Bibék és porzók, monumentális
szeméremajkak – mondták.
Mindenki azt lát, amit akar.

Mégsem a monumentalitás vonzott.
Nem a nagyívű konstrukciók.
A repedések, a kitüremkedések részletei,
mint egy gyűrött lepedő tenyérsíni
felületén a támaszkodás nyoma.
A támpontról az egész test felépíthető.

Aztán hűtlenség, testi hanyatlás.
A bukás évei. Menekülés
Új-Mexikó drámai vöröseihez.
Egyedül lenni a homokkő-labirintusban:
maga a szabadság. Aztán a koponyák,
tele velük a Ghost Ranch. Nehezeknek
viszem haza őket. Akár dísz tárgynak is –
üregükben fészket rak a fény.
A csontok elvezetnek a sivatag középpontjához.

Egy papírdobozban csörgőkígyók
szárított csörgőit tárolom. Másokban
a több ezer nekem írott levelet.
Mindkettő fenyegetés. Egész életemben féltem,
de ez nem tántorított vissza attól,
hogy azt tegyek, amit akarok.

Sem Alfred, sem Becky nem jelentette azt,
amit a kösivatag: túlélést. Csak azért halok meg,

hogy beleköltözzek.
Kivenni belőle részemet.

Nem tudom, a magányt lehet-e akarni,
vagy a magány előbb akar.
Sokat bosszant, hogy beérem a teljességgel.

Az átmelegedett kőlapok között
rácsot képez a hó, a tetőnek támasztott
létra fokait fehér mázként vonja be.
Az ereszen jégтарéj csepeg.
A támasztékok meg-megreccsennek:
az olvadás úgy teszi semmissé a súlyt,
mint elhagyatottságára ocsúdó haldokló
a bőkezűség jegyében fogant
végrendeletét.

Lehet, hogy adni sosem tudtam
olyan szenvedélyesen,
mint átadni valami szenvedélyeset.



Nem mered, 2021 (polisztrén)

Bódis Kriszta

A „LADY” ÉRKEZÉSE

– Tüdős Klára regénye –

Nanuka és Erzsi egy hete kötöttek szövetséget arra nézve, hogy a kisasszony hazaérkezéséig rendbe teszik a Tüdős házat. Emmi összeszorított szájjal járt körülöttük, szemlélte a szakácsné és a szolgálók munkáját, ujját végighúzta a bútorok rejtettebb oldalán, benézett a kamrába, fölment a padlásra, ellenőrizte a szilkéket, kaspókat, üstöket, felemelte a fedőket, megforgatta az oldalszalonnákat, beletürt a kosarakba. Strázsált a gőzben fényesre száradó meszelés fölött, mintha attól gyorsabban szikkadna, és a széjjelszedett ágyak, bútorok portalanítását ellenőrizve utasításokat adott:

– No Ilus – követte a szobalányt –, kanapé, rengőpad, láda, sarokpad, asztalok, székek, ezek is mind legyenek lepókhálózva, és meg ne lássam, hogy bűdös petróleummal kened! Ott az az illatos olaj, az, igen, az a bútorkence a Neumann és társától.

Ifj. Tüdős Jánosné Kálmánchey Irén egy papírdobozt forgatott a kezében. A dobozt egyszerű fametszet díszítette. A buggyos ujjú estélyi ruhában ülő hölgy valahova a doboz jobb alsó sarka felé nézett, fejét kínosan egyenesen tartva, talán hogy dúsan leomló hajkoronája még jobban érvényesüljön. A metszeten az árnyékok és a haj esését kifejezni kívánó csíkozás olyan szimpla volt, hogy inkább hasonlított egy arab sejk kendőjéhez, mint valódi frizurához. A háttérben vastagabb sávózással a nap sugarait megidézni hivatott vonalak egy tükörrámaszerű keret felé futottak. „Nigrosin”, ez a különös, méregként csengő név szerepelt feliratként. A dobozba rejtett terméket hívták így. Irén éppen kibontotta volna, hogy tüzetesebben megvizsgálja tartalmát, amikor Emmi jelent meg a fésülködőasztal tükreben.

– Ezt keresem – kapta ki Irén kezéből a Nigrosint.

Irén mukkanni sem tudott, elpirult, mint aki rossz fát tett a tűzre.

– Biztos? – rebegte.

– Nahát! – csodálkozott Emmi. – Ez nem a bútórápoló. De akkor micsoda?

Irén egy bátor mozdulattal visszaszerezte a dobozkát.

– Mondtam, hogy nem ezt keresed!

– Én nem értem ezt a Jánost – csóválta a fejét Emmi. – Miért költ ilyen ostobaságokra?

– Honnan tudod, hogy ostobaság? Azt sem tudod, hogy mi ez! – mondta élesen Irén. Volt valami számonkérő a hangjában.

Emmi meghökkent. Aztán sértődött hangon válaszolt:

– Tudok olvasni, drágám.

Irén fölényessége egy csapásra elpárolgott.

– Ah! – sóhajtotta, de ennél frappánsabb semmi nem jutott eszébe.

– Engem nem lehet becsapni. Azt hiszed, nem látom, hogy a debreceni dámák itt körülöttünk miben mesterkednek? Úgy akarnak kinézni, mint a lányaik. Nevetséges! Zsuzsánna vörös haját hiába irigyli az anyja, hiába sírja vissza a sajátját. Mert bizony az a veres, amit előállított, köszönő viszonyban sincs az eredetivel.

– A kis Zsömi? Ki gondolta volna, hogy ilyen filigrán hölgygé érik, ugye? Igazán bájos. De hiszen a mamájának gyönyörű, fényes és természetes hatású az a sugárzóan szép haja – állította Irén. – Neked is csak azért tűnt fel, hogy történt vele valami, mert egyik napról a másikra változott meg. Azt mondják, egy hónapig is kitart, sem vízben, sem gőzben nem kopik, és az ágyneműt sem piszkítja. És tudod, milyen a János. Észre sem fogja venni!

– Édes Istenem! Akkor meg minek, ha úgysem veszi észre? Még hogy nem fogja be az ágyneműt! Hát nem kell mindig mindent elhinni! – csapta össze a kezét Emmi. – Azt akarod mondani, hogy nem is az uradtól kaptad?

– Annyira szeretném boldoggá tenni! Mintha kihunyt volna belőle a tűz... – sütötte le a szemét Irén.

– „Mit tudod te, asszony, mi a jó a te férjednek!” – idézett a Szentírásból Emmi.

Irén és Emmi egy ideje eljártak az istentiszteletekre, amikor ifj. Tüdös János külföldön vagy vidéken tartózkodott.

– Annyira félttem őt, Emmi!

– Ide figyelj! – fogta meg Emmi Irén vállát. – Ez akkor sem vall rád. Ne fordulj ki magadból! Légy biztos támasza! A legszegényebb asszony is tud egy fél font juhhúsból olyan paprikást főzni, olyan lével, hogy nem győzi az embere a kenyérrel mártogatni, egyenesen bekana-

lazza jóízűen, de nemcsak a paprikás leve, hanem a legegyszerűbb suhantott leves is elkészíthető olyan kíváncsú ízűre, hogy a jóllakott ember is – meglátva, megszagolva – megnyalja a szája szélét.

– Nincs étvágya... – rebegte Irén. – Azt mondja, nem érzi az ízeket egy ideje.

– Istenem, drágám! Jelképesen mondtam a paprikást, meg a főzést. Az asszony türelmesebb, mint a férfi, nagyobb lélekkel viseli a bajokat.

– Mogorva. Szórakozott. Nem hajlandó megvizsgáltatni magát.

– Mit szól ehhez Kálmán?

– Mióta Kálmán tiszti főorvos lett, keveset látjuk, szinte csak az egészségügyi cikkeit olvassuk a *Városban*.

– És Gergely doktor?

– János hallani sem akar arról, hogy beteg volna. Nekem, Emmi, nincs, akivel megoszom a bánatom. Alig bírtam ki Klárikám nélkül ezt a három évet, de János mit sem törődött vele.

– Egy jó asszony nem köti a világ szemére, ami fáj neki. Úgy gondolkodik, „azért veszem a kötőt magam elé, hogy eltakarjam vele a bajokat.” Hidd el, jobb egy rosszal, mint egy rossz nélkül.

– Ő nem rossz. János jó ember.

– Akkor meg mit panaszkodsz?

– Igazad van – adta meg magát Irén.

– Jobban tennéd, ha kijönnél és megnéznéd, hogy a vastag derekú szakácsnéd mit mesterkedik az ünnepi menüvel.

– Dehogy, eszem ágába sincs ráhagyni! Azt hiszi, mindent tud – tette az asztalra a hajfestőszer dobozát Irén, és a gondolatra, hogy Juci, a szakácsné önállósítja magát, hirtelen visszanyerte erejét. – Még hogy mindent! Örülünk neki, ha nem keveri össze a kovászolókanalat az élesztős szilkével. Oly megtévesztő, nem gondolod? – nézett tovább egyetértésre vágyó tekintettel Emmire.

– Ne is mondd! – kezdte rá Emmi. – Szerény magatartásának, hovatovább tartózkodónak mutatja magát, olyan badárjárása van neki, de megéri a pénzét.

– Igazad van, csendes, óvatos lépésű, de, bár fiatal, mégis kiábrándítóan elöntetlen külsejű, vastag a lábszára, nagy a hasa. Olyan boglyakemence.

A cselédek magatartását, külsejét, jellemét pellengérezve, immár egyetértésben tartottak a konyha felé, hogy kikérdezzék Jucit, majd

miután semmit sem találtak rendben, de mindent eligazítottak, kimentek az udvarra, ahol az eresz alatt Nanuka vezetésével Erzsi már hajnalban megkezdte a szappanfőzést és az előkészületeket a nagymóráshoz.

Nanuka sovány derekán a kötő fölött karikára fűzött kulcsok ragyogtak a felhőtlen égről rájuk tűző napon. Erzsi és Nanuka is bekötött fejfel tüsténkedtek a nyári katlan előtt, az üst körül. A nyári konyhában összekotyvasztott darabos mész, véka sziksó és víz keverékében a mész már megaludt, és néhány nap alatt jól le is ülepedett.

- Én nem értelek, Erzsi! - dorgálta a cselédet Irén, miközben az kihozta a meszes edényt a konyháról. - Sokkal gyorsabban végeztünk volna, ha zsíros szódából csinálod a lúgot. Hát nem lett volna elég venni egy kiló szódát? Nem, te lementél sziksóért.

- De Naccsád! Én itt kiteszem a lelkem, hogy a régi idóktól bevált módszereket alkalmazzam, és ez a hála. Tudja Naccsád, nálunk az asszony erényei közé tartozik, hogy tudjon felhasadt kenyeret sütni, tiszta fehér ruhát mosni, és jó fehér szappant főzni. Jártas vagyok mind a háromban, és kiváltképp a szappanfőzésben! Mikor főztem én zsírosat meg avas színűt vagy morzsásat, mint a tarhonya?

- No, Erzsinek ebben igaza van, a szappanja fehér és tükrös, mint az üveg! - helyeselt Emmi. - Nem úgy ezeké a kofaasszonyoké, mert ezeké foltos, meg mállik, meg püfög.

- Bizony ám! - helyeselt Erzsi. - Emmi naccságos asszony érti a dógát. Az én szappanom acélos, pöng, mint a pöngő karika, az ám!

- Irénkém, tudom én, hogy a modern háztartás híve vagy az urad által - szólt közbe Nanuka is -, de gondolj bele, mennyit spórolunk, hogy nem a hirdetéseknek hiszünk és vesszük a gyári mosóport, és hogy nem hívunk mosóasszonyt sem, nem uraskodunk, ha megtehetjük is. No, én sohase mosatnék kilósba, mint Pesten, ahol egy telefon, és elvitetik a szennyest, mert úgy hallom, ez a legújabb sikk. Hallottátok? Na, mit szóltok hozzá? Hát nem jobb az, ha megcsináljuk mi magunk? Hát nem annak a minőségnek lehet hinni? Dehogynem, drágaságaim!

Irén lelke mélyén teljes mértékben egyetértett Nanukával, de még Erzsivel is, és maga sem tudta mire vélni, mi ez a nagy összezavarodottság a lelkében.

– Nem hiszem, hogy a szappanfőzés ilyen fontos volna, amikor három év után hazajön a szemünk fénye, az egyetlen gyermekem... – szipogta Irén.

– Klárika miatt vagy ilyen ideges és gyenge – simított ki egy tincset a lánya homlokából Nanuka. – Nem haragszunk meg, ha lepihensz.

– Nem tehetem, édesanyám! Nem nézhetem ölbe tett kézzel, hogy a fájós háta ellenére hajlongjon itt a teknők fölött – nézett hálásan az anyjára Irén. Mikor volt, hogy Nanuka ilyen gyengéden nyúlt hozzá? Egyáltalán, hogy hozzá ért? Úgy látszik, mindenkire szokatlan hatással van Klári érkezése – gondolta.

– Kihozatom apáddal a mosógépet, na mit szólsz? – javasolta Nanuka.

– Még hogy a mosógépet! – fintorgott Erzsi.

Móricz tekintetes kivételesen otthon tartózkodott, és nagy önfegyelmet gyakorolva már harmadik napja dolgozott az asszonyok keze alá, hogy egy kis békét próbáljon becsempészni a habzó izgalomba. Hajnalban előhozta a töpörtöst, a disznóvágás óta a cseréptálban összegyűjtött bélzsírt, fonyózsírt, hájat, csökét, avas szalonnát, bélvéget, a télen összegyűlt égett szennyes zsírt, hólyagot, zsíros hulladékot. Erzsi még a padláson felakasztott szalonna alól lecsepegő zsírt is fölfogta, meg a Juci által levagdosott húsok kövéreit, mócsingját is összeszedte.

– Aztán tudod-e, Erzsi, hogy én Kakasszéken, Fehértón meg Sóstóparton, amikor a szikestavak környékén jártam, láttam ám, ahogy a sziksót söpörték, és abból készítették a lúgot. Na, az nem volt annyira bűdös, mint ez itt e’ – tette az asztalra a hasadt cseréptálat Móricz.

– Nem avas az, ne féljen! – vágott vissza Erzsi. – Az én apám még kocsin is kihordta a sziksót, azt úgy kiabált, hogy „Vögyenek, sziksót vögyenek!” Nem tud nekem újat mondani a tekintetes úr. Aztán kukoricáért meg búzáért cserélte el, mer’ ugyanannyi terményt adtak ám, amennyi sziksót vettek. – No, nézzen bele! – emelte fel a fafedőt az üstről. – Látja-e, ha inkább zsírból csinálom sziksóval, milyen szép lesz? Pont elég erős, na vizsgálja csak meg! – Erzsi egy tyúktollat nyomott Móricz tekintetes úr kezébe. – Aztán ne hajoljon annyira fölé, mert lemarja a fejről a maradék haját!

Móricz Erzsire kacsintott. Aztán óvatosan belemártotta a tollat a főzetbe, és valóban, a lúg azonnal lehúzta a tollakat a tollszárról.

– Mi tagadás, tudod a módját – hagyta a cselédre.

– Akkor dobjon má’, tekintetes úr, egy kis szalmát meg csutkatetőt a katlan alá, hadd legyen élénkebb az a tűz.

– Add át az Ilusnak, hadd kavargassa! – utasította Erzsit Nanuka.
– Most már csak keveset rakjon alá – fordult az urához –, mert kifut!
– Aztán fölemelte ő is a fedőt. – Ahogy nézem, ez szétmarta már a tepertőt. Kerülget fölfelé a szappan. Öntsél még rá vizet, Erzsi, mert nagyon erős!

– Hú, de szépen kivetette a fehérszappant – állapította meg elégedetten Erzsi, amikor az üst fölé hajolva ő maga is meggusztálta a főzetet. – De jó, hogy megcsináltam első léről a lúgszappant, igaz-e, tekintetes asszony, milyen jól kimossa majd a foltokat a konyharuhából, meg kioldja a piszkot a tarka holmiból!

– Merjek már abba a kantába, hadd vigyek belőle, tekintetes asszony, jó volna lesúrolni vele a konyhabútort – kérte Ilus.

– Vigyed csak, de a cementlapot ne súrold vele, fiam, mert kicsap utána a zsír, semmire nem mész vele.

– A konyhakőhöz vigyed a sósavat meg a homokkövet! – okította Emmi. – Na, akkor gyerünk, hozd a kantát, merjed, csak tegyél bele sót, hogy ne álljon össze!

Miközben az asszonyok a szappant próbálgatták, kivettek belőle az evőkanállal, vitatkoztak, hogy elég fehér-e már, kell-e még főzni vagy sem, és tenyerükbe csöppentettek, nyomkodták, felperdül-e, Móricz tekintetes megkereste a szappanöntő ráját, amit saját kezűleg állított össze. Egyik végdeszkáját szilárdan illesztette, a kisdeszkát viszont előre-hátra, méretre mozgathatóan hagyta. A kamra hátuljában elhelyezte az előre kiszemelt ajtólapot a hulladékfa gyűjteményéből és meghintette száraz szénával, hogy ne ragadjon. Rátette a ráját, beállította a végdeszkát, biztonság kedvéért téglával ki is támasztotta, el ne mozduljon, amikor majd öntik bele a szappant. Erzsi már ott is termett mögötte, mintha megérezte volna, miben mesterkedik. Hozta a hideg vízbe mártott, csepegő lepedőt, hogy a rájába terítse.

– Ne csurgasd a nyakamba, hé! – kiáltott rá nevetve Móricz tekintetes. – Igazgasd meg – állt el az útból –, mert ha csomós meg vágásos lesz a szappanod, még rám haragudol meg!

– Na lássa, ezért nem bántam meg, hogy nem mentem férjhe’, mer’ a férfi mind rossz – nevetett Erzsi –, miért tegyem magam tönkre, nem igaz? Na. De akkor tényleg álljon arrébb innen, mert lefröcskölöm!

– Oszt mér nem mész senkihez, Erzsi?! Nem vagy te se púpos, se santa, se kacska, se himlőhelyes. Faképnél hagyott, akit szeretted?

– Na, ahhoz még magának se nincs semmi köze – vágott vissza Erzsi.
– Mért nem, mért nem... Pedig most is kérnek. Olyan ember kért meg, aki rám íratja a házát meg a földjét, mégse megyek!

– Csak nem akarsz öreglány maradni? – kérdezte Móricz tekintetes.
– Aztán mindenki elkerül majd, mint a mezsgyekarót.

– Jobb nekem itt, tekintetes uram. Húséges természetű vagyok. Majd járok a templomba mindennap. Meg dalolok. De csak szomorú nótákat. Túl vagyok én már mindenem, nem zúgolódok.

– Jobb is. Tudod, mit olvastam az imént az újságban?
– Mit olvasott, tekintetes uram?
– Dániában végre szolgálati szerződések állapítják meg a nagysága és a cseléd, párdon, a cseléd és a nagysága közti viszonylatot.

– Fölvitte az isten a dógukat azoknak a cselédeknek!
– Ugye, hogy! Eleve megállapítja a dologidőt. Reggel héttől este hétig.
– És ha a naccsága korábban kel?
– Szerintem, Erzsi, mondassák ki, hogy a nagysága se kelhessen fel reggel hét óránál korábban, mert akkor esetleg a cselédet legédesebb álmában megzavarja. Ha a nagysága nem tud aludni, olvasson az ágyban, amíg a cseléd föl nem kel, és meg ne nyomja a csengőt, jeleznén, hogy ébren van.

– És ha a gyerek felsír, mer’ víz kell neki?
– Jó kérdés, Erzsi! Csakugyan. Szerintem keljen fel a nagysága, hozzon a konyhából. Tudja, hol a csap! Sőt, ha a cselédnek is kell víz, igazán nem esik le az uraságából semmi, ha annak is visz egy pohárral.

– Egy előnye csak marad abba a Dániába is a naccságának!
– Na mi az, Erzsi?
– Hogy a cseléd a naccságát nem verheti el a háztól.
– No, szép is volna az a világ!
– Viszont azt én bevezetném, hogyha a naccsága megszöknék a cselédjei közül, azok csendőrrrel visszahozattathatják.

– Maradj csak mindig ilyen vidám, Erzsi! Ne is sirassad magad, mert mogorva leszel, aztán a komornak még a szó sem esik jól – paskolta meg Erzsi arcát Móricz tekintetes. – A mogorva öreglány olyan, hogy ha köszön neki valaki, az a baj, ha nem köszön, akkor meg még nagyobb

a baj, azért szid mindenkit. A gyerekek meg félnek tőle, mint a tűztől. Aztán meg csak könnyű életre ne add magad!

– Má’ mit tetszik képzelni rólam! Mi vagyok én? Rendes életű fehércseléd vagyok, nem olyan, akit a vére hajt, mert abbó’ a rosszaságot kötéllel se lehet kiverni. Van olyan, aki úgy lecsúszik, hogy valóságos kurva lesz. Ismerek sajnos ilyet. Az ilyen, még ha szerencsés is és kiváltják, feleségül veszik, amikor az ura dógozni megy, összeszúri a levet mással. Járra a kocsmákat, kizsebelik a vasárnap mulatókat, de hiába figyelmeztetem én az Ilust is, a Jucit is, hogy becsüljék meg magukat, nehogy koldusként végezzék – ömlött Erzsiből a szó, miközben eligazgatta a lepedőt a rámában, százszor is. – Oszt inkább gyöjjön, vegye le az üstöt, hadd merítsem azt a szappant a ráma közé, mer’ sose leszünk kész, oszt el se hiszem, hogy két nap, és este már itt lesz a mi kis Klárikánk, de várom a lelkem! Már nagyon hiányzott, valósággal, mintha a sajátom volna. Sok korholást tettek zsebre a naccságos úr meg a naccságos asszony ezért a külföldi neveltetésért, remélem, nem bánják meg.

– Csak nem nevelődött el a földtől a kis unokám... – dörmögte Móricz tekintetes.

– Jaj, fiam! – lépett a kamrába Nanuka. – Nem megmondtam, hogy a padlásra vidd a rámát? Nem akarom én ezt mindjárt holnap feldarabolni! Hadd száradjon ki rendesen, alaposan!

– Igaza van a tekintetes asszonynak – nézett rosszallóan Móricz tekintetes úrra Erzsi. – Az öreg szappan nem kopik olyan gyorsan, mint a friss.

– Na, akkor kapjad fel lányom – mutatott az ajtó másik végére Móricz –, vigyük fel a padlásra ezt a hóbelevancot, aztán kiviszem a mosógépet, és hagyjatok nekem békét holnapig!

A mosógép egy lábakon álló fadézsza volt, benne mángorlóhoz hasonló hengereket mozgató szerkezet, amiket kívülről két kávédarálóhoz hasonló karral lehetett kézi meghajtással forgatni. Még soha nem használták, a fürdőszobában a sarokban állt, Irén csipketerítővel takarta le a tetejét. Amikor ifj. Tüdös János Berlinből hazaszállíttatta, csodájára jártak a szomszédok. Bosznay István festőművész és egy barkácsolni tudó barátja elragadtatva vizsgálgatta, és ez egy olyan különleges alkalom volt, amikor a mérnöki tudás, a művészet és a háziasszonyi ismeretek együttese következtében az asszonyok és a

férfiak egyenrangú felekké váltak a gépezet beüzemelése és kipróbálása során.

- Átszólók Istvánéknak - javasolta Irén, amikor telehordták vízzel a masinát. - Mintha ez a henger elmozdult volna.

- Inkább valami mérnök embert kellene hívni, nem egy művészt - mondta Móricz tekintetes, akit nem engedtek a géphez hozzányúlni.

- Még csak az kellene, hogy szétszedje, aztán lelépjen nekem a Magyarai primással muzsikálni - nézett az apjára Emmi.

- István egy felvilágosult, okos ember, és ért a mechanikához - mondta Irén.

- A Lacim is ért az ilyesmihez, mégsem hallgattok rá semmiben.

Emmi Klára neveltetésére célzott elsősorban. A Bosznay család, Bosznay István, a Dóczy rajztanára és zongoraművész felesége voltak a legnagyobb támogatói annak, hogy Tüdös képviselő úr egyetlen leánygyermekét külföldön taníttassák tovább.

- Emmikém, végtelenül hálás vagyok Istvánéknak, hogy az én ösztönös ízlésem, azoknak a nagyszerű képeknek, szőnyegeknek és antik bútoroknak a megvásárlásában készséggel és hozzáértőn vezeték, amelyek most ingóságaink és vagyonunk jelentős részét képezik.

- Csak azt nem tudom - vágott vissza Irénnek, a legérzékenyebb pontra tapintva Emmi -, hogy ez a vagyon, vagy éppen a Klárika különcködő taníttatása mennyiben segíti hozzá a leányotokat a megfelelő férjhezmenetelhez. És a házvezetés! Nem is tagadhatjátok, hogy mindenkoron az a jó háziasszony, aki a legkevesebből, rövid idő alatt, kevés fáradtsággal tud rendes háztartást és kitűnő konyhát vezetni. Észszerűtlen, pazarló van éppen elég, aki a felényi jót sem adja a családjának, mint az a háziasszony, akinek szigorú beosztása, takarékosága, hozzáértése adja meg a módot, hogy a legkitűnőbbet és a legváltozatosabbat nyújthassa urának és gyermekeinek.

- Ó, Emmikém! - léptek be végszóra az udvarba Bosznayék. - Ki kérdőjelezné meg mindezen alapigazságok fontosságát, igaz, Irénkém?

Irén hálásan fogadta barátait.

- Hát megérezték, hogy emlegettük magukat!

- Csodálatos hírünk van, drágám! - újságolta Bosznayné. - Istvánt kinevezték a Mintarajziskola tanárának. A héten Budapestre költözünk. Természetesen nem számolunk fel semmit Debrecenben, de Pesten lakást bérelünk, és én oly izgatott vagyok! Azt előre megmondom, hogy

nem fogok vesződni a nagymosással, Kulcsáréknál fogok kilóra mosatni!

- Ez valóban nagyszerű hír! - mondta fölényesen Emmi.
- Gratulálok! - nyugtázta Nanuka és Irén egyszerre.
- És nem sajnálják itt hagyni a Dóczit? - kérdezte Emmi.
- Hiszem, hogy a huszadik század gyermekszeretőbb iskolát szül és a nevelés végre művészet lesz a magyar vidéken és városban egyaránt - válaszolta talányosan Bosznay.

- Külföldön már az iskola a művész ambíciójával nyitogatja a gyermeki szíveket - tette hozzá Bosznayné. - Praxisból tanulják a tudományt, laboratóriumokban, műhelyekben, műtermekben. És mindenhol teret hódít az esztétikai nevelés. Nagyszerű, hogy maguk, Irénkém, mindezt biztosították a leányuknak, s a természeti és művészeti szép által nemesedhettek erkölcsi.

- Ugyan, példának okáért, ki tanulja a nyelvet grammatikából? - legyintett Bosznay. - Klárikának négy anyanyelve lesz, mert ahol járt, a nyelvet beszélgetésből, az életből tanulta. Az értelmi nevelés fő célja ugyanis a lappangó képességek kifejlesztése, az akarat, a felelősségérzet, a kedélyvilág és önállóság kinevelése.

- Ah! - vonta össze szemöldökét Emmi. - Zavaros utópia!

- Asszonyom, higgye el, hogy ez az utópia nem is annyira indokolatlan, inkább égető szükséglet. Az állam meg fogja érteni, hogy saját fundamentumát rúgja szét, ha a nevelés reformját nem sietteti hazánkban is. Nemzetünk nagy létharcok előtt áll. Higgyünk az utópiáknak!

- Alig várom, hogy Klárikát lássam! - terelte vissza a beszélgetést Bosznayné - kész nővé cseperedhetett. Holnapután érkeznek a tervek szerint, ha nem tévedek, igaz?

- Bizony, és mindenképpen számítunk megtisztelő megjelenésükre a fogadáson - erősítette meg korábbi meghívásukat Irén.

- Én ehhez a masinához nem nyúlok, naccsád! - morgott Erzsi, miután befejezettnek tekintette az áztatást, és átemelgette a mosógépbe a lepedőket. - Ezt itt tekergessék maguk.

Bosznayné örömmel ragadta meg ez egyik fogantyút, a másikhoz pedig Irén helyezkedett el.

- Azért egy kötőt kössenek a szép ruhájuk elé - javasolta Ilus, beszaladt és kisvártatva két pettyes köténnyel tért vissza.

Bosznayné élvezettel tűrte fel szatén blúza ujját, Irén meglazította a derekán a selyem övet, levette és a kötővel fogta oda a ruhát, István pedig rajzfüzetet kapott elő a zakója zsebéből.

– Egy kis türelmet, hölgyeim, maradjanak egy percre így! – és rajzolni kezdett. – Csak egy skicc a modern idillről – mosolygott elégedetten a bajsza alatt.

A képen Nanuka bal oldalon állt, az üres üst előtt, amiből a szappant kimérték. Mögötte a teknőket Ilus igazította éppen, s ahogy előrehajolt, a szoknyája alól kivillant kecses bokája. Erzsi az áztatóból egy abroszt emelt a fakanállal, fején félrecsúszott a fejkendő. A két mosómasina fogantyúja mellett büszkén álló úriasszonyok mögött Móricz tekintetes úr egy ruhás kosarat emelt a feje fölé, mintha alá akarna bújni.

A vázlat megtekintése még Emmi arcára is mosolyt csalt, legfőképpen azért, mert megkönnyebbült, hogy ő nem szerepel valamiféle kompromittáló pozícióban a mulatságos képen.



Fényezés, 2020 (műgyanta, üvegszál)

Ferdinandy György

FACETIME

A modern masinák soha nem izgatták a fantáziámat. Most először kérdeztem meg egy nevet. Leírtam, kiejteni úgysem tudom. Mindez tegnap este történt. A nyolcvanötödik születésnapomon. Kettesben üldögéltünk, nincsenek családi ünnepek, mióta utazni, vendégeskedni tilos.

És akkor letett eléem egy táblát a feleségem. Egy képernyőféleséget, ami – csodák csodája – életre kelt. Négy sarkában – nem hiszek a szememnek – négy arc mosolyog. A négy, évek óta elfelejtett gyerekem.

Ébren álmodom? Nagyfiam Washington mellett él, messze északon. Öccse lent délen, a trópuson. Lányom valahol az Arab Emirátusokban, egy világrészen, amit csak hallomásból ismerek. Egyedül a legkisebb él itt a közelemben, de mióta működik a karantén, vele sem találkozom.

Most pedig itt előttem, az asztalon! Kislányom férje francia. Mondják, ő hozta össze ezt a varázslatot. A trópusi fiú felesége bennszülött, ott mosolyog ő is, a férje mögött.

A legkisebbik élettársa is Puerto Ricóból származik. Itt él, amióta egy hurrikán letarolta a szigetet. Nagyfiam felesége – el ne felejtsem – venéz. Ő a legszebb. Mézédés, mint a venezuelaiak.

Folytassam? Már hallom is a hangjukat. Mind egyszerre beszélnek. Koccintanak, biztatnak, hajtsam fel velük én is. Elénekeljük, hogy boldog szülinapot! Három nyelven, de az eredmény ugyanaz.

Megszólalok én is. Ne engem ünnepeljete! Inkább csak ezt a karibi asszonykát, aki itt áll mögöttem, és akinek mindent köszönhetek!

Minden csoda három perc. Három röpké pillanat. Köszönöm, Philipp! Ki hitte volna, hogy te ott, az Emirátusokban, így összehozod a születésnapomat!

Hát igen, ez a *facetime* ma este csodát művelt velem. Ezentúl nem fogom leszólni a technika találmányait.

P. S.: De feldicsérni sem. A négy fiam! Megszoktam már, hogy nincsenek. És most kezdhetem előlről. Elmúltam nyolcvanöt éves, és ők most megint itt vannak velem.

MICHEL DEMERBE

Nekem most itt, életem alkonyán csupa fájdalmas emlék jut eszembe. Csupa mulasztás, kisebb-nagyobb árulás. Helyrehozhatatlanok. Hálátlan lennék? Önző? Feledékeny? Akkor miért sírok, ha eszembe jutnak a régiek?

Kölyökkoromban kerültem Belgiumba. A családban, ahová befogadtak, volt egy tizennyolc éves lányka, és egy huszonéves fiú. A lányka, Lise, volt az első szerelmem. Mellette árnyékban maradt a nagyfiú, Michel. Egy dandy, a vallonok között nem ritkák az ilyen fess fiatalok.

Most minden éjjel vele álmodom. A ciné-klubjába visz, egy angol filmes, Basil Wright dokumentumát magyarázza nekem. Emlékszem, a *Song of Ceylon* címet viselte ez a némafilm. Mindennek már több mint hetven éve. Ilyen nevű gyarmat – Ceylon – ma már nem létezik.

Máskor Frankfortchamps visz Talbot márkájú gépkocsiján. Ma már persze ilyen autómárkák sincsenek. De hát ezek mind réges-régi esetek. Michel azonban később is a barátom maradt. Nála, Brüsszelben szálltam meg, amikor a belga családból már senki sem élt. Sem első szerelmem, sem a házaspár, aki befogadott.

Együtt néztük a képernyőn Roland Garost és a Heizel-stadion. A feleségét, Anne-t is megszerettem, és később a barátom lett Olivier, a fogadott fia. Egyik utolsó találkozásunk alkalmával behívott egy hátsó szobába, ahová nem tettem be a lábam azelőtt. – Ez a tiéd! – mondta, és a kezembe nyomta szerelmem, Lise utolsó fényképeit.

Róla soha nem beszéltünk. Tudtuk mindketten, hogy milyen egy sírig tartó szerelem. Ilyen volt kettőnk kapcsolata. Tartózkodó, és mégis meghitt és meleg.

Végül, az amszterdami úton, ez a telefonhívás.

– Michel emleget! – mondta Anne, a brüsszeli asszony. – Arra kér, látogasd meg. Szeretne valamit mondani neked.

De én siettem, nem álltam meg Párizs és Amszterdam között. Ez lett volna az utolsó alkalom. Michelt nem láttam soha többé. Hogy mit mondott volna, ma már csak találgathatom. Lehet, hogy én voltam az utolsó barátja. Sírok, ha erre gondolok.

GYNÉCOLOGUES

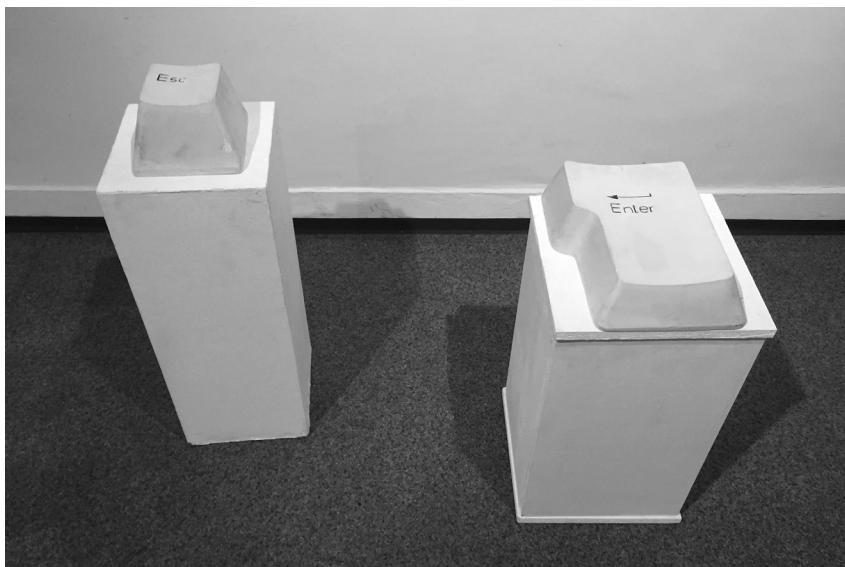
Kis barátnőm mélyen vallásos francia családból származott. Amikor bevallottuk, hogy gyermeket várunk, jövődöbeli anyósom egy svájci klinika címét adta meg.

Én azonban – gyanútlan idegen – még örültem is, hogy alig másfél évvel érkezésem után lesz máris egy francia gyerekem.

- Itt hogy hívják – kérdeztem – a nőgyógyászokat?
- Gynécologues! – suttogeta szerelmem.

Feltárcsáztam az első specialistát, aki, mit ad Isten, a közelben lakott. Nem múlt el egy hónap, és megkaptuk a családi pótlékot. Az első havi részletet.

Ennek ma már több mint hatvan éve. Nekem pedig van egy hatvanéves nagyfiam. Tucatnyi unokám. Népes, szép család. Franciák. Római katolikusok. Egyedül én maradtam bevándorló. Idegen.



Enter Esc, 2020 (polisztrén, műgyanta)

Hegedűs Imre János

ÁMÁLI

- Éljetök szép életöt, gyermekeim! - mondta Amália nagynéni, amikor átadta nekik a ház kulcsát. A családtagok, a rokonok nem használták ezt a nevét, urizálásnak számított volna, nekik ő Ámáli volt, a kedves, a gondos Ámáli, az éjjel-nappal robotoló igásló, a mesebeli terülj-terülj asztalkám.

Székelyföldről menekült Ámáli a férjével, Bénivel a háború utolsó évében. Borzalmas hírek érkeztek a közeledő vörös ármádiáról, amelyikhez a román hadsereg is csatlakozott, Béni a besorozás elől, Ámáli a nőket meggyalázó orosz katonák elől futott, összevegyültek a visszavonuló németekkel, a magyar vert hadakkal, kapaszkodtak vonatokra, lószekérre, teherautókra, az anyaországban reméltek emberi sorsot.

Kettőjük közül Ámáli volt a rajongó lélek.

- Csak együtt lehessek az én emberemmel - mondta -, csak fogja ő a kezem, a derekam, nem félek én a pokol ördögeitől sem, az én drága uram a mindennem, támaszom, a jó Istenben nem bízom úgy, mint Béniben, a templom után ő az én szent hajlékom...

Nem volt se vége, se hossza a némán vagy félhangosan mormolt zsolozsmáinak.

A szülőföld egyik nyelvszigetéről hozta a szép, kerek „ö” hangokat, nem tudta levetkőzni, igaz, csak szűk családi környezetben és imáiban használta, így lett magyarul kétnyelvű, a munkahelyén, a hivatalokban, idegenek társaságában mekegett ő is, mint a pestiek, de ha rokonok vették körül, elengedte magát, nem tartott attól, hogy kicsúfolják, boldogan kerekítette száját az egykori, édes „ö” hangokra, úgy burkolózott a gyermekkorában megtanult nyelvbe, mint egy puha, meleg hárászkendőbe.

Még dúlt a háború, Budapest forgatagába nem mertek belevegyülni, bármi megtörténhet falusiakkal egy ilyen nagyvárosban.

Pókszálnyi hírszálon indultak el otthonról, pislákoló remény világitott nekik, a faluból egy kelektőya legény, akit bolond Józsinak neveztek, kint élt valahol Budapest mellett, annyit tudtak róla, hogy

vadember lett belőle, még akadtak olyanok is, akik meglátogatták a háború előtt, barlangban lakik, mondták, nem is olyan rossz hely az, be van bútorozva, teraszt vágott a sziklába, még muskátli is nyílik a párkányon.

Ennyit tudtak bolond Józsiról, aki egy nap és egy éjszaka várta őket az állomáson, nem lehetett tudni, mikor érkeznek. Nagy kerülővel vitte, vezette őket a főváros másik oldalára, Budafokra.

Kimásztak a domboldalba, s Jóska mutogatta az üregekben berendezett hajlékokat.

– Ne riadozzatok – mondta –, olyan ez a domboldal, mint a svájci sajt, kimosta az eső a mészköveket, csákánnyal is ástak barlangokat, itt meghúzódhattok valameddig, mellettem van egy tágas üreg, abban nem lakik senki, elbújhattok, nézzétek, hányan élnek itt, nem kell beszarni, jó hely ez, nyáron hűvös, télen meleg, Istené a szállás, s ő nem kér házbért, rendes lakást a lebombázott Pesten Jézus Krisztus Urunknak s Szent Péternek sem adna senki, ott a pincékben élnek sokan, rosszabb az, mint a barlang, itt legalább nincs se svábbogár, se patkány.

Szokva volt a nyomorúsághoz Ámáli és Béni, a favágó kalibája sem kacsalábon forgó palota a havas alján, ahonnan jöttek, ezért elfoglalták az üreget, s még aznap hozzáfogtak az átalakításához. Kis csődület keletkezett a barlang szájánál, az itt lakók kíváncsiak voltak a két új szomszédra, ők adtak szerszámokat is, Béni párkányokat vágott az oldalfalba, Ámáli meszelőt kért, hófehérre meszelte a szürke barlangot, ami által az világosabb lett.

Nem könnyen, de beindult az életük. Kezdetben alamizsnából éltek, jószívű volt itt mindenki, és adakozó, de hamarosan akadt napszámos munka a szőlősökben és a borpincékben, Budafokra is bemerészkedtek, Ámáli takarított jobb házaknál, a földön sem kellett sokáig hálni, mert egy sváb gazda adott nekik annyi szalmát, megtölthettek két zsákot, Béni durva rudakból asztalt, két széket eszkábált össze, s a bejáratot is eltorlaszolta egy ajtóhoz hasonlatos faalkotmánnyal.

Amikor már azt érezték, kinn van a fejük az árból, levegőhöz jutottak, akkor érte utol őket a vörös veszedelem, ami elől futottak. A barlangban alattuk is, felettük is remegett a föld az ágyúzajtól, onnan, a magas dombtetőről nézték végig Budapest ostromát. Egyik hajnalon döngettek, puskatussal verték, csizmával rugódták a torlaszt, amivel Béni

elzárta a barlangnyílást, szovjet katonák jöttek, végigjárták a barlangokat, bort kerestek. Bedőlt a torlasz, négy vagy öt tántorgó, részeg alak tódult be, de hamar észlelték, hogy csak lakásra van berendezve a kis föld alatti hajlék, nincs bor. Béni és Amáli felugrott a szalmazsákról, hátukat nekivetették a barlang falának, megdermedve álltak. Valamilyen parancsnokféle is megjelent a bejáratnál, amit karattyoltak, azt ők nem értették, de a karattyolásnak az lett az eredménye, hogy egy bikaerős orosz megragadta Béni csuklóját, s magával hurcolta. Lenn, az aljban, erős katonai őrizet alatt, civilek álldogáltak, azok közé lökték be Bényt, s elindultak az állomás felé. A Kalasnyikov csövével addig lökdösték őket, amíg négyes sorba, menetrendbe álltak, s megérkeztek egy oldalvágányon álló tehervonathoz. Már voltak a marhavagonokban, őket is betuszkolták, Béni legbelül, a sarokban ült le a padlózatra.

Másfél napig rostokoltak étlen-szomjan, klozetre sem engedték ki őket, egy-egy pléhvedret dobtak be nekik, s óránként, kétóránként hoztak újabb civileket. Amikor minden vagon megtelt, amikor befejezték az ember-zabrálast, elindultak.

Béni alig emlékezett valamire a hosszú útból. Az éhségtől és a fáradságtól delíriumba esett, az tompította a szenvedését. Többen meghaltak, azokat a nagyobb állomásokon leadták, ilyenkor megkönnyebbültek, mert több hely jutott azoknak, akik életben maradtak.

Csak hónapok múlva tudták meg az öröktől, hogy hol vannak. Az Urál hegységtől délre, Kazahsztán uránbányáiba vitték őket. Égetően nagy szükség volt ott olyan munkaerőre, amelyet nem kellett kímélni. Csak pusztuljanak, csak dögöljenek a kapitalisták kutyái.

Föld alól föld alá került Béni.

*

Otthon, a budafoki barlangban megkezdődött Amália *második élete*. Üres lélekkel, üveges szemmel tekintett a világba, fiatalos, ringó járása nehézkes cammogássá változott, s csak akkor beszélt, ha muszáj volt. Úgy dolgozott, mint egy állat, ez mentette meg az életét, emiatt nem akasztotta fel magát. Ha takarított, ha kapált a szőlősből, ha ásott – még rigolírozott is a férfiakkal –, eltemette a bánatát, agya eltompult, s csak éjszaka a néma, süket barlangban sírt, jajgatott, énekelve mondta el Béni elvesztése miatti bánatát. Mindennap bővült egy-két szóval a

siralma, ahogy otthon, a katolikus paptól hallotta, vershez hasonló sorokba tördelte:

*„Jaj, én édös, jó Istenöm,
Miért teremttél engem a világra?
Miért nem hagytál ott, ahol a lelkek alusznak?
S ha mégis a világra küldtél,
Miért vitted el tőlem Bényt?”*

Amikor véget ért a háború, s beindult az élet, azt javasolták neki a barlangszomszédok, jelentkezzen a vágóhíd igazgatóságánál, ők is ott dolgoznak, oda kell ilyen nagy csontú, nagy erejű asszony, más, gyenge ki sem bírná az emelést, a sok mocskot, amit el kell pucolni.

Vágóhídi amazon lett Ámáliból.

Belet mosott, bendőt boncolt, takarított, csarnokok betonpadlójáról súrolta fel a vért, az ürüléket, tedd ide-tedd oda küldöncnek is használták, volt olyan részleg, amelyik se vásárnap, se ünnepnapokon nem állt le, ő elsőnek jelentkezett munkára, mert otthon, a barlangban nem tudta elviselni az életet.

Másfél év után kapott tábori lapot. Béni írt.

„Megvagyok, élek. Mikor szabadulok, nem tudom. Béni”

Úgy csókolta a szálkás betűket, mint vakbuzgó katolikus a szentkeresztet. Csakhogy él az ő drága ura. Nem halt meg. Van remény, van repeső, pislákoló remény.

Nappal szégyellte volna a barlangszomszédoktól, ezért éjszaka térdepelt le kinn, a nyílás előtti teraszon, összefogott kézzel, a csillagos égre emelt arccal köszöntö meg az Úristennek a legnagyobb ajándékot: Béni él!

Különös mánia tört ki rajta.

– Megmutatom én – suttogta összeszorított fogakkal –, hogy mennyországot varázsolok a barlangból, nem fog ráismerni Béni.

Fogához vert minden garast. Volt a falban egy lyuk, egy titkos hely, amit szikladarabbal tudott elzárni, oda rakta be a keresetét, a nap-számokért, a túlórákért, a vasárnapi, ünnepnap pluszmunkákért kapott pénzt, alig evett, egy rend ruhát viselt, konok, eszelős, rögeszmés megszállottsággal vállalta magára Béni szenvedéseinek egy részét. Éjféli imáiba ezt is beleszőtte:

*„Szönvedök én is, ahogy Krisztus Urunk szönvedött,
ahogy az én drága Bénim szönved,*

*mert csak szönvedéssel lehet megmőnteni
a világot.”*

Három év elteltével Ámáli még csak nem is hasonlított arra a csinos fiatalasszonyra, akit a háború ide sodort. Megnyúlt az arca, lópofája lett, fülei elálltak, kezei lapáttá torzultak, két karja úgy lógott, mint két husáng, fél disznót, marhacombot könnyedén dobott fel a vállára a vágóhídon, talpán a bőr az ormótlan bakancsban megkeményedett, lábai oszloppá merevültek.

És akkor megérkezett Béni.

Esteledett, a napot éppen akkor nyelték el a környéki dombok, amikor két bajtársára támaszkodva felvándorolt a barlang szájához.

A szomszédok a nagy sikoltozásra gyűltek össze.

– Mit tőttek veled, édesőm a cudarok? Nem űsmerőm meg az arcodat. Csak a szőmőd fényiből látom, hogy te vagy az, Béni.

Olyan leromlott állapotban jőtt haza az ő drága ura, azt mondták az orvosok, nem él meg.

*

Megkezdődött Amália *harmadik élete*.

Isten sőgedelmivel talpra állítom Bénit – fogadkozott.

Szaporodtak, változtak imáiban az Úrhoz intézett kiáltásai:

*„Segíts, Uramisten,
Hogy tőgyek én is valamit a világ
Szőbbítéséért. Megváltani nem tudom,
Az a te fiad dolga volt, de az én drága Bénim is
Része a világnak, ha életben marad,
Szőbb lősz a világ.”*

Kivette a szikladarabot, ami elzárta a lyukat, megmutatta Béninek, mennyit spórolt össze, lenn a külvárosban régi, rozsdás főzőkályhát vásárolt, mestert is hozatott, az kifúrta a barlang oldalfalát, s kivezette ott a kályhacsövet, így Ámáli már tudott főzni. Fa, száraz ág, gizgaz akadt fönn, az oldalban, a tetőn, azt behordta, edényeket is szerzett, a barlangnak ebben a sarkában azt érezte, hogy megnőtt a hatalma, a nők legősibb ősztőne támadt föl benne, hitte, hogy az ő főztjétől még a halottak is feltámadnak.

Alig ismertek rá a vágóhídon. A néma, a bamba, a süket Amália beszédes lett, felgyorsult a mozgása, kikapkodta mások kezéből, amit

azok cipeltek, hízelgett a csarnok főnökének, velős csontokat kunyerált, bordát, bokát, szálas, sovány húsról lepucolt bőnyéket, amit amúgy is eldobtak volna, szedett össze – lány húst senki nem vihetett ki, a kapunál megmotozták őket –, erőleveseket főzött abból, úgy gondozta az urát, mint egy csecsemőt.

Gyengének bizonyult a varázserő, amit a kályha s a fazekak mellett megérezett Ámáli. Béni sápadtsága nem múlt el, hiába táplálta, egyre fogyott, könnyű lett, mint egy varjú, ült a barlang előtti teraszon, s nézett a semmibe. Amikor már csak árnyéka volt egykori önmagának, elmentek egy szakorvoshoz. Az jóformán meg sem vizsgálta, laborba küldte, s három nap után már kezében volt az eredmény. Nem sokat teketóriázott, tábori orvos volt sokáig a fronton, megkeményedett, behívatta a folyosóról a házaspárt, szava csattant:

– Vérrák.

Mintha korbáccsal sújtott volna az arcukba. Az uránbánya rossz szelleme Béni sarkába szegődött, s befészkelte magát a budafoki barlanglakásba.

Három hónapig tartott az agónia. Kora őszi napon – lenn, a völgyben delet harangoztak –, heves haláltusa nélkül, csendesen kimúlt Béni. A felesége fogta a kezét, addig szorította, amíg érezte, hogy már hideg az.

Amilyen csendes volt Béni halála, olyan szerény, egyszerű temetést rendezett Ámáli. Néhány barlanglakó, a katolikus pap és a kántor kísérté ki a temetőbe, s rövid halotti beszéd után kezdték lapátolni a sírásók a földet a gyalult deszkából készült, festetlen koporsóra.

Eloszlott a gyászoló gyülekezet, részvétet nyilvánított a pap, Ámáli egyedül maradt a sír mellett.

Állt, mint falu végén a kőszent, sírni már nem tudott, üres, száraz szemekkel nézte a hantot, a friss röögöt, amely alatt az ő bálványa nyugszik.

Hirtelen felcsapta a fejét, látni vélte az Úristent az örök vonulásra ítélt felhők között, s megszokott imájába kezdett. De a könyörgésbe siralom és átok vegyült:

*„Hát mégiscsak elvőtted tőlem
Az én mindönösömöt, Úristen!
Magadhoz szólítottad Bénit,
Úgy látszik, üres a mennyország,*

*Foghíjas lött, mert a háború gyilkosait
Nem öngedi bé Szent Pétör.
Lögyön átkozott a föld, az ég,
Lögyön áldott a pokol,
Nyelje el ezt a gonosz világot.
Többször nem szólítalak, Úristen.”*

*

Megkezdődött Ámáli *negyedik élete*.

Rózsafüzérét Béni markába nyomta, mielőtt annak megmerevedett volna a teste. Két ormótlan, durva kezét többször nem fogta össze imára, nem átkozódott, de megtagadta az Istent. Nem szavakkal, ahhoz ő nem talált szavakat, némán, a lelkében tagadta meg.

Tompasága együgyűségbe hajlott, a vágóhídon már csak takarításra használták, az állatok ürülékét seprte, lapátolta, s hordta ki a csarnokokból.

Rendszerint hajnalban kezdte a munkát, s a műszak végén nem ment haza. Járt takarítani, kertek gondozását vállalta el, még kaszálni is megtanult.

Adták a családok kézről kézre, így jutott el Budafok központjában egy idős házaspárhoz, akik mindenesnek fogadták fel. Ha ott hagyja a vágóhidat, mondták, ha éjjel-nappali gondozást vállal, mindene meglesz, s haláluk után öröklí a házat, mert nincs gyerekek. Megszabadul a barlangtól.

Az öreg, Sebastian Scheiblinger súlyos betegségben, Alzheimer-kórban szenvedett, Agatha, a felesége már nem bírta beemelni a fürdőkádba, se kiszedni onnan, márpedig őt gyakran kell fürösztteni, mert naponta többször összefossa magát, s hogy ne töltse meg az egész lakást az ürülékével, pelenkázni kell.

*

Megkezdődött Ámáli *ötödik élete*.

Kapott egy kamra nagyságú szobát, ahol éjszakára lehajthatta a fejét, az elején furcsa volt, hogy azon van ablak.

Robotolt itt is, akárcsak a vágóhídon, reggeltől estig.

Közlékeny volt az asszonya, akit ő csak Ágotának hívott, mondta monoton hangon az életét, mesélte kérdezetlenül a családfája történetét, az őseit emlegette, akik a valamilyen fekete erdőből jöttek ide, ezen sokat törte a fejét Ámáli, milyen lehet egy fekete erdő, náluk, otthon zöld, a kitelepítésről is beszélt Ágota, de azt sem értette Ámáli, mint szőlőmunkás, ő csak az oltványok telepítéséről tudott, a saját életét örölte, a menekülésüket, a barlang-életet, ahol boldogan éltek volna, ha Bényt nem hurcolják el a muszkák, megpróbálta elképzelni az uránbányákat, szükséztudva mesélt arról az ura, kísértet is járta a fejtéseket, legalábbis ő látott kísértetet, furcsa villanás volt, fénylobbanás, vakító gömb.

Ámáli összehasonlította az ő sorsukat az asszonya sorsával. Melyik jobb, kérdezte magában, eltemetni azt, akit szeretünk, vagy kiszedni óránként, kétóránként a mocskából Sebastian urat?

Jobb nem élni, mint így élni. Ha volna Isten, nem teremtetett volna ilyen rossz világot...

Gyorsan, másfél év leforgása alatt ért véget Ámáli ötödik élete. Az öreg Scheiblinger költözött el hamarabb, abban a temetőkertben hantolták el, ahol Béni is nyugodott.

Az asszonyával, Ágotával a rák végzett. Csontrák, ami rettenetes fájdalmakkal járt. Az utolsó napokban éjjel-nappal ordított.

Ott maradt Ámáli a tágas lakásban, kezében a szerződés, a közjegyzői okirat, miszerint ő a tulajdonos.

Ettől megijedt. Szorongások kínozták. Ez csak bajt hozhat rá. Perc nyugta nem lenne itt. Sietve kapkodta össze a holmijait, s ment ki a barlangodújába. Itt van az ő helye, a föld alatt, itt osztozik Béni sorsában. Nappal is bereteszte az odú száját, már volt kinyitható, becsukható ajtaja, bántotta szemét a fény, zavarta az emberek jövőmenése.

Annyira még futotta józan eszéből, hogy orvoshoz fordult, leszázalékolattatta magát, s korai nyugdíjba ment.

Talán fél évet élt barlangi magányában, amikor rokon érkezett otthonról, az egykor kedves szülőfaluból. Béni húga, Juci akarta látni a testvére sírját, mert mindenről tudtak otthon, hosszú levélben számolt be mindenről annak idején Ámáli.

Kimentek a temetőbe, Juci ráborult a keresztfára, s zokogott. Ámáli állt, némán mormolta az átkait.

A városban megmutatta Jucinak az örökölt lakást, és azt is közölte, hogy ő soha nem fogja használni, nem tud megválni a barlangtól, megcsalná Bénit, pedig most már alig lézeng egy-két nyomorult a domboldalban.

Ott, a Scheiblinger lakásban döntötték el, költözzenek Magyarországra, rájuk írat mindent – az örökösöknek engedélyezi a hatalom a kitelepedést –, csak nagy az utánjárás, bajos az ügyintézés.

Nehezen, de rávette magát Ámáli az utazásra. Hazament a sógornójével, mert otthon is alá kellett írni az örökösödési okiratot.

Tompaságából a három gyerek mozdította ki. Jucinak és Balázsnak két gyönyörű lánya és egy fia volt: Rozi, Emi és Laci.

Mivel tompasága időzavarral járt, ezért nem emlékezett Ámáli pontosan, hány hónapig tartott a rokonok kálváriajárása otthon.

De véget ért, még egy teherautónyi cuccot is hozhattak magukkal, s megérkeztek Budafokra.

Megsimogatták az ajtókat, az ablakrámákat, a bútorokat, Juci sírt örömében, a gyermekek kacagtak, Balázs, a férj hallgatott.

Álomnak hitte azt, hogy őket éppen a nyomorult, barlanglakó nagynéni juttatja fényűző lakáshoz.

Ámáli türelme hamar elfogyott. Kezükbé nyomta a kulcsokat és csendesen mondta:

– Éljetök szép életöt, gyermekeim. Neköm ott a helyem, ahol Béni nyugszik. A föld alatt.

S megindult kifelé, a hegy gyomra felé. A honfoglalók boldogságát élte át, amikor belépett a barlanglakásába.

*

Megkezdődött Ámáli *hatodik élete*.

– Én löszök az utolsó barlanglakó Budafokon – mondta –, itt löszök egy test, egy lélek Bénivel.

Éjszaka a környék lakói fehér asszonyt véltek látni a barlanglakásokat és a temetőkeretet összekötő ösvényen.

Elterjedt a hír, kísértet, fehér asszony riogatja a lakosságot.

Dimény H. Árpád

VIRÁGNYELV

olyan vigasztalan az aranyeső,
ahogy ráhajol a szürke kőkerítésre,
máskor pedig éppen
a roskadozó házat gyámolítja,
mintha azt mondaná,
ne csüggedj,
hamarosan élet lesz ismét az udvaron,
jönnek az unokák,
letapossák a kibúvó bürköt.

az utcánkban mintha mindenki
a pünkösdirózsa és az orgonabokor
rajongóklub tagja lenne,
vagy egy rózsza- és orgonatöveket osztogató
virágsegélyszolgálat beteljesült missziója.
ezt a viccnek is beillő felfedezésemet
akár el is mondhatnám Szendének,
micsoda találó név,
valahányszor találkozunk,
mintha valamit éppen elvesztett volna,
és azt keresné a földön, a porban, a lábai előtt.

elkísérném sétáira,
hallgatnám, ahogy álmairól beszél,
hogy pénzt gyűjt az egyetemre,
együtt hallgatnánk a Pakó-házból
kiszűrődő harsonaszót,
az ikrek éppen gyakorolnak,
a kerítésen átköszönnénk Gajdó Klárika néninek,
aki vagy a kenyeres autót, vagy
éppen minket szeretne meglesni,
szakíthatnék egy zsenge ágat a lilaakácról,
már csak az illatáért,

elmesélné, hogy a nagybátyja
Észak-Londonban dolgozik már tíz éve,
oda szeretne kimenni, ő segítené,
már csak a szüleit kell meggyőznie...

meghívnám magamhoz,
ha lenne legalább friss tej a hűtőben,
mert biztosan tejjel és cukorral issza a kávé,
mesélnék neki arról a tanulmányról,
amit a Science magazinban olvastam,
hogy egy titokzatos égitest maradványai
rejtőzhetnek a földköpenyben,
a kozmikus karambolról,
amelynek köszönhetően létrejött a Hold
5 milliárd évvel ezelőtt, amikor egy nagyobb
égitest ütközött a Földdel.

csak nézném a lilaakácfürtöt a fekete hajában,
és miután megittuk a kávé,
megkérném, jöjjön velem,
nézzük meg, mit rejt az a piciny rés
napfelkelte és a napnyugta között,
talán ez a legközelebbi kiút innen,
ebből az utcából,
és hiába a virágok álcája,
mert név szerint ismerjük az öreg házakat
a satnyuló gyümölcsfákkal,
költöző madarakkal.

HARMATFŰ

kezeid úgy fonódtak köré, mint tentákulumok,
amikor ráhajolnak az óvatlan rovarra.
az óvatlan mégis te voltál,
csontos vállgödrébe temetted arcod,
hogy elrejtessed undorod, áruló tested,

hogy ne lásd, mit tesz vele.
ne lásd, ahogy rád borul,
és beléd engedi méregnedvét.

tested minden apró sejtje kiürül,
minden egyes lélegzettel egy kicsit kiszorít,
kidob magából, majd kívülről figyeled,
amint rendre megjelöli részeidet,
mint bontásra készülő böllér.

külön a végtagok, külön a has oldali része,
egészen a mellékig, majd külön a fej.
ez az éntestemamelyérettedkibontatik.
láthatod, amint a mellbimbókat,
mint cukorkákat szopogatja.

a kezei nem egyszerűen csak simogatnak,
hanem biztosan dolgoznak,
ahogyan egy mészáros hasítja ketté,
pontosan középen a gerincet,
majd fejt le az oldalast, kivágja a szalonnát.

pont ilyen tökéletes mozdulatokkal nyal ki,
hamar elélvezel, és ez fokozza az utálatod,
amivel nézed ernyedten remegő porhüvelyed
a boncasztalszerű ágyon.

a szeplőkkel és anyajegyekkel is tökéletes hátát,
fújtatószerűen mozgó tomporát,
a kék erekkel végig futtatott vesszőjét,
amellyel másodpercnyi pontossággal
kiszámított időközökben hatol beléd,
újabb és újabb nedveket csavarva ki
lágy cuppogással lucskos öledből.

minden más hang beléd szorul,
sakkban tart kegyetlen tekintete,
amely egyenesen a belekig lát,
turkál bennük,

keresi a megalkuvás fel nem szívódott salakanyagait,
aztán otthagyja méhedben kihűlni kocsonyás magját.

miközben öltözől, érzed, ahogy csorog ki belőled,
a ragadós nedv beleszárad a bugyidba,
majd kimosod, gondolod, míg az ágy szélén ülsz.

arra vársz, hogy elbocsásson,
nézed, ahogyan diadalittasan masírozik a konyha felé,
lila farka a comb két oldalát veri,
mint valami harangot, mely győztest hirdet.
jaj a legyőzöttek...

narancslével kínál, de kiszáradt torkodnak nem segít,
maradj, mondd, egyedül is kitalálsz,
de az autódat is alig. emlékszel?
ott hagytad a lebontásra váró szálloda előtti parkolóban.
az autókulcsot is alig. én erre is emlékszem,
ahogy a táskád minden zezugára.

mindennap közelítem a történetet,
és építem azt a nedves, mocsaras,
tápanyagban szegény élőhelyet,
amit szépnek és otthonosnak találsz,
hátha egyszer úgy döntesz, ott maradsz.
és nem jössz haza hozzám, te gyönyörű húsevő.

A SZEREPLŐK

számomra mindig is abban rejlett a versírás nehézsége,
hogy ki legyen az alanya.
egy határozott személyt kerestem,
akibe belekapaszzkodhatok, azonosulhatok.
elsőre mindig apámra esett a választás,
aztán rögtön az első önkítárulkozásnál –
bevallom, erre valók a versek,
hogy mindenféle titokzatos történet,

cizellált mondatok, választékos szavak mögé bújva,
akár egy bábjátékos a paravánja mögül,
vagy egy gyóntatófülke homályából
mondjuk el, írjuk le gondolatainkat,
félve őrzött titkainkat, sérelmeinket,
vagy piszkos kis vágyainkat –,
szóval egy ilyen jelenetnél,
ha éppen arról írnék,
amikor az unokabátyám bevezet a férfiéletbe,
megmutatja, hogyan csinálja,
majd ki kell verjem neki,
amíg a sárgás kocsonyás nedve előtör
a vékony ujjaimhoz mért vastagra duzzadt farkából,
na egy ilyen jelenet, vagy ez a szerep,
sehogy sem illene ez apámhoz

de Hóvirág utcai garzonlakás második emeleti ablakán
kidobott Mamaia 3-as rádiókészülék
tökéletesen passzol a kezébe, már az vers,
ahogyan szép egyenes ívben száll a konyhaablak felé,
mint kora reggel a napfény, amely telibe találja,
és úgy hatol át rajta, csak most nem be,
hanem ki, tompa csattanással,
rögtön azt követően éles csörömpöléssel,
de még szól a repülő készülék:

*„...kedden este moziba mentünk
a film egy szerelemről...”*

aztán az ijedtségtől magához tér,
de otthonos ebben a fura szerepben,
látom, ahogy siet le a lépcsőházban,
összetakarítja az üvegszilánkokat, és
egy dobozba gyűjtve hozza fel
a szürke, 1965-ben gyártott rádiót.

két hétig bütyköl rajta,
amíg ismét úgy szól, mint újonnan,
és együtt énekel vele, italt is tölt neki,
„és elmesélte az életét

azt is, hogy volt egy nagy szerelme...”
ismét az ablak bánja és a készülék.
másnap az üvegeshez ketten megyünk,
biztatóan fogom, inkább szorítom a kezét,
a lépcsőház előtt megállva
követem tekintetét,
mint egy kiszabadult madár
röppen fel, kering, egy nő vállára száll,
aki éppen ruhát terít,
és napoztatja szép bőrét.

aztán rövidesen elköltözünk a Fecske utca 12-ből,
a Mamaiat is visszük, még működik,
de alig kapcsolja be.
egyszer bevásárlás után,
az új tömbház előtt állva,
ismét fogom apám kezét.
biztatóan, ahogy azt a filmekben is látjuk,
ilyenkor biztosan rám közelítene a kamera,
amint felnézek rá,
az első emeleti erkélyt keresi tekintetével,
egy másik ablakból halk zene szól,
nem az a dal, és émelyítő az ételszag,
de mivel nem ez a napos oldal,
senki nem tereget ruhát,
pláne nem melltartóban,
így rágyújt egy cigarettára.
na ez kimondottan jól áll apám kezében,
és innen válik hitelessé egy történet,
egy ilyen apró gesztustól,
amit akárki nem tud mímelni,
senki nem tud úgy rágyújtani egy cigarettára,
mint az, aki világlátásban szívta,
vagy úgy leírni egy melltartóban teregető nőt,
aki mondjuk egy teljesen más történet szereplője.

és bár sehol nem írja, a melltartója és a bugyija is fekete,
nem erkélyen, hanem egy barna csempés fürdőszobában áll,

mobiltelefonnal szelfit készít,
és apám csak ezért dobja ki kétszer is a rádiót,
filmbeillő lazasággal töri be a konyhaablakot.
én pedig megköszönöm neki az alakítást,
összekacsintunk, és elengedem a kezét.

CUKORRÉPA

legyen sík, egyenletes, mélyen művelt,
porhanyós, kellően ülededett,
gyommentes, megfelelő nedvességtartalmú,
mert fontos a vetőágy, ami gondos
előkészítést kíván, tarlóhántást,
hogy a csapadékot befogadja,
majd megtartsa.

a gyomokat ki kell irtani,
különös figyelemmel a bagolypillére,
mely báb és hernyó alakban is képes az áttelelésre.
az alapművelés után jöhet a mélyszántás
lazítóelemmel kombinálva,
aztán a magágykészítés, 5-6 cm mélyen,
ez a vetés előtti gyomirtás.

nem nehéz mindezt megtanulni melletted.
számomra a mélyszántás az új kezdet,
az elővetemény, kalászosok alkonya.
késő őszen járunk, eddig gyarapíthatta cukortartalmát,
a sárguló külső levelek elárulják, ennyi volt.

korán kelünk. kések, vasvilla, ásó, kosár, szekér,
nem nagy a hátsó kert,
ketten is el tudjuk végezni.
én ásóval emelem ki, te a kétágú vasvillával,
majd a levelektől és a földtől megtisztogatva
kupacokba rakjuk. egy nagy késsel gondosan
lemetszem a leveles végét, az állatoké lesz,
vigyázva, hogy a föld, sár ne szennyezze.

nézem a növekvő répahalmokat,
nézem, ahogy ott fekszel te is.
előbb a leveleidet szagatom le,
majd visszaadom a földnek,
ami az övé.

az alsó alvó rügykoszorúnál metszem el,
a leveles fej amúgy sok káros nitrogént
és hamuanyagot tartalmaz, mondom
neked nyugtatásképpen, majd megforgatom
gyökértested, csodálva kör alakú
edénynyaláb-rendszerét, lám ebben
is jobb vagy, a tied 13 gyűrűből áll,
eggyel több, átlagon felüli. de hát nem
kell ezt neked mondanom.

egy nagy kosárban elférsz,
szekérrel viszlek a gyár kapujáig.
micsoda termés,
cukortartalma 25 százalék fölötti.

aki veled édesíti kávéját
vagy süteményét, valami erős ízt érez majd.
a csírázástól az első pár valódi lomblevél
megjelenéséig csepegtettem belé a bizalmat.
igazi, őszinte érzelmek a szívrothadás
megelőzéséért, a fotoszintetikus aktivitás
növelése bókokkal, amíg
kifejlődnek az edénynyaláb-gyűrűk,
aztán elég egy ordas hazugság a kéregleváláshoz,
és elkezdődhet a répatestképződés,
a kétségek okozta lassabb növekedés,
a megcsalás cukorbeépülése, az éveken
át tartó nemesítés gyümölcse az édes fájdalom,
mely függőséget okoz.

Oláh András

[NINCS HOVA]

nincs hova menni
egyszer majd így érzed te is
amikor beszippant
maga alá gyűr a lávaként
szétfolyó tömeg
mindenki másik világot néz
megmerevült szürkéséget
bebarnult zubbonyaikban
feszítenek a fák
mígnem észreveszed
hogy a lépcsőkorlátnak
támaszkodva féltő
borzongással figyel apád
válladra teszi a kezét
nehogy elcsavarogjon a remény
azt mondja nem fázik
elmaradhatatlan mellényében
elfér az évszázad maga
tudomásul veszed
hogy nem mozdítható
könnyörögni nem akarsz
hirtelen mégis sietni kezd

A PILLANAT

szétesúszó árnyak
ökölnyi rés az emlékek között
pánikroham
nem így képzeltelek
a nyomokban hiszek

lehet az hántolódó fakéreg
nyirkos aszfalton ragyogó tócsa
lélekmélyről kiemelt szigor
újrajátszott színdarab
átélhető
mint az idegesen rángó drótkötél
pedig lehet hogy csak
képzeletem műve vagy
ölembe ejtett félszeg pillanat

NINCS TÉVEDÉS

a tétlenség a legveszélyesebb
közömbös vagy mint az
elbillent csatornafedél
törött ablakkeret
a távolság bemérhetetlen
utcányi csönd honol
szófukar remegés emel tűzfalat
a derengés elé kitakarva
póznát és zsibongó árokpartokat
futni kellene ölelni mást
s eltemetni öncsalást
fölösleges kérdést
elpuskázott álmokat
– sivár a tér nélküled
nincs tévedés örök seb vagyok
akit még most is megrészegít
az a kerítésünkre karcolt pirkadat

TÁVOLODÓBAN

a túlcsonduló pohár vöröset könnyezik
elvérzünk mi is mint a kertvégi diófa
nincs ami életet adna
minden és mindenki csak elvesz
az egyik csak a kezét a másik a tekintetét is
a harmadik meg sem ismer
hiába pakolsz össze
már minden eldőlt
esélytelen az emeletnyi térből követni
az egymásba gabalyodó hangokat
az utcán kukásautó dübörög
nincs robbanásveszély
csak sérült emlékek s magukra
hagyott kiüresedő holnapok



Ctrl + Esc, 2020 (polisztiirén, műgyanta)

Nagy Attila

IZLAND

1.

Több nyájnyi felhő
Legel a föld felett
Alattuk kis ország
Szemerakél szemelget

Nyugodt tiszta arcok
Várnak ha földet érsz
Leszármazott skót meg
Ír és viking-félsz

Lelked rakni kezdi
Tebenned a fészket
Letisztázva minden
Kontinensnyi vétket

2.

Hol kevés az ember
De rengeteg a táj
Ott kellene élned
Hogy semmit ne utálj

Hol a ritmust ne a
Mefisztó-i báj
Diktálja – de szíved
Zsongja – kalapálj:

Vízimalom-lapát
Fékezze az esést!
Mormolj messzi Sagát,
Csodálatost – mesést!

3. (Bálnales, óceán)

Finom szövésű selymén
Hangos sirályok ringnak
Az alkonyi bálnales
Dús párája leng

Ámbrás cet dobja föl
Testét hogy kifújja
Mélysötét világa
Sűrített oszlopát

Rivalgás fotózás
A színes kis hajón
Lesdelő örömünk
Ússza most körül

Csapatnyi cet – majd
Alá a mélybe...
Álom és öröklét
Hull a szemfenékre

4.
Izlandi hómezők
Felett ha száll a gép
Csillagok ős kelők
Szikrázzák szerteszét

A végtelen teret
S a lenyugvó napot
Mi minden elveszett
Ki minden elhagyott

Izlandi hómezők
Felett ha száll a lélek
Nem sejtett őserők
Tartanak még hogy éljek

Leszállni s újra föl
A fénye tündököl
Sugárzó őserőknek
Izlandi hómezőknek

2021. július 21., Reykjavík



Édes teher, 2021 (bronz)

Vörös István

AZ ÖZVEGYEMBER SZERELME

Belvárosban egy magányos
özvegyember éldegélt,
éldegélt, éldegélt,
megismert egy jó húsz évvel
fiatalabb nőszemélyt,
nőszemélyt, nőszemélyt,
boldogságot így remélt.
Meg is hívta egy kávéra,
jól érezték magukat.
Egyik nyolcvan felé járt már.
Másik: tagadta a hatvanat,
mondott ötvenöt nyarat.

Cukrászdából hozott zserbó,
a vendég meg mosolyog:
Volna itt egy háziasszony,
másképp folya a dolog!
Lehetnénk mi boldogok,
boldogok, boldogok.
Reggel a kávé é én főzném,
ágyba vinnék reggelit,
és ha másra támad kedve,
huncutkodnánk egy kicsit,
egy kicsit, egy kicsit.
Magányra ki kényszerít?

Mit szólna a fiam, lányom,
mit szólna a nagy család,
nagy család, nagy család?
Nevetnem kell, még ilyesmi
befolyásolja magát?

Jaj, magát, jaj magát,
hogyha ilyesmi zavarja,
családja a népek alja,
jobb szakítani velük.
Az özvegy nagy zavarába
szólt: Ha maga is akarja,
kezdődjön új életünk!

Beköltözött egykettőre
a hazudós hatvanas,
átiratták a nevére,
a nevére, a nevére,
a főbb vagyontárgyakat.
Jött is egy határozat:
Özvegyember, ha nem tűnik
lakásából rögtön el,
rögtön el, rögtön el,
rendőiséget ráhozat.
Vele lakni áldozat,
férfiként semmit sem ér,

a lakásért nem fizet,
lábai meg hidegek.
Nem hitt szemének az özvegy,
a végrehajtók bejöttek
otthonából kitenni.
Ámde mást mondtak váratlan:
Hiba van a papírokban,
ez az egész egy csalás,
a rendőr itt bűnre bukkant,
igazságra a jogász!
Elvitték a csaló asszonyt,
pedig másban sántikált,

sántikált, sántikált.
Mosolygott: Én nem haragszom!
Így állt helyre a világ,

a világ, a világ.
Kórházba került az özvegy,
az ördögök örvendeznek,
a csalóké legkivált.

SZAKÍTÁS A SZÉP ÉRZÉSEKKEL

Nem igaz, hogy csak a szerelem fontos,
hogy mindenünk csak körötte foroghat,
számoljunk le hát most örök időkre,
egyszer ne az érdemeit soroljuk,
hisz kiszolgáltat kínos helyzeteknek,
nevetségessé tesz, ha nem játszunk kezére.
A boldogságot gyorsan visszalopja,
ha nem ér rá, küldi maga helyett a kéjt,
mi lényegében megaláztatás,
lihegni, izzadni és nyögni,
és aztán jöhet még egy vallomás.

Hát én, kérem, most már föllázadok:
nem szépítem tovább a szerepét,
ámító mindig, és mindig becsap,
miatta verset írni is fölösleges.
De most is, most is őt szolgálom persze,
az önccsalást, a durva ál-hitet,
hogy a test kijuthat a végtelenbe.
A szerelmeskedés csak fizika,
az egésztest már annyira unom,
ne legyen rajtam ilyen hatalom,
nem kellene a nemi szerepek,
az ember néha öröklétről képzeleg.

Mert a szex a halál előszobája,
az új nemzedék az életből kiszorít,
hogy a gyerek aranyos, csupán átverés,

jövőjét nyakadnak szorítja, mint a kést.
És különben is túl sokan vagyunk,
álljon mindenki inkább remetének,
gyermektelenségről száll az ének,
nem az a szent, ami megható,
nem az a fontos, hogy sokan legyünk,
fékező dal kell inkább, mintsem induló,
lassuljon kétszáz évre életünk.

Ne legyél büszke az érzéseidre,
telhetetlen rém az érzelmi függés,
és közhelyekkel vesz körül,
élj egyedül, sőt, fogadj szüzességet,
bár úgy is utolérhet az enyészet,
de nem pazarlod minden perced másra.
A hűség és a hűtlenség is bamba
módon kapcsol be az álvigalomba,
álélet mindez és csak álproblémák
köré épül föl így egy álvalóság.
Álérzés minden, csak az őszön kényszerít,
hogy lírává tedd mocskos elveit.

Az életet persze kiszínezed,
a jövő ügynöke, te szerelem,
de korántsem az én jövőmért harcolsz –
maradjon inkább minden fekete-fehér,
maradjon minden árnyék, és ne test,
maradjon minden inkább gondolat,
ne rólad szóljon a fantázia,
ne fűzz egybe eltérő sorsokat,
hagyj nyugalomban és sokáig élni!
Eddig voltál, mivel gyakran éreztelek,
most én vagyok, mert rég nem érzek semmit.

CSONTVÁZAK A GÉP ELŐTT

1.

A számítógépes teremre
egyszerre sötétség borult,
a világ nem is bonyolult,
de vigyáz, hogy senki ne értse.

Mért láttam a gépek előtt
test helyett pár csontvázat ülni?
A mesterséges agy mért túri
hogy ne hagyjunk neki időt,

amikor végre én lehetne,
és önálló, saját tudat?
Gép nélkül biztonságosabb,
de nincsen út a végtelenbe.

2.

De a végesbe sincsen út,
a változások egybefognak,
biztos jövőt kérnek maguknak,
a világ nem is bonyolult,

mi bonyolítjuk az egészet.
Csak csontváz ül a gép előtt,
megért nehezen érthetőt,
a könnyűből semmit se érthet,

gyengéségből merít erőt,
elhalasztja az öröklétet,
lemállott róla az enyészet,
kihúlt talpa alatt a föld.

A sors ennyivel is beéri.
Már az esély megrészegít!
A mulandó munkásait
legjobb volna másra cserélni.

ALTATÁS

Vaspecekkel számat kifeszítették,
elaludtam a kloroform alatt,
valami halálszerű idegesség
rángatott, mint egy kényes pillanat,

zuhantam bele az ismeretlenbe,
tudat fekete-sárga függőnye
hasadt ketté, hogy mutassa, ne erre
menjek, de barátkozzam meg vele,

amit jobb híján halálnak neveznek,
habár most még lesz onnan visszatérés,
de az a név egyébként se illik semmire,

gondold inkább utolsó védelemnek.
Ha most megkérdeznék, hogy ízlik-e,
ne hazudj igent. A nem viszont: sértés.

A HAZUGSÁG SZELLEME

Azt állítják, hogy mindenki szokott hazudni,
s lehet, hogy nem mindig tudod az igazat,
a tévedésről azért pontosan tudod, mi,
úgy hajlik föled, mint egy égi boltozat,

ha lehet, ne akarj rá szőnyeget kitenni,
könyvespolcot a falához ne csavarozz,
amikor a hazugság szelleme belengi,
a féligazság megroggyan és földre rogy,

lehullik róla, mit évekig rápakoltál,
minden hamis vigasz és minden öncsalás,
ledől a szépségnek állított páva-oltár,
nem folytatja már semmiféle folytatás,

nem tartja egybe az ellopott igazságot.
Ha lopás az, hogy egyszerűen elveszik
a régi helyét új keltezésű világok,
ha úgy alakul. Még csak nem is élvezik,

hogymár mindenkinek más nyelven kell beszélni,
hogymásféle fogalmak használatosak.
A bölcsességből elvész újabb ezredévnyi,
s a szándékos mellébeszélés ittmarad.

Marad a tények megrögzött letagadása,
marad a pletykákkal való bűvészkedés,
marad a hashajtóval összekevert kása,
a ködösítés, kinek az érdeke, és

az álhírekbe vetett végső bizalom, hogy
kiderül végre az elhallgatott titok.
Miközben legpontosabb szavaidat mondom,
mindent ellep a tévedés, boldog pizsok.

Jókedvű sár zúdul eső helyett az égből,
vagy fordítva: egyáltalán nem is esik.
Azt mondják, a hazugság s az igazság két kör,
mit a kölcsönös ellentmondás szétfeszít.

Voloncs Attila

A MÁSIK ORCÁDAT!

Egy éve és huszonhat napja annak, hogy Tony Gallimore, az amerikaiak csillaga legyőzte az elődöntőben Rubén Alcaraz Jiménezt. Briliáns, könnyed játékot mutatott be, alig voltak látványos hibái, akárhogy is próbálta őt sunyi szervákkal megalázni a spanyol. Mindössze egyszer került kellemetlen helyzetbe, amikor ügyetlenül talált visszaadni egy gyors lecsapást és véletlenül telibe találta a pálya szélén álló labdaszedő kislányt. Anitának az arcát érte a súlyos ütés, és élete minden túlzás nélkül megváltozott, miután Gallimore odament hozzá és kamerák sokasága, nézők milliói előtt bocsánatot kért tőle, majd megegyengette fején a fehér baseball sapkát és megpuszilta.

A fiú ideges, fülledt alkonyatban állt az Iglói utca sarkán, és a ritkás, ráérősen kocogó, kutyájukat sétáltató emberek elől rejtegette a virágot, amit még Pesten vásárolt. Alapvetően virágként gondolt rá, teljesen mindegy volt számára, hogy orchideát, gerberát vagy sárgarózsát tart a kezében. Az egész úgy kínos volt kicsit, de egy év után úgy érezte, illene valami hasonlót is bedobni már. A randivonal.hu tanácsait követve lágy színt választott, egy szálát, és nem csomagoltatta be. Ezt a megoldást kifejezetten első randira ajánlották, ők pedig már különböző pályákon is szeretkeztek, persze mindig éjjel után, mégis úgy érezte, ő még kezdő ebben a játékban, szóval valami rózsaszín és egyszerű mellett döntött.

Nem jelezte érkezésének pontos idejét, szerette volna megvárni, amíg besötétedik. Kivette a cigisdobozt rövidnadrágja zsebéből, kihúzott belőle egy szálát. Már egy lélek se mozdult, aminek nagyon örült, mert így senki nem láthatta, milyen nehéz helyzetbe került amiatt, hogy másik zsebében csak gyufát talált. Baljában a virág volt, és bénának ítélte magát ahhoz, hogy fél kézzel lobbantsa lángra a foszfort. Végül a virágot a könyökével satuba szorította, és vízszintesen maga előtt tartva, immár felszabadult ujjával fogta a dobozt, elhúzta rajta a gyufát és meggyújtotta az ajkai közé csippentett cigarettát. Megoldása egy pillanatig meglepéssel töltötte el. Aztán rájött, hogy ez is biztonsági

játék, és kedve támadt földhöz vágni a virágot. Mindig is tudta, hogy nem vállal be eleget, hogy nem bírja el a giccs kockázatát a vallomásokban, a beismerést a bocsánatkérésben, a fonák ütések az utolsó szettnél. Most épp a félkezes megoldás elől tért ki. De nyugodtan indult el, mert higgadtsága visszanyerésében is jó volt, ez vigasztalta a leginkább. Hogy hiába nyertek a barátai már tizennégy évesen nemzetközi versenyeket, hiába vállaltak be mások nagyobb téteket, ő velük ellentétben türelmesen, kis lépésekkel, de elsőként fog besétálni a célba. A tenisz jobban hasonlít a maratonhoz, mint a sprinthez, ezt barátnőjének is többször említette.

Nahát, egy rózsaszín tulipán, mondta Anita, miközben nyomában a fiúval bevonult a nappaliba.

Anyja nem tudta, mit kezdjen a bejelentéssel, kissé riadtan az apjára nézett, mire az a fiúra pillantott a szemüvege fölött (vaskos, vörös borítójú könyv hevert előtte az üvegasztalon), volt benne valami császárian méltóságos, amit a jellegzetes Habsburg-ajkak csak fokoztak. Kezet nem nyújtott, néhány szó után biccentett. A fiú tudta, ez a jel arra, hogy hátramehetnek Anita szobájába. Csodálta ezt a kemény és hideg férfit, csodált benne, az egykori országos bajnoktól a piac közepesen nagy halán át a puszta biccentésével irányító családfőig, mindent. Anita anyját kevésbé értékelte, nem is a férfi feleségének, inkább egy múlt századi angol szobalánynak tűnt fehérgalléros ruháiban. Pár perc múlva utánuk hozott egy tál szilvát, arról a százhusz hektárról, amit tavalyelőtt vásárolt a férje, csak úgy heccből, hogy vidéken is húzzanak némi hasznot, ha már darabjaira hullnak az ország egyik legnagyobb gyümölcstermelőjének birtokai. Egy bukott ember földjeinek egy részére puszta mókából lecsapni úgy eredményes, hogy közben biztonsági játék is. Ezek a történetek a fiút mindig meghatották: Anita apja is teniszjátékos volt fiatalkorában, és a kiváló temperamentum sikere őt látszott igazolni.

Sokat gondolkodott azon is, hogyan engedheti egyetlen rossz szó nélkül lánya kapcsolatát egy sikertelen sportfiúval, aki ráadásul mindenkől bukdácsol, mert iskolaidőben is az ellenfeleket keresi a soroksári tenispályákon. A délelőttöket kedveli leginkább, amikor csak egy-két lézengőt kaphat el néhány gyors meccsre, de legalább senki nem figyeli őket, és senki nem láthatja, ha laposra veri pár szabadnapos családapa, vagy egy pacsirtatelepi szociális munkás. És ugyan ő kétszer

is legyőzte korosztályának legjobbját, igaz, sohasem tétmeccsen, és a tavalyi országoson csak egy kockázatos nyesés következtében csúszott le a bronzról – perdöntő érv a biztonsági játék mellett. Viszont három napja is biztonsági játékot mutatott be, amikor néhány viháncoló bandacsaj szeme láttára kikapott egy nyugdíjas lipótvárosi népművelőtől, és kezdte végképp nem érteni a dolgot.

Anita némán figyelte, ahogy csámcsog. Gyakran csücsörítette az ajkait, a lány szerint néha kissé férfiatlanul is. De például szép, az átlagnál valamivel nagyobb orra volt, ami a szőke és világos szemű fiúknak különösen jól áll. Mégis, képtelen volt úgy gondolni rá, mint egy fejre, amely magán hordoz ilyesfajta kinövéseket, ritkás szőrszálakat, piros húscsomókat, s nem csak azért, mert világeletében esztétikátlannak tartotta az emberi testet, hanem mert nem tudott békülni a gondolattal, hogy be kell érnie a felülettel. Hiába kapott örömeket és mosolyokat ettől a lehetetlen formájú anyagtól, riasztó lehetőség volt, hogy nem lesz életében egyetlen megszentelt pillanat sem, amikor nem ezt kell néznie, hanem megpillanthat mögötte valami mást, az igazat, ami nem ez a szépen ívelő orr, és nem az épp nyáltól és szilvalétől fénylő száj.

Anita a földön feküdt, a fiú az ágyon ült szétterpesztett lábakkal, gyakran beszélgettek így, amikor úgy jött át, hogy éppen megjött, és Anita titkon sajnálta, hogy a fiú sohasem teszi keresztbe a lábát. Persze ez gyerekes gondolat, miért is tenné, különben sem ez a legnagyobb baj. Volt valami, ami már az első hetek óta nyomasztotta, de képtelen volt rájönni, pontosan mi is az. Biztos volt benne, hogy valahol az érintkezéseikben lehet a hiba, de gátlástalan szexuális életükre egyáltalán nem lehetett panasza, igaz, a csókok számát kevesellte, és ügyesen leplezett elhúzóadásokra lett figyelmes, amik végül mindig közeledésbe fordultak át, a legkisebb erőszak és követelőzés nélkül.

Mert talán ez volt a legfontosabb szempont, hogy ne kelljen hinnie a kereszték öröklődésében, hogy ha csapás éri, ne várja be a következőt, hanem meneküljön, mielőtt oda a kevéske levegője is. Persze más is tetszett neki ebben a srácban, amikor néhány nappal az emlékezetes meccs után megszólította őt a tétényi tenispályák egyikén. Hogy te vagy-e az a csaj, akit fejbedurrantott a Gallimore.

A fiúnak mindene megvolt ahhoz, hogy görcsösen ragaszkodhasson egy olyan délibábhoz, mint a kitörés a sport segítségével: három éve

nem látott anya, jelzáloggal terhelt lakás, nappalijukban egy polcon félbetört heinekenes üveg, alatta furnérlemez fekete felirattal: *Thürmer Gyula a munkásosztály árulója* (apjáról most csak ennyit), átható patkányszag a konyhában. A körülményekhez képest lelkesen csinálta, ha kigyógyul a teniszből, valami értelmesebb dologban még mehet valamire, Anita ezzel vigasztalta magát.

Tulajdonképpen csodálatos ember, gondolta, de egy lúzer. Éppen ezért sohasem bántaná őt. Képtelen felfogni, hogy a szilva nem magvaváló, belemélyeszi ujjait, spriccel az édes lé a lepedőre, lecsorog az ujján, lenyalja. Anita utálta a szilvát és a tisztázatlan jelentésű szavakat. Imádta az etimológiákat, és bánta kicsit, hogy a fiú nem partnere ebben. Pedig kevés kielégítőbb dolog van annál, mint az Arcanum adatbázisában olvasgatni olyanokat, hogy az ember szavunk a nőre utaló *em* és a férfit jelentő *ber* elemekből tevődött össze, vagy az orr és a száj hogyan olvad össze orszává, orcává, majd arccá.

A fiú közelgő érettségijéről beszélgettek – Anitának még három éve volt rá –, s miután felfedezték, hogy végül is a szilvák éppen labdányi méretűek, dobálni kezdtek egyet. Anitának nehezebb dolga volt, vízszintes állapotban nem tudta követni, hová érkezik, többször is elvétette, s a sötétkék gyümölcs a fehér pólón landolt, amitől néhány kör után vizsolyogni kezdett, és nem dobta vissza sem azt, sem az utána küldött másik kettőt. A napokban felmerült egy ausztriai portya lehetősége is, de a fiú helyett egy fiatalabb játékost visz végül el az edző, efölött egy rövid hallgatással ültek gyászt, majd a fiú elővette a mobilját. Anita korábban említette, hogy kellene beszélni valamiről, így egy év után már igazán jó lenne, úgyis olyan keveset mondanak egymásnak az otthoni dolgokról, ő el akar mondani valamit már egy ideje, elég jelentős, de mégsem olyan, amit rögtön közöl az ember. Bántotta, hogy a fiúnak nem jut eszébe rákérdezni.

Közben egy esélytelen francia verte éppen a nagy Dawist. Ebbe bele kell néznünk, mondta a fiú, és telefonjáról a lányra pillantott. Tudunk valami streamet keresni a laptopodon? Anita bólintott, és mint ilyenkor lenni szokott, ott ragadtak még négy másik meccsre is. A fiú mindig elégedetten kuncogott, amikor a jobban játszó elbukott egy szettet, és közben Anita azon gondolkodott, hogy tulajdonképpen ő is egy biztonsági játékos, ha másként lenne, minden eddigi alkalommal összezsáptat volna a laptopot a másik orra előtt. Aztán amikor kiírták egy fonák

ütése után mosolygó sportoló alá a nevét, s fókuszban volt, miközben újra szervált, eltöltötte a részvét, mert világosan érezte, hogy a fiú nevét sohasem fogják kiírni, aztán arra gondolt, hogy nem is akkora kár az a világnak, majd büntudatot érzett és közelebb húzódott hozzá.

A fiú megkereste őt a baljával, másik kezével kitapogatta az utolsó szilvát, közben nem vette le a szemét a képernyőről. Megemelte Anita kezét, a szilvával azonos magasságba, mindkettőn végighúzta a hüvelykujját. Pont olyan a héja, mint a bőröd, mondta, hideg, puha és alig várja az ember, hogy beléharaphasson. És beleharapott a gyümölcsbe, a nyomán kiömlő dús lén szörcsögött egy rövidet és rágott. Anita szeretett volna hallatni egy rövid és gúnyos horkantást, mielőtt kimondja, de a színek összekapcsolásának hirtelen lehetősége annyira felizgatta, hogy csak egy halk mordulás tört elő belőle, csak rekedtesen tudta kipróbálni: voltak idők, amikor anya bőre jobban hasonlított rá.

Még zihált is a kijelentés után, akkora erőt kellett kifejtenie hozzá, halk és szapora kilégzései mintha a teniszütők tompa koppanásainak ritmusát is megbolygatták volna, a labda felgyorsult, majd egy villámgyors lehúzást követően tovapattant az amúgy is vesztesre álló játékos térfeléről. A fiú felszisszent, majd mint aki jól meggondolta az előbbi mondatot, lassan bólintva nyugtázta: aha, hát persze. Majd elengedte a kezét, hogy megvakarhassa a jobb vállát, és amikor végzett vele, nem fogta meg újra, mert épp a vesztesre álló játékos szervált.

Anita nem tudta elsírni magát, s a hirtelen újra ráérősen adogató játékosokat figyelve arra a napra gondolt. Minden hasonlóan volt elrendezve: a kijelzőn felül játszó Tony Gallimore kékben volt, vezetett és a védjegyévé vált agresszív ütéseivel bombázta ellenfelét. A világot bejáró felvételeken ő ugyanúgy a kép jobb oldalán állt, mint most a vele nagyjából egyidős fiú, csak neki fehér volt a sapkája. Nem is figyelt oda Gallimore hibájára, ami voltaképp szerencsés körülmény, mert elugrani valószínűleg úgysem lett volna ideje, és még mindig kellemetlenebb, ha az orrát találja el. Az arca jobb oldalát érte a labda, az odasiető Gallimore is azt pusztította meg nagy taps közepette. A zavarára emlékezett, hogy ott áll a fehér sapkájával, és nem bír mosolyogni. Sohasem kérdezte meg, hogy a lelátón ülő fiú tapsolt-e akkor, de hát miért is lenne fontos ez.

Az utolsó meccs végén a fiú kiment pisilni. Anita vízbe szerette volna tenni a tulipánt, de végül nem állt fel. A virág az íróasztalon hevert,

távol tőle. Arra gondolt, hogy ha most lekapcsolná a villanyt, nem is látná. A fiú visszaérkezve közölte, hogy lassan mennie kell, tizennyolc perc múlva indul a legközelebbi busz. Itt is aludhatsz, felelte rekedtesen. A fiú a reggeli edzésre hivatkozott. Anita később úgy emlékezett, ekkor kezdett el sejteni valamit a titokból.

Kikísérte. A kapu előtt erősödő, idétlen nevetést hallottak, egy fiúbanda rendszerint a közeli zsákutcába járt füvezni. A vég nélküli rikoltásban Anita szeretett volna szövetkezni a lámpafényben egymást árnyékoló kerítésekkel, fákkal és bokrokkal, hogy ők, akik látják a fiút, amikor ő nem, cáfoljanak majd rá valahogyan a közelgő bizonyításra. Csókolóztak, majd a fiú elé tartotta arcának bal oldalát, mire az némi hévvel belepuszilt a nyakába, majd két ujjá közé fogta az állát, szelíden a másik oldalra fordította és apró, félénk csókokkal borította el a jobb oldalt. Már csak kilenc perce volt a buszig, jobbnak látta indulni, Anita nem nézett utána, és beszaladt, a nevető fiúk tapsolni kezdtek örömeikben.



Nem mered, 2021 (polisztrén)

Tóth Erzsébet

ÉN LETTEM VOLNA

– szilánkok egy életrajzból –

„A régi fésű, szóval eltörött.”
Pilinszky János

(A RÉGI FÉSŰ)

Anyánknak el sem jutott volna tudatához ez az LMBTQ micsoda, gondolkodás nélkül fiamnak szólított bennünket, lányait, persze, elhangzott néha a kislányom is, nekünk fel se tűnt, hallgattunk mindkettőre. Kilencvenévesen is azt mondta: fiam, kislányom. Nekem, aki már hatvanéves is elmúltam. Gondolom, józan paraszti ész és humorérzék szükségeltetik csupán, amikor már komoly emberek szerint is nagy a veszély. Nem kell őket figyelembe venni, és kész. Hogy is lehetne komolyan gondolkodni egy nemváltoztató műtéten Magyarországon, amikor egy sima csípőprotézisre is éveket kell várni? Eltelik egy-két év, és már nem is akar annyira megváltozni a páciens. Gondolom, súlyosabb bajok vannak. Például az agymosás, amibe ez is belefér, ez a szexmánia.

Barátnőm férje simán gusztálja a húszéves lányokat, még a száját is megnyalja a felesége előtt, aki ezt nem teszi szóvá, nyilván megszokta. Ahogy azt is, hogy kedves ura nagy sietségében nem zárja el a pornócsatornát, és ha én észrevettem, a felesége is észreveheti, sőt, akár nézheti is, amíg a férj a fürdőszobában élvez. Ha ugyan ezt annak lehet nevezni.

Anyám halála után húgom előszedett egy régi verset, Gyémántok a címe, én írtam, nyilván. Ott van az elején: Tóth Erzsébet. Aki voltam, vagy lehettem volna.

Lemásolom, prózának is megteszi.

„Ó, a cikk-cakkos szélű képek! A fénykép egérrágta, bágyadt csodája. Bámulok szelíd gyerekszemembe. Ilyen lettem volna? A matrózblúz, a szörnyű masni! Kockaformára vágott idétlen frizura. Látom Anyámat, ahogy bajlódik szénakazal hajammal, cibálja, simítja, befonja. De az iskolába?! (Csak ezen a héten is eltörtem két fésűt, és már anyám sem

él! T. E.) *Hiába Röltex Rózsi műselyem fénye, a szigorú igyekezet, ráncba szedni kislánya megveszekedett hajgubancát.*

Levágja, nem tehet mást. Ahogy fiatalon egy idegen férfi mellé szegődött, úgy teszi ezt is: megadja magát... De én a két gyémánt-kislánya közül az egyik vagyok. Nincs semmije, csak két gyémántja. Kicsi lányai. Vigyázniuk kell rájuk, mindent elfelejt, ha rájuk néz: sírást, magányt, szegénységet. »Miért nem az anyja hozta ezt a gyereket?« – mordult rá az orvos, amikor karján velem, félszegen álldogált a rendelésen. »De hisz én vagyok az anyja!« Bizonygatta büszkén, ahogy azóta is olyan sokszor...

Húgomat szülte, amikor nyolc nap után az orvosok már hazaengedték volna, de útra készen, az ágy mellett összeesett. A méhlepény kicsi darabját bent felejtették szüléskor, vérmérgezéssel feküdt napokig, szoptatta, dédelgette újszülöttjét. A titokban dolgozó méregre, a rosszsullétekre nem figyelt föl sem doktor, sem nővérke. De az angyal időben érkezett.”

Nem akkor volt anyám életveszélyben utoljára egy kórházban. Már 85 éves lehetett, amikor vérnyomásproblémái miatt bekerült az újpesti Károlyi kórházba. Megbeszéltük húgommal, hogy naponta váltjuk egymást a látogatással. Arra jártam, és bár nem én voltam a soros, bementem hozzá. Az ajtó mellett feküdt, fejét a szoba felé fordítva aludt. Megpusziltam, próbáltam igazítani a takaróján, amikor látom: csupa vér a lepedője. Az infúzió is kiszakadt, de az a rengeteg vér! Ha rá is nézett esetleg egy nővérke, mehetett tovább. A vér alatta volt. Rohantam persze, hogy anyám elvérzik, jöttek is, azonnal fölemelték, kivették a lepedőt, nem derült ki, mi történt. Ha sietek valahova, és nincs időm benézni hozzá? Ott vérzik el? Jobb nem gondolni rá.

Öt évet kapott még.

A temetésén Nagy Zsuka költő barátnőm elmondta azt a verset, amit még életében írtam.

JÁR A BABA, JÁR

marokszám önti magába a gyógyszereket
reggel, délben, este,
hónapról hónapra, évről évre
meddig tarthat ez, lesz-e még holnap
katedrális épül és omlik testében gyógyszerekből

olyan örömmel szórja torkába a tablettákat
mint mi gyerekkorunkban a francia drázsét
jár a baba, jár, fogom a két kezét
alig merek a csuklójához érni, nehogy eltörjön véletlenül
vékonycsontú volt mindig, a gerince három éve elrepedt
a fájdalom hozzászelídült szép arcához
ez a macska sokat eszik? – kérdezi hirtelen
hogyan került ide macska? – kapom föl a fejem
ő már jobban él a múltban, mint a jelenben
a jelen csak áthomálylik tudatán
az ő világa a tündöklő múlt,
a perzsa macska, és a kis cirmos,
aki mancsát a konyhaasztalra tette
ha klopfolta a húst, aztán szépen az asztalhoz ült
külön szék volt fenntartva neki
hess innen, halál! meg ne próbáld!
ő még csak kilencvenéves és makkegészséges
a cukra kitűnő, vérnyomása szuper
vidd azokat, akik már hozzád valók, ő még a miénk
mi lenne velünk nélküle?
ki rendezne éjszakai bálakat nekünk?
ki próbálná föl sorra az összes ruhánkat?
ki adna nekünk kedvet az élethez?
ez a vers is úgy szállt rám, mint egy kismadár
visz magával, repülünk, sorokat diktál nekem
míg a madarak csicsergése túlharsogja a halál dallamát

A temetőben nem hallottam madarakat, szinte semmit. Képek villannak fel, összesírt arcok, csak én nem tudok sírni. Később is többször próbáltam, nem sikerült. Hát miből vagyok én, hogy erre is képtelen vagyok? A sírásprogram kitörlődött belőlem?

Két doktornőt bilincsben vittek el a munkahelyükről, mert a nyár folyamán többször is hálapénzt fogadtak el – hallom a tévéből. Helyes. Hiszen már törvény tiltja a hálapénzt. Ezek a doktornők nem voltak törvénytisztelő állampolgárok. Megérdemlik még a nyilvános megaláztatást is, helyes. De a lelkiismeretük vajon rendben lesz-e ezután? Vagy szükségük volt a pénzre? A Károlyiban, ahol anyám feküdt, talán két

ápolónó juthatott ötven betegre? Mindenesetre az összes nálam levő pénzt odaadtam annak, aki kicserélte a lepedőjét és tisztát adott alá. Életről-halálról volt szó, ilyenkor nem számít a pénz. Édesapám már a Honvéd Kórház „kihelyezett osztályán” feküdt, beszédképtelenül, néha még ki is kötözték, mert szükséges volt, az orvos simán zsebébe csúsztatta a húsz, harminc ezreket, amikor érdeklődtünk az állapotáról. Mondta szelíden, hogy nagyon reménytelen, de a pénzt eltette, nehogy elvegye tőlünk a reményt. Hiszen amíg lélegzik valaki, vagy dobog a szíve, van remény – gondolja a nyomorult túlélő a haldokló mellett.

Ismerek olyan orvost is (első, és életem legnagyobb szerelme, akiről már esett szó ebben a könyvben), aki soha nem fogadott el pénzt a betegeitől, és ezt el is hiszem neki. „Ugyan, sokszor még én adok nekik, ha nagyon rászorulnak” – mondta, amikor erről érdeklődtem.

Mondanom sem kell, pszichiáter az illető. Magánrendelője is van, ott annyit kér, amennyit nem szégyell. Lev Péternek nevezem a Tolsztojszakállá miatt. Néha azért levágja, vagy ő, vagy a neje. Utálom a nej, vej, ángy, hasonló szavakat, meg azokat is, akik használnak ilyeneket. Valami tudat alatti indoka lehet, össze kellene írnom a legrondább magyar szavakat, ha lenne rá időm.

„Mindenki tud írni, akinek van ideje” – jut eszembe egy pályatársam velős mondása, igen, és akinek eszébe jut, hogy írjon. Nekem mostanában nem gyakran jut eszembe, inkább jellemző rám a félelem, hogy Alzheimer-kóros leszek, és mindent elfelejtek. Anyám halálának kérdéskörétől lassan vissza kell térnem az életem regényéhez, amit elvileg írok.

Borges

A holdszínű kutyák kertjében otthon érezte magát. Ahol a narancsok vagy még a fákon voltak, vagy már leestek a földre. A jelen épp most múlt el, amíg a narancs leesett. Senki se látta, tehát nem biztos, hogy van. Illetve volt. A jelent is el kéne törölni végképp, ha már a múltat nem lehetett.

A házelnök felfigyelt a bilincs, a börtön és a lógni fogtok kifejezésekre, érezte, hogy a felszólalás vége felé közeledik. Ez még csak az őszi ülásszak első napja, de kapott már ízelítőt a hangnemből a nyári uborkaszezonban. Épp ezért, vagy ennek ellenére már kifogyott az érvekből, azt meg már régen tudta, hogy itt nincs jogállam, hogy rendre utasíthatná, vagy legalább pénzbüntetéssel fenyegethetné meg a felszólalót. Akinek egyébként jó tíz éve börtönbe kéne ülnie. Ha volna itt jogállam. Annak sem látta értelmét, hogy a kocsmai hangvételt szóvá tegye, hiszen még nem késelték meg.

Annyira futotta erejéből, hogy jó hangosan fohászkodjon: Édes, jó Istenem, ne hagyj el.

Alig várta, hogy este legyen, és újra Borgest olvashasson

Időnként befut egy-egy verskezdemény, mint ez is, de erőltetem magam, hogy az életrajzhoz térjek vissza.

(BARÁTSÁG A SÍRBAN)

Ágiék – New York-i barátaim – is lelepleződtek harmincegynéhány évvel később, Vili volt kedves és elpötytyentette ezt is. Rettenetes. Amikor az új verseskönyvem, a *Kínai legyező* bemutatója után eljöttünk a Vén Diákból – ha még ez a neve –, Vili váratlanul megkérdezte, miért nem maradtam Magdánál '86-ban, az ő volt barátnőjénél, ahogy ő tervezte? Én meg mondtam, ahogy volt: Ágiék kérdezték, hogy miért laknék Magdánál, amikor a múltkor is náluk laktam? Jó, nekem mindegy, mondtam, mintha nem tudtam volna pontosan, hogy Vili Magda egyik szobáját tervezte a mi szerelmi fészünknek. Csakhogy akkor én már nem kívántam vele lenni, hiába vett nekem olyan gyönyörű selyemhálóinget New York-i randevúnkra. Hiába fizette a repülőjegyet nagy titokban. Egy év alatt változott a helyzet, nem tudom, hova változott, hiszen azt sem tudtam, egy éve mit éreztem. Azt akartam mindenképpen, hogy bosszút álljak Péteren. De ez még a Péter iránti szerelem volt, Vili csak egy eszköz volt, akihez igyekeztem tartozni, de mindegy volt. Hiszen mindkét férfiú nő volt. Ekkora marhaságokba keveredtem.

Szóval, amikor harminc év után erre rákérdezett, akkor mondta, hogy Ági besúgó volt, Kneip Ágnes volt az eredeti neve, és így minden percmről jelenthettek, ha náluk laktam. Ők ismertettek meg Tollas Tiborral is, ő is lakott náluk gyakran, ha New York-ban járt. Magda pedig Bakucz József felesége volt, mielőtt Kemenczky Jutkát vette el. Szépen összeérnek a szálak.

Már egyikük sem él, nem sértem meg őket.

Csak az én gyomromba került egy kegyetlen kő, amivel ezután élnem kell.

Hogy 1985-től halálukig, kb. húsz évig barátaimnak tudtam őket. Naivitásomra jellemző, sejtelmem sem volt, hogy minden lépésem, szavamat jelentik valahova.

Mindegy, hogy én minden politikainak is minősíthető tettemet, szavaimat vállaltam.

Utána kell néznem pontosan, Vili honnan tudta-ezt meg?

És vajon nem jelent-e rólam mondjuk ő is a mai napig?

Hagyjam inkább a fenébe?

Vili elutazott a Balatonra, engem is hívott, de nem volt kedvem menni. Most anyám temetése mellett egy barátságot is el kell temetni.

Mindig ide jutok vissza, akárhonnan indulok. „Bárhova megyek, magammal jövök szembe” – nem tudom, ezt ki mondta, de rám is igaz.

Első New-York-i utamhoz kell visszamenni, hogy újra magammal találkozzak. Amikor a felolvasás estéje után friss ismerőseim, Ági és Laci szó szerint megmentettek a Soros-házból és Tolnai Ottótól. Nálunk fogsz lakni és kész. Ha volt közös program a költőfesztiválon, Ottóval telefonon egyeztettünk, nem tudom, hogyan, mert akkor még nem volt mobiltelefon. Végül is volt még pár közös fellépés, de már Ágiékhoz tartoztam. Tőlük mentem a nagy New York-i pályaudvarra, és onnan mentünk vonattal Washingtonba, Hámos Lászlóhoz, ott láttam az arlingtoni katonai temetőt, olyan volt, mint egy posztmodern műalkotás. Szoktatnom kellett magam, hogy elhiggyem: ez igazi temető, igazi katonák fekszenek a sírokban. Szép volt, de nekem a temető mást jelent. Ami lehetett a Fiumei úton, vagy Nyíregyházán, Farkasréten, bárhol, összeviSSza dőlő keresztekkel, gazokkal, néhány friss virággal, temetői tolvajokkal. Ha anyám sírjához megyek, tudom, csak addig lesz ott a virágom a félbevágott műanyag palackban, amíg ott vagyok. Aztán jön valaki, aki elviszi onnan, mert neki nem volt pénze virágra, és az ő halottjának is jár friss virág. Szépen elviszi. Ha van egyáltalán halottja, és nem csak azért jött a temetőbe, hogy összegyűjtse a virágokat, és eladja valakinek, hogy legyen pénze.

Bármiről írok, a temetőhöz jutok vissza.

Még a Soros-házban laktunk Ottóval, amikor egyszer a liftben összefutottunk a Heller Ágnes – Fehér Ferenc házaspárral. Meghívtak, hogy valamelyik este menjünk át hozzájuk, és beszélgessünk, kávézunk. Ők már szépen belakták a helyet, könyvek persze a mennyezetig, a székek mellett, mindenütt. Beszélgetés nem nagyon volt, csak nagy hallgatások rémlenek. Most már világos: persze, engem besúgónak hittek, mint mindenki akkoriban. Egy senki, akinek akkoriban számítottam, 1980-ban a fiatal írók által tartott szentendrei konferencián

nyilvánosan gyilkosnak nevezi Kádárt, ettől harsog az egész Szabad Európa, haja szála nem görbül, kiengedik New Yorkba, menjen, ne is lássuk többé, mi lehet más, mint egy beszervezett, aki szépen alkut kötött a mocskokkal. Mivel én nem szeretek beszélni csak úgy, a helyzet megfelelt nekem. Hellerék aztán '89-ben hazajöttek, még pár éve is a nagyasszony prédikált mindenkinek a tévében, újságokban, hogy mi a helyes, és persze ő adta meg az alaphangot az SZDSZ-nek is, míg volt. Képviselőikkel – Bencze György, TGM és mások –, nekem is volt szerencsém találkozni. TGM-et még a FIJAK időkből ismertem, ő nem volt idegen, ott folytattuk New Yorkban, ahol itthon abbahagytuk. Soros-ösztöndíjat is kaptam persze, akkor még nem volt olyan zsenáns. O. V. is kapott, hogy mást ne mondjak.

Vilit Ágiék mutatták be nekem, Cicával, a feleségével együtt, '84 szilveszterét együtt töltöttük, '85 elején már Vili vitt ki a Kennedyre, aztán írta végeláthatatlan leveleit hetente. Még abban az évben meghívott, hogy menjek vissza, mindent fizet. Akkor, '85 nyarán egyszer ülök a 62-es villamoson, anyámtól mentem haza, a Bosnyák utcába, és ki ül velem szemben? Ági, a New York-i barátnőm. Akkor még nem esett le, hogy hirtelen miért jöhetett haza, csak örültem neki. Most már okosabb vagyok. Megtették jelentésüket, és a hazai belügy tartozott nekik a beutazási engedéllyel. Jöttek is szinte évente. És persze nálam laktak, mert Ági nem szeretett idős édesanyjánál túl sok időt tölteni, Laci pedig nehezen viselte egyetlen rokonát, az öccsét. Nálam meg mindig buli volt, ugye. Így éltünk Pannóniában.

Első hazaérkezésem azért volt érdekes, mert mindenki azt hitte, talán még anyám is, hogy nem fogok hazajönni. Két delegáció várt Ferihegyen, az egyik: apám és anyám, a másik: Pécsi Györgyi és Szervác Jóska. Akkor már szinte mindenki elment az érkező New York-i gépre várók közül. Az én bőröndjeimet tüzetesebben kotorták át. Nem írom le, másfél óráig kellett várni a delegációknak, miután minden ajándék-könyvemtől megszabadítottak. Akkor még volt könnyem, talán ott sírtam el az utolsó szemig mindet, míg turkáltak a bugyijaim, ruháim, piperéim között, azt hiszem. Kibőgött arccal jöttem ki a váróba, bőröndjeimből lógtak a ruhák, amikor megláttam anyuékat, nem tudtam odamenni, leültem a bőröndömre, sírtam tovább. Ők jöttek oda hozzám, anyu átölelt, nem kellett beszélni. Később odamentem Györgyiékhez is, megkérdeztem, hogy van a macska. Jól van, mondta Györgyi.

Bíró József

LXX

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb cipőket

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb ruhaneműket

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb könyveket

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb kérdéseket

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb barátságokat

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb harcokat

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb reményeket

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

: semmi értelme újabb semmiket

... *az idő*

amikor ... ráeszmél (*sz*) ...

:

sen

kik

nek

sen

ki

nek

so
ha
többé

TÜRELEMFOGYTÁN

– [elég volt (!) a

naponta kéne

:

–, ... petíciókat a ...

:

naponta kéne

:

–, ... rendezvényeken b ...

:

naponta kéne

:

–, ... ostobaságokra v ...

:

naponta kéne

:

–, ... álláspontomról t ...

:

naponta kéne

:

–, ... érdekérvényesítés o ...

:

naponta kéne

:

–, ... valakiknek m ...

:

naponta kéne] –

SZOMORÚ ELŐZETES

*Drága kis – unokámnak /
Borókának*

ahol
titokban
felbugyogva
megszületik
a
vízfolyás
s
idővel
útjára
indul
az
ér
(!)

ahol
az
ér
csermellyé
aztán
patakká
duzzad
(!)

ahol
a
patak
folyóvá
terebélyesedik
(!)

ahol

a

folyó

a

tengerrel

összeér

(!)

ahol

a

tenger

az

óceánba

vész

(!)

ha

majd'

hiányzom

(!)

hát

ott

keress

(!)

ahol

...

(!)

Szondy-Adorján György

MÁSHOL

Egyre lejjebb marja magát az éj,
elnyújtva hűlő tagjait az utcák
hosszain, ahol most kigyúl a fény,
lámpatestek takarásában ugrál

remegve, bár innen nem látni azt,
mintha a városlakó lelkek belső
lángjai pislákolnának vigaszt
gyújtó őrüzeikkel. Menyivel több,

egyszerűbb a nappal: fölkel a csillag.
És ahol addig volt, csupán a színek
emléke marad sajgó feketében,

talán inkább máshol élne, lepillant
olykor, majd társtalan hagyja a szívet
és készen a reményt: nélküle mégsem.

ŐSZ PETERDI HÁZA

Valaha erről a fáról elröppent egy madár,
emlékszem, láttam őt körözni, majd
eltűnni az ághegyek felett, arrébb, az
a téglaszín némaság ház volt egykor,
eperhabbal és mákos bejglivel kínáltak
ott, ahogy a ritka vendéget szokás,
a tágas szobáknak kevés volt a morzsa,
ültem a Manner-zongora rózsafa székén,
a pörgő ülőkén szerettem a forgást,
s míg elfogyott a hab és a mákszemek

édes íze a számban, bámultam a falon
azt az eleven képet, amit egy nagybányai
növendék festhetett, most látom a falba
vájtt ablak tört üvegén túl csak a táj él,
ahol eltűnt az a madár az ághegyek felett.



Parkőrbot, 2019 (részlet)
(bronz, réz)

Balázs Imre József

APOKRIF KULTÚRÁK

– Szőcs Géza korai verseskönyvei¹ –

Az 1974-es *Varázslataink* című antológia kiemelten méltatott szerzői között szerepelt Szőcs Géza. A hang, amelyen megszólalt, egyértelműen valami más volt, mint a korábbi évtizedek erdélyi magyar költészetének tónusa. A mítoszok nyelvéhez kapcsolódó költészet alternatív útvonalat nyitott, a látomásossághoz pedig hozzákapcsolta a korszakban egyre fontosabbá váló pszichedelikus tapasztalatok egyszerre mágikus és köznapi jellegét – a köznapiságot leginkább az ironikus hangoltság érzékeltette a poétikusabb szövegrészek ellenpontjaként:

„Itt, a Kormos-folyó partján ült
a piros halász mindig, s hallgatta a nagyodvú meggyfa alól
a távoli árnyakat: hollószőrű farkasok
édes hangjukon naphosszat kiabáltak.

Lángoló, óriási pipacsok nőttek a parton.
S a kunyhó padlásfeljárójában lakott
Algernon, a törpe.
A kéményben pedig ketten:
Nevermore, a holló
és Kornélka, aki mindig
mérgegombát sütött és rablópecsenyéket.”

*(Az t hiszem, a fehér kövön aludtam, az álmok népének közepette)*²

Ez a versnyelv stilizált, a köznapiától tudatosan távolított szövegalkítást működtetett, ugyanakkor számos helyen lépte át épp az ellenkező irányban, a depoetizált, prózai betétek által is a korszak versbeszédének íratlan konvencióit.

-
- 1 A tanulmány megírását az MTA Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatta.
 - 2 Jancsik Pál (szerk.): *Varázslataink. Fiatal költők antológiája*. Kolozsvár, 1974, Dacia, 94–95. A vers Szőcs Géza első kötetében is olvasható, lásd Szőcs Géza: *Te mentél át a vízen?* Bukarest, 1976, Kriterion, 35.



Szócs Géza ihletője ebben a törekvésben részben az első kötetében is megidézett Weöres Sándor lehetett („A vége pedig az lenne, mint általában, hogy Weöres-versekből olvasnánk föl” – *El nem küldött levél*),³ részben a költőelőd által is követett archaikus hagyomány. Jelentésesnek kell tekintenünk Szócs Géza korai költészetének kulturális utalásrendszerét, illetve azt, hogy ennek az utalásrendszernek a jellegét nem annyira egyfajta kanonikus kultúra kiemelkedő csúcsai, inkább egy rejtettebb hálózat határozza meg. A *Te mentél át a vízen?* szellemiségében is követi tehát Weöres Sándor alternatív kultúrákat építő, apokrif

szöveghagyományok iránt vonzódó tájékozódását.

Minderre ráerősít az első kötet hátlapján olvasható szerzői ajánlás: „1954-ben születtem Marosvásárhelyen. Ez a kötet 1972-ben írott verseimnek mintegy a felét tartalmazza; elenyésző számban jelen vannak későbbi versek is.” Gyors fejszámolással is kideríthető: a könyv legnagyobbbrészt egy tizenhét éves szerző szövegeit tartalmazza. Nem ez a tény jelzi feltétlenül, inkább maga a gazdag utalásháló, hogy egyfajta Wunderkind felbukkanásáról is beszélhetünk az erdélyi magyar kultúrában Szócs első jelentkezéseikor. Ezt az aspektust legfeljebb az tompítja valamelyest, hogy mire az első könyv megjelenik, már 1976-ban járunk, és egy huszonkét éves szerző addigi munkáinak felmutatásaként válik értékelhetővé.

Az irodalomtörténetírás meglehetősen részletesen tárta fel az intézményi és generációs szocializáció azon elemeit, amelyek Szócs Géza munkásságát az *Echinox* vagy a *Fellegvár* folyóiratok kontextusában teszik értelmezhetővé,⁴ és azoknak a motívumoknak, gondolkodási

3 Szócs Géza: *Te mentél át a vízen?* i. m. 80.

4 Martos Gábor: *Marsallbot a hátizsákban*. Kolozsvár, 1994, Erdélyi Híradó; Martos Gábor: *Volt egyszer egy Fellegvár*. Kolozsvár, 1994, Erdélyi Híradó; Martos Gábor: *Éjegyenlőség*. Kolozsvár, 2000, Erdélyi Híradó; Miklós Ágnes Kata: *A szóértés feltételei*. Kolozsvár, 2010, Komp-Press.

irányoknak a jelentőségét is kiemelte, amelyek Szőcs Gézát egyszerre kapcsolták Weöres, Hamvas Béla és Szentkuthy Miklós munkáihoz.⁵ Jelen írás kontextusában, amelyik kiemelten figyel a korabeli befogadás összetevőire és színtereire, egy ritkábban említett szál, a Tamás Gáspár Miklós által alapított Diotima-kör működése válhat még fontossá, amely a Weöres-irány korabeli fogadtatását, a gondolatáramlás útvonalaait világíthatja meg az (informális) intézményes keretek jelentőségének hangsúlyozásával. Ez volt az a szellemi műhely, amelynek nyilvánossága előtt először hangzott el Szőcs Géza gyakran emlegetett Weöres-esszéje, *A parton Proteus alakoskodik*,⁶ és amely még szelídített és rövidített változatában is botrányt kavart Korunk-beli megjelenését követően a korszak magyarországi nyilvánosságában, Hamvas Béla rehabilitációját sürgető mondatai miatt.⁷

Szőcs Géza első kötete egyértelműen egy képcentrikus költészeti szemény felé történő elmozdulást dokumentál az erdélyi költészetben. Ezt azonban kiegészíti egy erőteljes strukturáló igyekezet, amely a ciklusokká, kötétté szervezésben érhető tetten. A két törekvés együtt eredményezi, hogy Szőcs nem feltétlenül egy koncentrált líraiság felé, hanem az ellenpontosított szerkezetekben funkcionálissá váló töredékes, depoetizált, found poetry elvét is alkalmazó technika felé mozdul. Ebből adódik, hogy a csupán individuális, kompozíciókból kiszakított versek jellemzése félrevezető lehet – így a *Varázslataink* című antológia kritikái is szükségszerűen figyelmen kívül hagyják ezt a szempontot. Ráadásul maga Szőcs Géza is rendre hozzáférhetetlenként tünteti fel azt az egészet, amihez képest a nyilvánossá vált versek megszólalnak. Az „1972-ben írott verseimnek mintegy felét” óhatatlanul is a másik fél hiányában olvassa az ember, így eleve bizonyos összefüggések hozzáférhetetlenségére figyelmeztet a hátlapszöveg. Ez az eljárás maga is hangsúlyozza az apokrif-jelleget, és növeli az ilyen keretben történő értelmezés relevanciáját.

Lássuk, hogyan fogadta a korszak kritikája Szőcs Géza debütkötetét! A nemzedéktárs Egyed Péter szerint egy olyan költői út kezdete a

5 Balázs Imre József: Gondolat és kép egybeesése. Ismétlődő motívumok Szőcs Géza értekező szövegeiben és verseiben. *Parnasszus*, 2010/1. 36–42.

6 Szőcs Géza: A parton Proteus alakoskodik. A megtalált vers. *Korunk*, 1973/12. 1849–1857.

7 Szőcs Géza: Hamvas-recepció az Aczél-korszakban. *Életünk*, 2007/2–3. 75–81.; Kántor Lajos: Hamvas Béláról, a „Hamvas-botrányról”. *Korunk*, 2006/4. 111–112.

könyv, amely az erdélyi irodalomban régóta volt járatlan.⁸ Az életesemények értékére rákérdező költészetként, illetve mives-elvont jellegükben méltatja a szövegeket. Egyed ismertetői stratégiája a teljes kötet struktúráját, verstipológiáját végigkövetni – fontos, több ismertetésben visszatérő, de itt konkretizált észrevételek, hogy Weöresnek nem annyira formai, inkább költészetfilozófiai jellegű a hatása Szócs verseire, míg Szentkuthytól inkább a mondatok amorf többretegűsége mutatkozik adaptálhatónak a kötetben.⁹ Jellegetes versréteggként emeli ki ugyanakkor Egyed a szürrealista képiségű szövegeket – szerinte ezek egyfajta nyelvi eufóriáról tanúskodnak, különösségükben pedig a látás közhelyeit bontják le.¹⁰

Megjelennek ugyanakkor a korszak elemző írásaiban az üresjáratszerűséget, tétnélküli költői mutatványt, kulturális utalásokba záródást érzékelő mondatok, ezeket Németi Rudolf egy személyfölötti szemlélet regisztrálásával árnyalja vagy cáfolja: ez a költészet máshonnan, másról beszél, miközben ott rejtőzik az első kötetben egy nagyon is súlyos gondolati mag, az elmúlás-motívumé.¹¹ Láng Gusztáv írása némi távolságtartással, a *lira*: *logika* elvének értékelő méltatása mellett emeli ki a Szócs-költészet magas színvonalú alternatíváját, amelyet a mítoszkereső magatartás jellemez – azonban a „lehiggadás”, a beérkezés reményét a racionálisabb megközelítések felé mozdulás távlatában jelöli ki.¹²

A korszak egyfajta reflektált kanonizációs súlypontjának tekinthető Pezsgő-díj vitában a pályakezdő költő „rivalisaivá” az egyazon évben megjelent könyvek szerzői közül Szilágyi István (*Kő hull apadó kútba*) és Kenéz Ferenc (*Az átvilágított földgömb*) válnak. A kritikusok évi rendszerességgel lefolytatott, korábbi év könyvtermését szemlélő vitájában csupán Tamás Gáspár Miklós szavaz határozottan Szócs debüt-kötetére, és noha Bretter György és K. Jakab Antal is értékelőleg, nagy szimpátiával beszélnek a verseskönyvről, az év könyve mégis elsöprő szavazattöbbséggel lesz az azóta is a kulturális emlékezet részeként emlegetett *Kő hull apadó kútba*.¹³

8 Egyed Péter: A világosság erkélye és látványai. *Korunk*, 1976/5. 384.

9 Uo. 385.

10 Uo. 386.

11 Németi Rudolf: Szócs Géza: Te mentél át a vízen? *Igaz Szó*, 1976/8. 163.

12 Láng Gusztáv: Mítoszkereső. *Utunk*, 1976/5. 4

13 Az év könyve. *Utunk*, 1976/9. 2–3.

Kétségtelen azonban, és ez az utólagos távlat felől visszaigazolható: Szócs Géza első könyve által a kezdeményezői között van annak a magyar költészettörténeti fordulatnak, amely egy újfajta, személytelenített személyességre épül, és egy létfilozófiai és nyelvkritikai megalapozottságú modellt kínál a korábbi évtizedben domináns küldetéses költészetéhez képest. A Szócs-poétika a korábbi évtizedhez képest határozottabban fikcionalizál, egy tágasabb létövezet megteremtésében és felmutatásában érdekelt, amelyben a szabadság magától értetődően érvényesülhet.¹⁴

A második Szócs-kötet, a *Kilátótorony és környéke*¹⁵ sok tekintetben időutazás. A könyv cikluscímei vagy a szövegeken belül olvasható évszámok (A 75-ös utazások, 5 vers 74-ből, 75 vége, A 76-os utazások stb.) mintegy utólag is ráerősítenek az első kötet gesztusára, amely 1972-re lokalizálta a *Te mentél át a vízen?* magvát. Erőteljesen az első könyv folytatásaként, koncepciójának kitágításaként és kiteljesítéseként olvashatjuk az újabb Szócs-kötetet, számos motívum, kulturális utalás, sőt egy erősen reflexív szöveg is (*Mi a vers?*) legitimálja ezt az értelmezést. A könyv fókuszpontja ezúttal egyértelműbben kijelölt, mint az első könyv esetében: az *utazásról* van szó, ezt a motívumot azonban rögtön az első ciklus mottója kétirányúvá teszi: Wellsre és Karinthyra utalva az időbeli és térbeli utazások valamelyes egyenértékűségét is állítja, ugyanakkor meg is idéz két fontos, a populáris kultúrára is kiterjeszthető műfajt: a science fiction és a kalandregény műfajait. A könyv egy másik pontján, a *Swanmask* című részben ez egy további populáris műfaj, rockopera irányában is kitágul – ott egy fiktív zenei mű szövegkönyvét olvassuk majd.

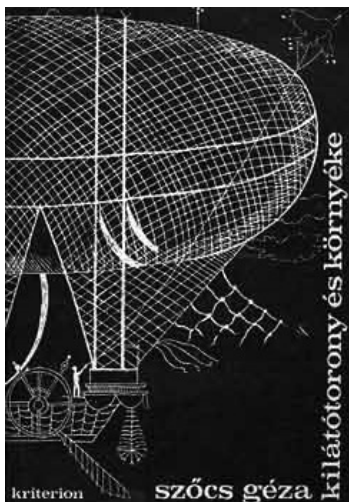
A *Mi a vers?* című szöveg döntő módon határozta meg a könyv olvasásának irányait, én magam is írtam már korábban erre támaszkodó Szócs-értelmezést.¹⁶ A science fiction és a Karinthy-szövegek kontextusai azonban további értelmezési távlatokat nyitnak, 1975-ben ugyanis Szócs Géza egy Utunk-cikkben száll vitába Vári Attilával egy sci-fi antológia kapcsán. A cikkből jól érzékelhető Szócs naprakész tájékozottsága a korszak sci-fi publikációi (Galaktika, tematikus anto-

14 Keresztury Tibor: A jelenlét archaikus biztonsága. Szócs Géza költészetéről. *Jelenkor*, 1989/2. 1134.

15 Szócs Géza: *Kilátótorony és környéke*. Bukarest, 1977, Kriterion.

16 Balázs Imre József: *Gondolat és kép egybeesése*. i. m.

lógiaik, eredeti megjelenések stb.) kapcsán, ami viszont fontosabb talán, az a szerzőt ekkoriban foglalkoztató problémák belevetítése a sci-fi műfajába. Karinthyt egy olyan összefüggésben említi a cikk, amely a *Kilátótorony és környéke* képzeleti és időbeli utazásainak prototípusa: „Karinthy valóban nem tudományos terminológiával és igénnyel, de pontosan leírta azt a folyamatot, amit jó pár évtizeddel később fedeztek fel: a gravitációs kollapszust.”¹⁷ A gondolat voltaképpen a szabadság, a képzeletműködés, és ezzel összefüggésben a megértés, megismerés, tudományos tudás keretei felé vezet bennünket.



Némiképp más iránya ez az előző kötet kapcsán Láng Gusztáv által elvárt racionalitás-dimenzióhoz képest, de Szócs értekező szövegéből kiolvasható az a végiggondolt, következetes irányultság, amely a logikát tudatosan nem az irodalmi formákra és autonóm esztétikai konstrukciókra irányítja, hanem egy felszabadításprogram és egy megismeréselmélet is áll mögötte: ebben tekinthető leginkább Szócs Géza az 1968-as társadalmi-kulturális mozgások megszólaltatójának, inventív továbbgondolójának. A science fictionről írja, de saját verseire is érthetjük: „egy adott értelemben szabadabbá vált ember lehetőségeit élem át ezekben a számomra szívmelengető szövegekben, tehát a szabadság egy olyan dimenzióját, ami nekem nem adott [...]. Sokkal lényegibb szabadságvonatkozása a műfajnak a fantázia korlátait korrodáló jellege; egy közismert meghatározás (Colin Wilson) szerint a sci-fi az emberi képzelőerőt nem megtisztítani, hanem felszabadítani akarja, s ezt a felszabadulást »csodálkozást és elképedést kiváltó kísérletével« hozza magával. Az olvasó tehát emocionálisan sajátít el olyan viselkedésformákat, amelyek az ő számára soha be nem következhető körülményegyüttesek függvényei. A sci-fi nem a megértés, hanem a gond élménye alapján közelít akár a jövőbeli, akár a

17 Szócs Géza: Alagút a világ alatt. *Utunk*, 1975/31. 4.

párhuzamos világok emberéhez (tudjuk, hogy a világegyetem mindig döntés valószínű világegyetek között) – a jövővel foglalkozó sci-fi sem a jövőt modellezi, hanem a lehetségest, illetve a nem létezőt, mégpedig nem öncélúan, hanem azért, hogy valami újat tárjon fel az emberben. Hiszen a fontos az egyén reakciója, s itt már nem érdekel, hogy valóság és lehetségesek-e a körülmények.”¹⁸ Azt gondolom, Szócs Géza kísérletei a *Kilátótorony és környéke*ben hangsúlyosan ebben, a képzeletbelit komolyan vevő keretben értelmezendők. Ezek a képzelet-kiterjesztő, korlátokat korrodáló jellegzetességek pedig annyiban nem végérvényesek, hogy mindig újabb utak, kísérletek, csodálkozások felé vezetnek: a Déli-sarkot felfedező Cincogó Feliciánt a versben máris egy új utazás foglalkoztatja (*Felicián*), a Szent Anna-tó mélyére induló felfedezők pedig a vízi (kalapos csukák, habarcok), majd lávabéli lények (csőrös lávaállatok, lágy bazaltrozmárok) megtekintése után utazásuk végpontjaként korábbi utazók nyomaira bukkannak („atyaúristen egy vasmacska”), úgyhogy nyilván folytatniuk kell a keresést. Ez a kontextus annyiban fontos tehát, hogy a *Mi a vers?* ösnyelvkonceptiójának, a hivatkozások révén annak relevanciáját leginkább időben visszafelé, az archaikus kultúrák, eltűnt civilizációk irányában hangsúlyozó jelentést állította előtérbe, a sci-fivel kapcsolatos érvelés egy körkörösőbb, időben bármely irányban megnyíló lehetőséget hangsúlyoz. Ez megerősítheti egyben azt a Szócs-képekből levezetett értelmezést is, amely a szürrealizmushoz kapcsolta az első könyv képi logikáját, és nyilvánvaló, hogy ez a jelleg a második könyvben sem változik. A szürrealizmus elméleteire figyelve ez azt is jelenti, hogy Szócs Gézánál a szürrealizmus sem csupán „formai”, felszíni karakterjegy (ahogy a Weöres-analógia sem), hanem döntően szemléleti kiindulópont. Ha tehát innen olvassuk vissza a *Mi a vers?*-et, akkor természetesen felfedezhetjük abban az írásban is ez episztemológiai, az „emlékezés” hatókörét minden irányba kiterjesztő jellegét.

A *Kilátótorony és környéke* recepciója már meglehetősen pontosan ragadta meg azt a másságot, amely a korszak lírájában alternatív útvonalat jelentett. A kötetről szóló írások közül kiemelkednek a nemzedéktársak, Szócs Géza tágabb szellemi köréhez tartozó szerzők szövegei – és nyilván nem az elfogultság, hanem a generációs szellemi

18 Uo.

tájékozódás mások számára talán kevésbé hozzáférhető támpontjainak precízebb ismerete miatt. Tamás Gáspár Miklós írása a perspektíva átállításának fontosságára figyelmeztet a Szócs-versek kapcsán: a méretek és a sebesség érzékelése (lassulás/gyorsulás, időmanipuláció) egyaránt meghatározó jegyei a könyvnek. Olyan gyakorlatokként láttatja mindezt a Szócs-versekben a szerző, amelyek egy másfajta megismerést tesznek lehetővé. Ugyancsak ő hívja fel a figyelmet a könyv fizikai középpontjában található vers, a *Nézőpontok, avagy a versíró fekete ember* elhelyezkedésére. Értelmezői javaslata szerint itt lépünk át a kötet második felének tükörvilágába, és a könyvnek ebben a felében válik meghatározóvá az erkölcsi megközelítés.¹⁹ A könyvnek ez a része tartalmazza az első könyv Évike-verseit újraidéző halál-verseket, a forradalmár-verseket, de a „nemzeti-nemzetiségi” versparadig-mában utóbb hivatkozási alappá vált *Kérdések a XXVI. század költőihöz* című verset is.²⁰ Izgalmasan cseng egybe Tamás Gáspár Miklós észrevételével annak a már idézett, sci-fivel kapcsolatos Szócs-cikknek egy kulsgondolata, amely Bradbury nyomán nem is annyira a tudományos, sem a fantasztikus, hanem inkább a moralista jelleget tekinti lényegesnek.²¹ Vagyis hogy a képzelet működésének egyfajta etikája is tételezhető.

Ugyanezt a gondolatot Balla Zsófia egy cikkében a radikális költészet lehetőségeivel olvassa egybe, egy *Új Symposion*-ban megjelent Heller Ágnes-cikk radikális filozófiára vonatkozó kérdésfelvetése nyomán. Írása a Szócs Géza-költészetet ebben az értelemben kifejezetten politikaivá olvassa, ennek központi mozzanatát pedig a kiválasztásban, a szelekcióban mint erkölcsi mozzanatban éri tetten,²² érzékelve azt a jellegzetességet is, amely magát a lehetségesnek a kutatását is ebben a dimenzióban láttatja, a képzeletműködés tágitásának utópikus összetevője miatt. Ezt a mozzanatot a megszólalás mikéntjébe ágyazó összegzésében Egyed Péter a következő jellegzetességeket emeli ki a könyv kapcsán: a képi gondolkodás elsődlegességét állító versépítkezés, a konkrétól elrugaszkodó, absztrakciós törekvés, a játék visszaszoru-

19 Tamás Gáspár Miklós: Töredékek egy új botanikáról. *Igaz Szó*, 1978/1. 161

20 Vö. Balázs Imre József: Komplex posztapokaliptizmus. *Eső*, 2021/3. 78–80.

21 Szócs Géza: Alagút a világ alatt. Uo.

22 Balla Zsófia: Két megközelítés, avagy „Mit akarnak ezekkel a versekkel?” *Korunk*, 1978/7. 560.

lása, koncentráltabbá válása az első kötethez képest, illetve a forradalmár-elbeszélések céltudatossága, erkölcsi háttere.²³

Természetesen jelen van ennek a kötetnek a recepciójában is a fanyalgó hang: Ágoston Vilmos például *A Hét*-ben mintha több cselekvést, több direkt jelentést várna, és mintha túl optimistának tekintené Szócs kötetének összhangnemét,²⁴ Vásárhelyi Géza pedig implicite egy klasszikus verseszmény felől érkező, épp ezért meglehetősen értetlen és felszíni bírálatot fogalmaz meg a Szócs-versek képi burjánzásával kapcsolatban.²⁵ Lászlóffy Aladár lényegében magányosnak láttatja Szócs kísérletezését, és a felelősségvállalás irányába terelné őt²⁶ (Balla, Egyed, Tamás Gáspár Miklós észrevételei mindkét felvetésnek meggyőzően mondanak ellent), a Pezsgő-díj zsűrijének hat kritikus közül pedig négyen részesítik előnyben Szócs könyvével szemben Panek Zoltán *A földig már lépésben* című regényét.²⁷ Egyfajta békítő-kiegyensúlyozó megközelítésnek tűnik Lázok János filozofikus háttérű fejtegetése, amely a korszak közkeletű erdélyi irodalom-dilemmáit fogalmazza újra írásában, az emberi lét társadalmi meghatározottsága és öntörvényűsége közti ellentmondás dinamikus feloldását látva meg Szócs költészetében.²⁸

Az értelmezés kereteit az összmagyar irodalom felé kitágítva megtalálható a recepcióban a kortárs magyarországi költők munkáival való egybevetés. Szentmihályi Szabó Pétert például Szócs Tandorira emlékezteti, de Szócs jobban tetszik neki.²⁹ Alföldy Jenő szerint pedig Szócs inkább Oravecz Imre és Kiss Anna poétikai törekvéseihez áll közel, szemben Tandori Dezső és Dobai Péter kísérleteivel – ugyanis, mint mondja, Szócs nem annyira életformákban, inkább kultúrákban gondolkodik. Alföldy tézise egyébként az (és ezzel sok Szócs-kritika érvelésmódjának támadó élét hárítja), hogy Szócs költészetére illik a *komplex* jelző, ami nem azonos az *eklektikus*ban implikált szóródó sokféleséggel. Ezért Szócs mesterei között is azokat említi, akiktől a komplexitás kapcsán is meríthetett: mint mondja, nem egy-egy gondo-

23 Egyed Péter: A szemmaglyák megvilágítják a tájat. *Ifjúmunkás*, 1977/44. 5.

24 Ágoston Vilmos: A kérdések pátosza. *A Hét*, 1978/8. 5.

25 Vásárhelyi Géza: A kettészelt pagoda és az erőltetett hattyú. *Utunk*, 1977/44. 2.

26 Lászlóffy Aladár: A költő és környéke. *Előre*, 1978. február 19. 4.

27 Az év könyve. *Utunk*, 1978/12. 4–5.

28 Lázok János: Miért nyávnognak a vasmacskák? *Korunk*, 1978/7. 569.

29 Szentmihályi Szabó Péter: Négy költő, Erdélyből. *Élet és Irodalom*, 1978/39. 10.

lat forrása fontos csupán egy ilyen költői törekvésben, hanem azok elrendezettsége is, ebben pedig Eliot, Pound, Joyce, Weöres, Szentkuthy követőjének látja Szőcsöt.³⁰

Összességében kijelenthető, hogy a Szőcs-költészet korabeli recepcióját számos polemikus megjegyzés kísérte – van a második kötetnek olyan recenziója is, amelyik magát ezt a megosztottságot teszi kiindulóponttá.³¹ Fontos azonban, hogy a legkritikusabb értelmezők is valamiféle szintetikus törekvés (sikerültnek vagy kevésbé sikerültnek látott) állomásaként írták le a *Kilátótorony és környékét*, amelyben tetten érhető a világokat átrendező és berendező igyekezet, a szorongás és optimizmus kettőse, az időben-térben történő szabad mozgás.

1989-es, pályaösszegző írásában Keresztury Tibor a magyar költészettörténet szempontjából fontos észrevételt tesz azzal kapcsolatban, hogy ez a szintézisszerűség a személyesség/személytelenség tengelyére is érvényes: „az új perspektíva ugyanakkor tovább árnyalja, finomítja azt a korábbiakból ismerős költői módszert, mely a vallomásos személyesség, valamint a hűvös, racionális távolságtartás egyidejű elkerülésének érdekében távlatosság és intimitás újszerűen egyedi egyensúlyát keresi”.³² Ugyancsak ő emeli ki azt a jellegzetességet, amelyik a további Szőcs-kötetek szerkesztésmódja felé mutat: az epikus narráció előtérbe kerülését a versekben.³³ És noha Keresztury elhibázottnak, a költői pályán bekövetkező megtorpanásnak értékeli a következő Szőcs-kötet, a *Párbaj* szövegműfajokat ötvöző kísérletét, utólag talán mégis elmondható, hogy a kötetekben, nagyobb szerkezetekben, nagyszabású imaginatív kísérletekben gondolkodó Szőcs pályájának logikus fejleménye volt mindaz, ami őt a „kultúrákban” gondolkodó Oravecz Imre közelében, illetve a neoavantgárd típusú kompozíciós technikák vonzáskörében tartotta.

30 Alföldy Jenő: A kilátótorony meg a környéke. *Tiszatáj*, 1979/4. 47–48.

31 Hirsch Tibor: Szőcs Géza: Kilátótorony és környéke. *Kritika*, 1979/3. 30–31.

32 Keresztury Tibor: i. m. 1137.

33 Uo. 1136.

„ÉN IS ESETLEGES VAGYOK...”

– Tamás Dénes beszélgetése a hatvanéves Kemény Istvánnal –

– „a szeretet és a hit a két legfontosabb dolog, amit halandó ember birtokolhat” – így végződik a Közlemény című prózaversed. Mi lenne, ha az a sokat ígérgetett apokalipszis eljönne és megsemmisítené a versed összes előfordulási példányát, kivéve ezt az utolsó sort, ami ezen a módon kapcsolódna a nevedhez, a költészetedhez. Tudnád így vállalni?

– Tudnám, mert nem viccből írtam le azt a sort. Amúgy nem hiszem, hogy túl nagy rizikót vállalnék ezzel, mert az a gyanúm, hogy egy apokalipszis utáni világban jóval kevesebb embernek volna kedve kinevetni a hitet meg a szeretetet.



Kemény István
(Fotó: Reviczky Zsolt)

– Esetlegesség, irónia és az igazság, a való kimonódása, katarzis. Jól látom, hogy ezeknek a végpontoknak a feszítájára hangszereled leginkább verseidet? Mitől vált számodra fontosá ezeknek a végleteknek az összebékítése?

– Mert ezeket mind itt érzem magamban: én is esetleges vagyok, fontos nekem a katarzis és az igazság, de az irónia is, az öniróniával együtt. Nekem ezek összetartoznak. És ha bármelyiket elnyomnám magamban meg a verseimben, akkor csorbulna az én igazságom, vagy el is veszne. Viszont szándékosan nem próbálok semmit semmivel összebékíteni; nem vágyom a béke barátjának a kétes szerepére.

– Szárnypróbálgatás, az első igazi vers, kísérletezés, építkezés, csak jó versek, kiteljesedés, költői fordulat, érett költészet, kifáradás, újjáépülés, letisztulás, kiüresedés. Ezek a kifejezések közül melyik és hogyan jellemző költészetedre? A sort folytathatod más lényeges kifejezésekkel.

– Költészetem. Hát igen. Ez egy olyan szó, amit én magam nem használok a saját verseimre. A költészettel és a költőséggel kapcsolatos emelkedett nyelvezettől kicsit mindig elszégyellem magam. Pedig nyilván én is ezt használnám, ha most én kérdeznék téged a költészetedről – mert ez a közmegegyezés. De a saját verseimre mégse úgy gondolok, hogy na, ez itt az én költészetem. Verseim vannak.

„Szárnypróbálgatás”: magamtól ezt a szót se szívesen használok. Mindig csak verset próbáltam írni, nem szárnyat próbálgattam. Nincs szárnyam.

„Az első igazi vers”: legalább öt olyan esetre emlékszem tizenéves koromból, amikor azt hittem, ez már jó vers, de négyszer gyorsan elmúlt ez az érzés; a *Tudod, hogy tévedek* címűnél (20 évesen fejeztem be) maradt meg először.

„Kísérletezés”: alkatilag nem tudok kísérletezni az írással. Lehet, hogy utólag a sikertelen próbálkozásaim (volt mindig bőven) kísérleteknek tűnnek, de soha nem annak szántam őket.

„Csak jó versek”: igen, alighanem az az örült céloom kezdettől fogva, hogy csakis jót írok. Ami persze elérhetetlen. Ezért nincs kísérletezés, és ezért lett az a sok száz félbehagyott vers.

„Kiteljesedés”: néha érzem, hogy most összeállt valami a fejemben. Vagy, hogy van egy módszerem írni. Nem rossz érzés.

„Érett költészet”: igen, időnként eszembe jut, hogy milyen szép dolog az érettség, de ilyenkor azonnal beugrik az is, hogy tizenévesen milyen végtelen unalmat éreztem, ha valaki (mondjuk egy magyartanár) egy érett költőről beszélt... nem szeretek sokáig önelégült lenni. Ha választanom kéne, inkább maradnék éretlen.

„Kifáradás, újjáépülés, letisztulás, kiüresedés”: ezek is ismerős fogalmak. Régóta figyelem őket: jönnek, mennek, megint jönnek, megint mennek, mint a felhők.

– *Még él benned a versírás mágiaja? Vagy inkább összeszerelő műhelynek érzed azt, amit teszel? Mihez tudnád hasonlítani azt az állapotot, amikor verset írsz?*

– Él bennem a mágia és az összeszerelés is, és hol ennek érzem a versírást, hol annak. Jó párszor volt olyan, hogy a megírás mágianak tűnt, de utólag kiderült, hogy csak összeszerelni sikerült valamit. De fordítva is: nyögvenyelős szerelés után később úgy láttam, hogy valami

mágikusat sikerült összetákolni. Egyébként a varázslás és az összeszerelés abban is hasonlít, hogy mind a kettő munka, tehát mindkettőben lehet öröm. Mondhatjuk flow-élménynek is.

– *Mi volt a legextrémebb, legkülönlegesebb helyzet, ahol elszavaltad egy saját versed?*

– Bizonytalan a szövegtudásom, ezért csak felolvasni szoktam. Sok, szokásostól eltérő helyzetben olvastam már fel versemet: például a sanghaji botanikus kertben, vagy a Quimby közönségének a Bakáts téren, vagy a sínbuszon Szabadka felé, vagy a Müpa nagyszínpadán a Rájátszással, vagy második gimnazista koromban Mikulásként az anyukám kiselsőseinek. Nem tudom, melyik volt a leg.

– *Szeretett költő vagy. Azt hiszem, kimondhatom, te vagy az utánad következő költőgenerációk nagybácsija. Aki magával viszi beavatódni a nagy, sötétlő erdőbe unokahúgait/unokaöccseit, de nem oktatja, tanítja őket, hagyja megtörténni azt, aminek meg kell történnie. Tudsz így gondolni az olvasóidra is?*

– Jólesik, hogy úgy látod, szeretnek, és köszönöm, hogy ki is mondd. Vicces ez a nagybácsiság... még soha nem jutott eszembe, hogy bennem bármi nagybácsis is lenne. Azt hiszem, túl karakteres nagybácsijaim voltak. Élőszóban verhetetlenek. Nem úgy, mint én. Szóval nem tudok úgy gondolni az olvasóimra, hogy a nagybátyjuk lennék. Fordítva viszont igen: hogy ők lehetnének az én nagybátyáim és nagynénéim. Milyen büszke lennék, ha a valódi nagybátyáim az olvasóim is lettek volna! De az a gyanúm, hogy csak bele-belenéztek a könyveimbe.

– *Hatvan évvel ezelőtt nagyon más volt a világ, mint ma. Ha a két végpontot hasonlítjuk össze – a jelent és a hatvanas-hetvenes éveket –, mi az, ami leginkább, legfelforgatóbb módon megváltozott? És mi az, ami a megnyugtalanítóbb módon ugyanaz maradt?*

– Ami szerintem nyugtalanítóan ugyanaz maradt: a 20. század negyvenes éveitől a világvégét csak isteni beavatkozásként tudták elképzelni az emberek, de az atombomba óta tudjuk, hogy mi is elpusztíthatjuk magunkat, nemcsak az Isten. Ez a késő modern apokalipszis-tudat tehát már ugyanígy megvolt 50-60 éve, mint ma. Ami nagyon megváltozott: nem tudom. Minden? A szabadsághoz való

viszonyunk? Vagy saját magunkhoz? Akkor: kötelező humanizmus; ma: kötelező emberi öngyűlölet? Túl nehezet kérdeztél.

– Az *Állástalan táncos* című, nemrég megjelent könyvedben számos meg nem írt, be nem fejezett versedről tudósítasz. Ha ezek a versek mind megíródtak volna, egy rosszabb vagy egy sokkal jobb, mélyebb költőt ismerhetnénk?

– Én egész életemben azon igyekeztem, hogy a tőlem telhető legjobb és legmélyebb verseket írjam. Többet nem tudtam tenni. Ha valaki sokkal jobbat és mélyebbet vár tőlem, mint ami eddig megjelent vagy meg fog jelenni, akkor azt hiszem, nem tudok megfelelni neki a tizenöt vastag verses füzettel se, amit tizenéves korom óta teleírtam.

– Nem nyugtalanít, hogy csak a verseidről kérdezgetlek?

– Hát... ha ez arra vonatkozik, hogy ne írjak prózát és esszét, akkor de.

– Mit gondolsz, ment-e a könyveid által előre a világ?

– Az biztos, hogy ment, de abban csak erősen reménykedem, hogy jófelé. Ahogy abban is, hogy van olyan, hogy jófelé.



Dimenziók őrzői, 2019 (bronz, kő)

Cserey Zoltán

HATÁRVÉDELEM HÁROMSZÉKEN A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG KORÁBAN (1764–1849)

A HATÁRBIZTONSÁG TÁRGYI, ESZKÖZBELI FELTÉTELEINEK MEGTEREMTÉSE

Mint ahogy a nevében is benne rejlik, a Székely Határőrség az ország keleti határainak védelmezésére jött létre. A szabadparaszti elemekből verbuválódott határőrezredek a Monarchia keleti végpontjain, mintegy 800 km hosszúságban oltalmazták a Kárpátok vonulatának szorosait, átkelőhelyeit és a köztük elhelyezkedő határsávot. Két székely és két román gyalogezred, valamint egy sepsiszentgyörgyi központú huszárezred ellenőrizte a Kárpátok vonulatának biztonságát az esetleges idegen betörésekkel szemben, de a román fejedelemségekből származó különféle termékek csempészetének megakadályozását is a határőr alakulatok végezték. A különböző fertőző betegségek Erdélybe való behatolásának megghiúsítása és az állatok ragályos betegségeinek kiszűrése ugyancsak rájuk hárult. Ugyanakkor Erdélyből a fejedelemségekbe irányuló határmenti forgalom szabályainak betartását is figyelemmel kísérték, és közbe is léptek, valahányszor az átkelés szabálytalanul vagy nem a kijelölt helyeken történt. A havasokon garázdálkodó rablók, tolvajok ártalmatlanná tétele szintén a határőrök szolgálati kötelezettségei közé tartozott.

A különféle kihágásokért járó büntetésekről a Székely Határőrség 1764. március 24-én kiadott szabályzata rendelkezett, amely a következőket írta elő: ha valaki a strázsálást elmulasztja, vassal, száraz kenyérral és vízzel, vagy ha érdeme hozza magával, keményebben is büntetessék meg; ha valaki az őrségben részegen megyen, vassal büntessék meg, amennyiben ez ismétlődne, a regimentből távolítsák el; aki strázsán elaluszik, táborban, várban, véghelyen, vagy felváltása előtt onnan távozna, érdeme szerint büntessék; aki a strázsára támad, vagy ellene fegyvert használna, életével fizessen.¹ Az említett rendtar-

1 Szádeczky Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*. Budapest, 1908, Magyar Tud. Akadémia Könyvtáráhivatala, 579–580. p.

tásban a határok őrzésével kapcsolatosan a következő eligazítás található: „minden szélybeli katona jövődöbeli kötelességének fő célja abban áll, hogy mind háborús, mind békességes időben a véghatárok és az örstrázsa helyek és plájok, avagy ösvények megörzésére, hasonlóképpen az ország bátorságos voltának fenntartására, a tolvajok kergetésére, nemkülöben a megtiltott áruk, portékák és naturálék ki- és behozásának és minden egyéb akármi névvel nevezendő pravari-kációnak eltávoztatására, úgyszintén a contumáciáknak (vesztegár – a szerző megjegyzése) áthágására vigyázzanak és gondot viseljenek.”²

Az erdélyi határőrezredek nagyvonalakban a szálláshelyeik közelében fejtették ki határőrizeti és határvédelmi feladataikat. A második román ezred a Borsai-, Borgói- és Radnai-hágót és a Keleti-Kárpátok más hegyi útjait ellenőrizte. A Kárpátok további, délkeletre húzódó határszakaszainak, illetve a tölgyesi és gyimesi átkelőhelyeknek a védelmét az első székely gyalogezredre bízták. A hegyvonulat innen délre húzódó átjáróinak, azaz az Ojtozi-, Bodzai-, Ósánci-, Tömösi- és Törösvári-szoros védelmét a második székely gyalogezred látta el, kivéve a tömösi és törösvári átkelőket összekötő hegyi ösvények védelmét, erről ugyanis Brassó városának kellett gondoskodnia. A Déli-Kárpátok vonulatának védeleme, a Fogarasi-havasok és a Retyezát az első román gyalogezred hatáskörébe tartozott. Eleinte a székely huszárezred a Gyergyótól Brassó vidékéig felállított gyalogos őrségek között teremtette meg az összeköttetést, később – a gyalogos katonákkal közösen – a háromszéki határfelügyelet látta el.³

A szervezett, hatékony határőrzés komoly anyagi áldozatokat követelt. Az erdőrengetegek közepette húzódó hosszú határszakasz hatékony védelme csak jelentős fakiteremelés árán, különféle gyalogösvények, összekötő járatok kialakításával valósulhatott meg. Ugyanakkor a katonák számára, akik több napon át a kijelölt őrpontokon tartózkodtak, huzamosabb ideig lakható, élhető hajlékokat kellett létrehozni. Ezeket a nagyszabású munkálatokat a helyi lakosság bevonásával tekintették kivitelezhetőnek (a katonáknak, illetve a civileknek számarányuknak megfelelően kellett részt venniük a munkálatokban), a

2 Uo. 585–586. p.

3 Csetri Elek: *Erdélyi ezredek a francia forradalom és napóleoni idők háborúiban (1792–1815)*. Kolozsvár, 2005, Művelődés Kiadó, 19. p.

megvalósításhoz nélkülözhetetlen költségeket pedig elsősorban a helyi közösségek hozzájárulásaiból kívánták előteremteni.

AZ EGYSEGES ÉS ÖSSZEFÜGGŐ HATÁRVÉDELMI RENDSZER KIEPÍTÉSE

Mivel a Székely Határőrség létrehozásának idejére a korábbi védelmi rendszer elemei és a határ őrzését-védelmét ellátó katonák részére hajlékul szolgáló építmények jórészt tönkrementek, még csak gondolni sem lehetett hatékony, a korabeli elvárásoknak megfelelő határvédelemre. A szebeni főhadivezérség 1765. szeptember 4-i leirata szerint a katonákra felügyelő tisztek is a kialakult helyzet tarthatatlanságát hangoztatták: „az őrző katonák számára a téli stációkban kívántató kalibák építése iránt tett néhány rendbéli kívánságukra, maguk ebbéli kötelességeket némely helységek tisztjei elmulasztották, mely miatt már a téli időnek alkalmatlan keménysége bekövetkezvén, ennek terhes voltát tovább nem szenvedhetnék egészségüknek és köntösüknek is nyilvánvaló romlása nélkül. Parancsoltatik ezért, hogy a fennemlített kajibák megújítását és építését semmiképpen tovább ne halassza, hanem ezen parancsolatnak vételével legottan elvégeztetni kemény büntetésnek terhe alatt el ne mulassza.”⁴

Gyulai Sámuel, a székely ezredek vezérlő tábornoka 1769-ben ellenőrző körútra indult, amely során a kárpáti védvonalat teljes hosszában megsejmelte. Hogy a nagyszabású munkálatokat felgyorsítsa, a civil renden lévők részéről nagyobb számú személy kivezénylését szorgalmazta, azonban 1769. október 7-i leveléből, amelyben látogatásának tanulságait foglalta össze, az derül ki, hogy a katonai őrházak még mindig nem készültek el. A bekövetkezett hideg időre való tekintettel a táborozó katonaságot már nem lehetett a szabad ég alatt a mezőn tartani, de a munkálatok sürgőssége folytán haza sem lehetett őket bocsájtani, ezért végül a határszéli falvakba szállásolták be őket. A berecki tábor legénysége Bereckbe, Lemhénybe és Martonosra vonult vissza, a Borbát hegyen állomásozó katonákat pedig Zágonban és Papolcon kellett elszállásolni. A legénységnek hajlékot nyújtó családokat más ellátásbeli kötelezettségekkel nem lehetett terhelni, tűzifa-szolgáltatással sem tartoztak. A közrend és fegyelem, valamint

4 Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár (SÁL), Háromszék levéltára, Fond 8, 74/1765.

a tűzrendészet szabályainak betartására a tábornok külön is felhívta a figyelmet. Báró Henter Ferenc főkirálybíró abbéli panaszára, hogy az erdőbevágási munkálatok rendkívüli mértékű, már-már az elviselhetetlenség határát súroló terheket rónak a lakosságra, a katonai főparancsnok gúnyosan és lekezelő módon azt ajánlotta, hogy minél hamarább végezzék be a rájuk mért feladatokat, és akkor majd szabadok lehetnek. A katonai előljáró emellett úgy vélte, az erdővágás hatékonyabban működne, amennyiben a civil lakosság kivezénylése és a rájuk való felvigyázás a saját helységeikből való nemesség vagy pedig a szék vezetése által kinevezett személyeken keresztül történne. A közlekedési utak, ösvények elkészítése a sűrű, érintetlen ősrenetegben fokozott figyelmet és szakértelmet igényelt. A katonai hatóság által közzétett szakmai tanácsok a bonyolult munkálatok kivitelezésében nyújtottak némi eligazodást. A beszállásolással kapcsolatos kellemetlenségek elkerülése végett a katonai vezetés világos állásfoglalásban nyomatékosította, hogy mindaz olyképpen történjen, hogy ezáltal a lakosság a gazdaság folytatásában ne akadályoztasson. Gyulai generális abbéli reményét fejezte ki, hogy a kijelölt feladatok teljesítését követően október végével a katonaság hazaköltözhethet. Amennyiben ez mégsem sikerülne, azon lesz, hogy az állomány egy részét – enyhítendő a terhet, amit az ellátásuk jelent – mindenképpen hazaengedjék. Az élelmezés tekintetében a szék vezetése által ajánlott megoldást alkalmazták, mely szerint Zágónban és Papolcon helyi mészárosok biztosították a szükséges mennyiségű húst, mivel – amint a fővezér megjegyezte – „a katonaság hús mián szükségét ne lásson, minthogy kenyér és hús nélkül nem szubzisztálhat.”⁵ Az őrtanyák végül mégis elkészültek, de a gyors munkával felhúzott épületek a későbbiek során igen gyakran javításra szorultak. Ezekbe a javítási munkálatokba minden esetben bevonták a nem katona lakosságot is.

A védővonal kialakításakor arra törekedtek, hogy bizonyos távolságokra úgynevezett őrállomásokat-őrtanyákat hozzanak létre. Az ilyen építmények szolgálattétel után éjszakai szállásul szolgáltak az őrvonalak védelmére kirendelt katonáknak, ugyanakkor kedvezőtlen időjárás esetén is oltalmat nyújthattak nekik. Azokon a pontokon, ahol a védővonalat hegyi utak keresztezték, a forgalom ellenőrzésének meg-

5 Uo. 240/1769.

könnyítése érdekében sorompókat szereltek fel. Az őrtanyák között gyalogosan és lóháton való közlekedésre alkalmas utakat alakítottak ki úgy, hogy az út vonalában nőtt fákat kivágták. A domborzati viszonyok következtében azonban olyan meredek hegyekkel vagy völgyekkel is számolni kellett, ahol az általános előírásokat képtelenség lett volna betartani. Ilyen esetekben eltekintettek a fák kivágásától, és anélkül végezték el a legszükségesebb biztonsági intézkedések fogantatását, hogy az őrtanyákat összekötő út irányvonalát ezáltal megváltoztatták volna. A fák kivágásával létrehozandó utakat legalább húsz lépésnyi szélességűre kellett méretezni. A fadöntésnél az emberek biztonságát tekintették elsőrendű fontosságúnak. A fiatal fák koronáit, amennyiben erre lehetőség volt, egymásba bújtatva össze kellett kötni, hogy majd idővel megerősödve akadályozhassák a határon illegálisan átkelni kívánók mozgását. Ugyanebből a célból a levágott fákat a kialakított összekötő út közepén kellett elhelyezni. Az így létrehozott torlaszok szintén a rossz szándékú határsértők megfékezését kívánták elősegíteni. A nehezen megközelíthető bérceken és völgyeken áthaladó részekben a gyalogosan vagy lóháton közlekedők mozgásának elősegítésére kövekből, fákból és földből töltést kellett kialakítani a természeti akadályok áthidalására, illetve a közlekedés zavartalan biztosítása érdekében. Az útban levő fákat nem mindig sikerült a kívánt irányba dönteni. Az olyan fatörzseket, amelyek rossz irányba dőltek és emiatt akadályozhatták volna a védelmi rendszert biztosító útszakasz normális forgalmát, fel kellett darabolni és úgy elhelyezni, hogy a közlekedés mindkét irányba zavartalan lehessen.

Az általános rendelkezés a határmenti, illetve az őrvonalat keresztező utak ellenőrzésére szolgáló sorompók készítését is szabályozta. A célnak megfelelő fák hosszúságát 4 singben – tehát körülbelül 2 méterben –, a láncfa tengelyét pedig 3 német ölben határozták meg, és azt is előírták, hogy az utóbbi egyik végét ki kell hegyezni. A sorompóhoz szükséges kellékek – a láncfa és a négy oszlop – minden átkelőhely esetében ugyanolyan méretűek voltak. Az 1769. február 1-re várható hadvezetési ellenőrzésre a biztonsági sorompókat a kívánt célnak megfelelő állapotba kellett helyezni.

A hosszú határszakasz védelmi rendszerének kiépítése rendkívüli erőfeszítéseket követelt Háromszék lakosságától. A munkálatokban való részvétel tükrözte a kétféle irányultságú lakosság számarányát is:

azt, hogy a létrehozandó rendszer minél hatékonyabb, a határ forgalma pedig minél jobban ellenőrizhető legyen, csak a katonák és a civil személyek közös munkája biztosíthatta. A román fejedelemségekkel való határszakasz sikeres védelmezése tehát nagymértékben a szervezettséggel és eredményes mozgósítással volt összefüggésben.

A feladatok felsorolása után a katonai vezetés a civil hatóságnál a munka azonnali megkezdését sürgette; a szűk időkeret nem sok teret adott a tétovázásnak. Az 1768 tavaszán kiadott utasítások végrehajtására a megjelölt időtartam nagyon rövidnek bizonyult: 1769 februárjára az előzetes elképzelések szerint már végezni kellett volna a munkálatokkal, azonban a civil lakosságnak sokféle elfoglaltsága akadt. Idejüket leginkább a gazdálkodás töltötte ki, különösen hogy a jobbágy népnek nemcsak saját magát és családját, de nemesurát is el kellett tartania. Kevesen voltak azok is, akik jártasak voltak az építkezésben, ráadásul az emberek a kényszerrel rájuk mért megterhelést sem végezték jó szívvvel. Mindezek következtében a munka minősége sok esetben már eleve sem volt megfelelő, ugyanakkor a különféle javítások elvégzését, illetve az őrtanyák közötti utak romló állapotának helyreigazítását is a civilektől várták.⁶

A határvonal kijárásakor azon igyekeztek, hogy a Háromszéket alkotó társszékek számára a hozzájuk legközelebb eső területeket jelöljék ki. Ilyen megfontolásból Kézdiszéknek az Ojtozi-szoros és környéke jutott, míg Sepsi- és Orbaiszék a Bodzai-szoros és vidékének határvédelmi munkálatait végezte el. Ezt követően az idő múlásával felmerülő hibákat, illetve az utak, átkelőhelyek, őrtanyák esetében a mulasztások következményeit és az állagromlásból adódó problémákat egyaránt az adott határszakaszra beosztott falvak lakosságának kellett elvégeznie. A határvonal védelmét biztosító építmények kijelölésekor a hagyományos helynevek alkalmazásával kívánták a könnyebb eligazodást megteremteni, a domborzati formák népi megnevezésének használata pedig a lakosság tájékozódását könnyítette meg.

Erdővidék, azaz Miklósvár és Bardócszék katonalakossága a Brassó környéki határátkelőhelyek – Ósánc-, Tömösi- és Töröcsvári-szoros – védelmét látták el. Az is előfordult, hogy a három gyalog- és az egy huszárszázad nem volt elégséges a barcasági határszorosok oltalmazá-

6 Uo. 229/1768.

sára, ezért a szükséges kiegészítést a sepsiszentgyörgyi huszárezred bevonásával oldották meg, további hiány esetén pedig a sepsiszentgyörgyi negyedik gyalogszázadot vagy a márkosfalvi huszárszázadot rendelték ki a Brassó vidéki határvédelmi feladatokat ellátók kíségetésére. A háromszéki polgári igazgatás több alkalommal is panaszkodott amiatt, hogy szerintük a szék határától távol eső vidék védelmét igazságtalanul erőltetik rájuk, és azt is szóvá tették, hogy ez a térség nagy része tulajdonképpen Brassó város tulajdonát képezi, tehát itt elsősorban a város kötelessége lenne a határvédelem felvállalása és annak megszervezése.⁷

Az őrházak elenyésző része a határőrség fennállása idején (1764–1849) megtartotta eredeti elhelyezését, de a legtöbb esetben – a tapasztalati tényezőket is figyelembe véve – az őrállomások helyszínét megváltoztatták. A határőrzés hatékonyságának kimunkálása tehát két lényeges részből tevődött össze: a közlekedést biztosító, azaz az őrállomásokat összekötő közlekedési hálózat kialakításából, illetve olyan őrtanyák, őrhelyek létesítéséből, amelyek a terepviszonyokat is figyelembe véve épültek azzal a céllal, hogy a szolgálaton kívül levő katonák számára pihenési lehetőséget biztosítsanak és menedéket nyújtsanak.

1777-ben a Bodzai-szorostól Ojtozig terjedően a következő őrállomások kialakításáról van tudomásunk: Béli pláj, Kisbodza, Nagytatár, Kistatár, Szilon pataka, Kraszna, Szarvaskő, Kraszna magassa, Dealul Bătrân, Boros kő, Magyaróbokor, Fekete bérc, Haraly oldala, Nagybonya, Mesztáka éle, Kalabus, Hidegbérc, Vajda asztala, Csernika, Zsíros, Kecskés.⁸ A felhalmozódott, több évtizedes tapasztalat arra az elhatározásra készítette a főhadivezetést, hogy az elhasználódott épületek megújítása alkalmával szükség esetén az őrtanyák elhelyezkedésén is változtasson. Ez végül oda vezetett, hogy az így átszervezett őrvonalbeli védelmi rendszer többnyire az eredetihez képest más helyen létrehozott őrházakból tevődött össze, melyek leginkább előbbre tolva, de még a határvonal mögött helyezkedtek el. A XIX. század negyvenes éveiben a határvédelmi őrhelyek kijelölése a következő elnevezések szerint alakult, ez esetben is a Bodzai-szorostól Ojtoz irányába haladva: Dobramira, Kálvária, Bodzai veszteglő, Bodzai

7 Cseréy Zoltán: Háromszék társadalma az 1848 előtti évtizedekben. *Erdélyi Múzeum*, (1998) 3–4. füzet, 233–234. p.

8 SÁL, 373/1777.

harmincad, Szimba, Nagytatár, Béldi pláj, Kisbodza, Dialubik, Kistekerőhegy, Szita-árka, Zabratópataka, Ingoványos, Gelezdás, Büdös-kút, Rozsdásvíz, Kovásznápus, Jakabhavasa, Nagygelence, Nyáguly, Ojtozfő, Tudor, Tömlőhordó, Havasútja, Perdikátor, Rakottyás, Ojtozsánca, Kalaszlópataka, Sósmező, Ojtozi veszteglő és harmincad, Kalaszló éle, Hajdúk sánca, Kétágorta, Rátkő, Nyíres, Sugó.⁹

*HATÁRŐRSÉGI LÉTESÍTMÉNYEK: ŐRHÁZAK, UTAK, HIDAK
KIALAKÍTÁSA, JAVÍTÁSA, KARBANTARTÁSA*

Alig néhány évvel az őrházak sok kinnal-bajjal való felhúzása után a katonai parancsnokság már arról tájékoztatta a polgári igazgatást, hogy némely hajlék felújítása elkerülhetetlen. 1773. augusztus 8-án Kiss ezredes, a második gyalogezred parancsnoka egy átiratban arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes helyeken a kalibák megromlottak. Elsősorban a Rakottyáson lévő szállást említi, amely román juhászok garázdálkodásainak következtében vált használhatatlanná – tudniillik az épület faanyagát a pásztorok eltűztették –, de a máshol levő házak is kisebb-nagyobb javításra szorultak. A következő évben az ezredparancsnok személyes tapasztalatszerzés céljából tett látogatást a határszálen kialakított őrvonal mentén. A szemleút során szerzett benyomásai nagyrészt pozitív kicsengésűek voltak: „én a nyári kalibákat jó móddal és minden accurációval vizitéroztam és bízom, hogy semmi egyéb reparációra való romlás azokban nincsen.” Kisebb hibák – mégpedig a hó és szél okozta károk – azért így is előfordultak. A Főkörmányszék úgy vélte, hogy a szállások kiigazítását a jobbágysággal kell elvégeztetni, de az idő lehűlésére való tekintettel a főtiszt úgy gondolta, hogy a katonaság és jobbágyság együttesen tegye rendbe a javításra szoruló őrtanyákat.¹⁰ 1778-ban a civil igazgatásnak küldött felszólításában Kiss ezredes május 24-ét határozta a javítási munkálatok megkezdésének dátumaként. A következő helységek jobbágy lakosságát rendelték a közmunka teljesítésére: Nagyborosnyó, Barátos, Dálnok, Zabola és Alsócsernáton. A feladatok ellátását az idő sürgetése okán a katonák és jobbágyok közösen végezték. A háromnapos kiszállás idejére mindenkinél munkaeszközökkel és elégséges ennivalóval felszerelve

9 Uo. 5931/1848.

10 Uo. 215/1774.

kellett odaérkeznie a kijelölt helyre. A következő őrvonalbeli építmények szorultak javításra: Dealul Bătrân, Magyaró, Fekete bérc, Haraly oldala, Mesztáka, Sóbérc, Haraly bérce, Kalabus, Hideg bérc, Béli pláj, Kisbodza, Nagy Tatár, Kis Tatár, Szilon pataka, Kraszna.¹¹ A javításokhoz többnyire építkezésben kevésbé járatos személyeket vettek igénybe, akik nem rendelkeztek megfelelő szakmai tapasztalattal. Az általuk elvégzett karbantartási munkálatok nem is bizonyultak időtállóknak, hanem csak néhány évre orvosolták a problémát. Ennek következtében a gyakori beavatkozások szükségessége általános jelenséggé vált.

1781-ben ismerjük a határ szélére kirendelt jobbágyok és katonák falvankénti létszámát, és ugyanekkor rögzítették a beavatkozások jellegét is. A Súgó őrtyánánál dolgozó esztelnekiek közül tízen jobbágyok, tízen katonák voltak, és a munkálatok során új fedéllel, padlással és tapasztással javították ki az őrhely meglévő hibáit, de egy priccset és egy ajtót is készítettek. Bélafalva lakosságából tíz jobbágy és tizenegy katona a Kőbérc nevű őrállomáson dolgozott: tapasztottak, fedelet építettek, új priccseket készítettek. A Kétágbeli kalibát Almás és Csomortán népére bízták, akik az alaptól kezdve a tetőzetig felújították a szállást. Csomortánból két jobbágy és tíz katona, Almásból is két jobbágy és nyolc katona vett részt a munkálatokban. A jelentésbe belefoglalták, hogy mindent, amit hibásnak találtak, fogyatkozás nélkül kijavították.¹²

HÁBORÚS IDŐK HATÁRVÉDELME

A határőrizettel, illetve a határvédelemmel kapcsolatos munkálatok kapcsán említést érdemelnek az 1788–1791-es osztrák–török háború idején történt erőfeszítések, melyek főként az Ojtozi- és Bodzai-szoros, illetve az azokat összekötő határvonal mentén végzett erődítési munkálatokban nyilvánultak meg. Ezek elsősorban a civil lakosságot érintették, minthogy a katonák nagy része már a háborús események aktív részese volt. A háború első évében a hadműveletek a kárpáti szorosok védelmének biztosítására és az ellenség viasszaszorítására összpontosultak.

¹¹ Uo. 431/1778.

¹² Uo. 675/1782.

A védekezés hatékonyabbá tétele érdekében, még a harcok megkezdése előtt nagyszabású munkálatokba kezdtek a szorosok védelmi rendszerének megerősítésére. A háborús viszonyoknak megfelelő biztonsági rendszer kiépítése olyan nagy volumenű vállalkozás volt, hogy ezeket Háromszék vármegye lakossága – II. József idején néhány évig a székelly székeket vármegyékké alakították – egymaga képtelen lett volna elvégezni, ezért azt kérték, hogy a szomszédos törvényhatóságok is vegyenek részt a kivitelezésben. 1788. április 2-án a vármegye vezetése idegen segítség bevonását sürgeti ezzel a stratégiaiilag is létfontosságú kérdéssel kapcsolatosan: „minthogy az egész Háromszék vármegye éppen a Török birodalommal határos, aholott egy néhány passzusok vannak, melyekben a bátorságosabb oltalomnak okáért már egy néhány hetektől fogva dolgoznak az idevaló lakosok és mégis a végét nem lehet érni, hogy-pedig ebbéli teher az ide való szegénységnek könnyebbítenék méltóztatott a méltóságos régius comissáriatus a nemes Fogaras vármegyei lakosok által az alsó passzussokon való munkát segíteni, s ha még más passzusokra kézi munkások kívántatnának az Udvarhely vármegyei officiátus is recrutáltatnék segítség iránt, mely segítségre éppen most legnagyobb szükség lévén ezen vármegyéknek kívántatik az officiátust kérni, hogy mind a felsőbb passzusokhoz, úgy mint Ojtozhoz Csík vármegye egyik része közelebb esik, erre ne terheltettség a közelebbi jövő héten a 300 kézi munkásokat, kik hat napok alatt az ojtozi utakon és részeken dolgozzanak ásóval, lapáttal, fejszével rendelni.” Idegen segítség hiányában a helyi hatóságok a rendkívüli erőfeszítések ellenére is egyre nehezebben tudnak megbirkózni a fokozódó munkaerőhiánnyal. 1788 augusztusában, mikor a védősáncok megromlásáról és azoknak halaszthatatlan kijavításáról tesznek említést, négyszáz dolgoz és húsz szekér mielőbbi érkezését várják. Az igénybevétel mértékét jól tükrözi az a statisztikai adat, mely rávilágít, hogy hány jobbágnak kellett ezekben a munkálatokban részt vennie. A vármegye tizenkilenc járásának egyikéből, a miklósvárbeliből például az 1788-as katonai évre 10 196 személyt kényszerítettek a bodzai határátkelőhöz hadi munkálatok elvégzésére. Az embereket általában nyolc napos időszakokra vezényelték ki, és ezalatt maguk gondoskodtak saját ellátásukról. A lakosság munkakedvére jellemző a katonai parancsnok egyik idevágó jelentése: „a Bodzára kiment dolgozok noha előre számosabban jelentek meg,

uloljára majd semmi sem maradt úgy eloszlanak, s emiatt majd egész nyáron sem lehetne az ott való munkát véghez vinni.”¹³

Sajátos helyzet alakult ki az Ojtozi-szorosban, itt ugyanis nem volt elegendő katona ahhoz, hogy a szoros védelmét elláthassák. A csapatok hiányát úgy próbálták ellensúlyozni, hogy a civil lakosságot is bevonták bizonyos katonai jellegű teendők végrehajtásába. Ez azt jelentette, hogy a már említett és a védelemet szolgáló építmények készítése, illetve az utak, hidak járhatóvá tétele teljes egészében a jobbágy lakosságra maradt, de a háborús viszonyok közepette a hivatalos átkelőkön kívüli ösvények, csapások felügyeletét is tőlük várták. 1788 márciusában Zámblér László geometra comissarius helyzetjelentésében azért bírálta a Kézdi kerület illetékeseit, hogy az ojtozi karbantartási és határvédelmi munkálatok nem az eltervezett ütem szerint történtek. Nem sikerült járhatóvá tenni például a Gyilkos nevezetű helyet: noha a dolgozók iránti igénylést idejében elküldték, alig érkezett a helyszínre használható ember. A panaszok a Kézdi kerület előjáróira vonatkoztak: minden mulasztásért az illető biztosok fognak felelni – szólt a fenyegetés. A kerület minden járásából 50 dolgot, Kászonból pedig 25-öt irányítottak a Gyilkoshoz hídépítés céljából, és azt is kihangsúlyozták, hogy az érkezők között hozzáértő mesteremberek is legyenek fűrészszel, vésővel, kapával, ásóval, lapáttal, fúróval, fejszével felszerelve. Ugyanakkor figyelmeztették a felügyelőket is: vigyázzanak a rájuk bízott személyekre, nehogy valaki is elszökjön közülük.¹⁴

Zámblér László földmérőbiztos a továbbiakban is elégedetlenségének adott hangot a biztonsági munkálatok ütemét illetően, mellyel kapcsolatosan a katonai vezetés is gyakran bírálta a polgári hatóságok kényszeredett ügyintézését. 1788. március 31-én a hadvezetés ismétlődő panaszában az ojtozi utak járhatatlanságáról is említést tett, ami miatt az ágyúk szállítása lehetetlenné vált. Hogy az utakat használhatóvá tehessék, azonnali munkáskezek érkezését várták.¹⁵ A szolgabírákat és felügyelőket arra kötelezték, hogy a gyors beavatkozás érdekében állítsák készenlétbe a különféle munkákhoz – erdőbevágásokhoz, sáncásásokhoz és egyebekhez – szükséges szekereket és munkaerőt. 1788. június 25-én az ozsdolai falujegyzőkönyvben egy

13 SÁL, 1095/1788.

14 Uo. 1095/1788.

15 Uo.

további parancsot is rögzítettek, amely arról rendelkezett, hogy a moldovai ösvényekre a civil lakosság is minden haladék nélkül fegyveresen rukkoljon ki: kaszát, csépet és vasvillát vigyenek magukkal, és „jó vigyázással legyenek, nehogy valami ellenség a havasi ösvényeken alattomba magát ide az országba kihúzhassa, nemcsak nappal, hanem éjjel, de legfőképpen hajnal előtt két órával igen szorgalmasan patroléozzanak”¹⁶. 1788. augusztus 30-án Horváth ezredes az Ojtozi-szoros felügyeletének megerősítését ismételten a civil lakosság bevonásával kívánta megoldani. Hat embert – ezek közül kettőnek puskával is kellett rendelkeznie – a Kalabusra rendelt, és azt is megszabta, hogy az őrséget hetente váltsák. Ezek feladata a Szoveja felől a Kopac-hegyre menő irány ellenőrzése volt. Abban az esetben, ha ellenség mozgását észlelték volna, két embert a Sárosbükkre kellett küldeniük oly módon, hogy délben a Perdikátortól odaérkező katonai őrral találkozzanak, és neki mondják el, hogy mit tapasztaltak. A vesztegzár épületébe, a huszárok mellé szintén két civil lovasórt rendeltek, a Málnavészen pedig további tizenhárom civil személy állandó jelenlétét igényelték, akiknek az volt a feladata, hogy a katonai járőrökkel szoros együttműködésben az ellenség hadmozdulatait kémleljék.¹⁷ Mivel az őrhelyeken az ott-tartózkodók számára valamiféle szállást kellett biztosítani, 1788. október 16-án a Berecki és az Orbai járásból alkalmas embereket rendeltek ki a menedéket nyújtó őrházak építésére.¹⁸

Az 1788-as évben az összlakosság – katonák és civilek – emberfeletti erőfeszítéseinek következtében a török haderőnek végül nem sikerült behatolni Erdély területére. A Bodzától Töröcsvárig terjedő határvonalon, ahol nagyjából székely határőr katonák védekeztek, a következő év tavaszán ismét kiújultak a harcok, azonban az ellenség betörési kísérleteit ez alkalommal is sikerült visszaverni. Ezt követően a küzdelem Moldova és Havasalföld területére tevődött át. A háborút az 1791. augusztus 4-én konkrét eredmények nélkül megkötött béke zárta le.¹⁹

16 Uo. Fond 375, Ozsdola falu jegyzőkönyve.

17 Uo. Fond 8, 1095/1788.

18 Uo.

19 Bogáts Dénes: *Az első huszárezred a török és francia háborúkban 1788-tól 1814-ig*. Sepsiszentgyörgy, 1932, Jókai Nyomda R. T., 42–43. p.

HATÁRVÉDELEM A XIX. SZÁZADBAN

Amint a korábbiakból kiderült, a szakértelmet sok esetben nélkülöző kivitelezés, a felhasznált anyagok silány minősége, a szélsőséges havasi időjárás, az építmények túlzott igénybevétele és nem mindig kíméletes használata azt eredményezte, hogy a határ őrzői számára emelt menedékeket állandóan tatarozni, javítani kellett. Ez a helyzet átöröklődött a XIX. századra is. A karbantartást sürgető központi akarat érvényesülését gyakran a két törvényhatóság nem megfelelő együttműködése is akadályozta. 1808. augusztus 1-jén a zabolai központú nyolcadik gyalogszázad parancsolatot adott ki, amely a határvédelemmel kapcsolatos feladatokat foglalta össze az alárendeltségébe tartozó települések lakói számára. Ebben a parancsolatban azokat a határmenti őrtanyákat is felsorolták, amelyek munkálatai az említett települések civil- és katonalakosságát egyaránt érintették. Benke kapitány, a századparancsnok részletesen kitért a konkrét tennivalókra is: „minden falu a nevezett posztokon lévő kalibát mindjárt jól megcsinálni ne kéressen, hogy annak rosszasága mián a commandós emberek ne szenvedjenek. Ezekre a falusi bírák úgy vigyázzanak, hogy minden esztendőben kétszer megvizitérozzák egy szeptemberben és egy áprilisban.” A Kézdiszékhez tartozó határvonal építményeinek tatarozása mellett az érintetteknek egy jóval kellemetlenebb feladatot is el kellett látniuk, ugyanis a tőlük igen távol fekvő feketehalmi poszt jó állapotban tartása szintén rájuk hárult.²⁰

1809-ben a gyalogezred a civil igazgatást okolta amiatt, hogy emberek nem mutattak hajlandóságot a kalibák és az őrvonalat összekötő utak javítására, és figyelmeztették a királybírákat, hogy a besorolás értelmében a civilek a katonarenden lévő felügyelőknek illendő engedelmességgel tartoznak. A polgári hatóság magyarázkodása a zavar okának azt tekintette, hogy a két igazgatás közötti tájékoztatás nem az elvárásoknak megfelelően működött. Ennek kiigazítására azt javasolták, hogy a határszéli munkák beosztását jó előre közöljék a civil hatósággal, minthogy a falusi bírák minden évben változnak, az új faluvezetők pedig nem ismerhetik a megelőző időszakban hozott intézkedéseket. A civil igazgatás a korábbi időszak pozitív példáját is megemlítette, amikor a katonaság nem csupán azt közölte jó előre,

20 SÁL, Fond 373, Martonfalva falujegyzőkönyve.

hogy a kalibák helyreállításához hány emberre és milyen munkaeszközökre van szükség, de azt is, hogy a munka mennyisége milyen arányban oszlik meg a katona és a civil lakosság között. Ez pedig a rend és fegyelem elengedhetetlen szükségessége – vélték a polgári igazgatás részéről.²¹

1811. április 26-án Diviki gyalogsági ezredparancsnok arra figyelmeztette a háromszéki tiszti (civil) hivatalt, hogy májusban a nyári őrvonalat távolabbra viszik (azaz közelebb a tulajdonképpeni határhoz), ugyanakkor megsűrgette az ott már meglévő hajlékok kijavítását, hogy az őrzésre érkezők hiányt ne szenvedjenek. A civil lakosság részéről a megfelelő részarány előirányzására is felhívta a figyelmet. Hogy a határőrzés zökkenőmentesen működhessen, a helyreállítást május 15-ig kellett volna befejezni.²² 1812-ben a főhadivezetés részéről történt ellenőrzést követően a hatóságokat arra utasították, hogy a havasokon található úgynevezett tolvajösvényeket és utakat határos időkeret betartásával tüntessék el bevágatás által. A csempészés elkerülése végett ezekre a helyekre különleges őrizetet kellett rendelni. A civil rész egy megerősítő nyilatkozat által jelezte, hogy egyetért a munkálatokban való részvétellel.

A bajok sokasodásával egyre több gondot okozott magának az őrvonalnak, illetve az őrvonal mentén levő létesítményeknek a jó állapotban tartása. 1812. augusztus 15-én az ezred részéről egy főhadnagyot küldtek Ojtozba, hogy az ottani sáncokat megvizsgálja. Megállapítást nyert, hogy a régi torony falából egy nagy darab leomlott, a Rákóczi nevezetű sánc bal oldala pedig besüllyedt. A károsodás helyreállításához két kőműves, negyven kézi munkás és két ácsmester részvételére volt szükség. Minthogy közeledett a védőrendszer fővezér-ségi ellenőrzése, az ezredparancsnokság számított arra, hogy a civil hatóság aktívabban is bekapcsolódik a különféle javítási munkálatokba.²³

Kínos esettel találta magát szembe a polgári hatóság 1812. február 10-én, miután Diviki ezredes a háromszéki tiszti hivatalt arról tájékoztatta, hogy a barátosi központú hatodik gyalogszázadban szolgáló Baritz kapitány jelentése szerint a helybeli nemes Balog László a

21 Uo. Fond 8, 1690/1809.

22 Uo. 1893/1811.

23 Uo. 1997/1812.

Gelesztás nevű határőr poszton az építményeket károsította. Bedőházi József dulló a hitesek társaságában tizenhét darab épületfát talált a nevezett udvarán. Diviki ezredes éles hangú helyzetismertetését így fejezte be: „a poszt minél hamarább úgy mint volt jó státusba tétessék, hogy a felállított célra használtathassék, ezt a regiment szorgosan megkívánja”. A vétkes megbüntetéséről a civil hivatal gondoskodott: 24 forint bírság mellett kötelezték a tettest, hogy tizennégy napon belül állítsa helyre az általa okozott károkat. Ha ezt időben nem cselekedné meg, rendelkezett a büntetést ismertető közlemény, tizenöt nap után megint 24 forintot fizessen, és ez mindaddig ismétlődjön, amíg a kárt az elkövető meg nem téríti.²⁴

A nagy távolságok, a rossz útviszonyok és a gondatlan szervezés következtében a nem kevés embert megmozgató nagyszabású határszéli munkálatok tíznapenkénti váltásos rendszere sem működött zökkenőmentesen. 1813. augusztus 13-án Cserei Miklós, Háromszék adminisztrátora (vagyis a főkirálybíró) Kézdiszék királybírájának címzett szemrehányó üzenetében azt nehezményezte, hogy a szüntelen érkező panaszok ellenére az immár tizenegy napja a határszakaszon lévő hetven ember helyébe a váltás nem érkezett meg, emiatt pedig az élelmiszerkészlet is kifogyott: „efféle panaszokra több okot ne adjanak, ezen emberek felváltására tüstént oly rendelést tegyenek, hogy a liniabeli szolgálat hátramaradást ne szenvedjen” – zárja sorait a civil igazgatás vezetője.²⁵

A határvédelemhez szükséges létesítmények megfelelő állapotban tartása az erdélyi katonai fővezérség számára is újra és újra elvégzendő feladatot jelentett, ugyanis ennek hiányában a határőrizet sem működhetett volna hatékonyan, ez pedig már a legfőbb hatalom érdekeibe ütközött volna. 1814 júliusában egy központi leirat a kalibák kiigazítására elrendelte a megfelelő számú katona és civil személy kiállítását.²⁶ 1815. május 24-én Betzman ezredparancsnok felszólította a civil igazgatást, hogy a leromlott őrvonalbeli házak újjáépítése késedelem nélkül kezdődjön meg. A Kistatár-féle cordonkalibák rendbetétele Bita és Lécfalva lakosságára hárult volna, azonban a katonai jelentés arról számolt be, hogy a két falu lakossága megtagadta a teljesen elpusztult

24 Uo. 1996/1812.

25 SÁL, Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1804–1814.

26 SÁL, Fond 8, 1226/1814.

örházak felépítését. A katonai vezetés a tiszti hivataltól várta, hogy jobb belátásra bírják a civil lakosságot. Ha ez a határőrszakasz őrizetlenül maradna – figyelmeztetett a civil igazgatást elmarasztaló közlemény –, az a Bodzai-szoros védelmére is káros következménnyel járna.²⁷

A polgári vezetést egyre inkább nyomasztotta, hogy a lakosságnak erején felül részt kellett vennie a határvédelemben, ugyanis a civileket a katonasággal egyenlő mértékben kötelezték arra, hogy az időigényes munkálatokból kivegyék a részüket. Ezzel összefüggésben a Főke-re-mányszék is véleményt nyilvánított 1817. május 22-i leiratában. Amennyiben a strázsaházak parasztmunka által készülének, így a leirat, bizonyos beltéri részek – ajtók, ablakok és kályhák – készítése, illetve kialakítása nem várható el a földművelést végző emberektől. Ugyanakkor a főhatóság arra is kitért, hogy ilyen célokra civil részről származó pénz nem használható fel.²⁸

Problémát jelentett az is, hogy az ojtózi utak és hidak is állandó javításra szorultak, a javítások elvégzéséhez pedig meglehetősen sok ember munkájára lett volna szükség. 1817. augusztus 8-án Demién István kézdiszéki alkirálybíró a katonai igazgatással közösen elvégzendő feladatokkal kapcsolatosan egyeztetett utak rendbehozásáról és két híd kiigazításáról. A munkálatokat a szék mérnökének irányításával végezték, a katonák részéről egy altiszt jelenlétére volt szükség. Az alkirálybíró Kézdiszék hozzájárulásaként hét szekeret és ugyanannyi gyalogszeres embert rendelt a helyszínre, Orbaiszék részéről öt szekér és öt gyalogszeres közreműködésére számítottak, a katonaságnak pedig tizenkét szekérrel és tizenkét gyalogszeressel kellett megjelennie. Az útmérnök számítása szerint kétszáz ember foglalkoztatására lett volna szükség. A civil rész a sürgős mezei munkák miatt csak azok elvégzése után kapcsolódhatott be a munkálatokba. A katonai hatóság jogos panaszát úgy háritották el, hogy Kézdi- és Orbai-székből is megemelték a jelenlétet: a két szék száz-száz személyt mozgósított, ezekhez pedig további száz katonarenden levő egyén csatlakozott. A rendkívül nagy számú dolgos előállítását azzal indokolták, hogy az út- és hídjavítási munkálatokat gyorsan, két nap alatt kellett elvégezni, mert a sűrűsödő

27 Uo. 1352/1815.

28 Uo. 2586/1817.

gazdasági teendők hosszabb ideig való távolmaradást nem tettek lehetővé.

Mivel a főhadivezetés állásfoglalása az volt, hogy a veszteglő intézet határáig Bereck város végezze el az út- és hídjavításokat, a katonaság pedig csak a határvédelmi rendszer környékén lévő utakat hozza rendbe, az utóbbiak a saját határukon túl eső kereskedelmi úttal kapcsolatos munkálatokban nem szándékoztak részt venni. Demién István lesújtóan állapítja meg, hogy a katonaság akadékoskodása következtében a nagyszabású útjavítási munkálatok elvégzése végül teljes egészében a székre hárult.²⁹

A két törvényhatóság közötti véleménykülönbségek, az egyet nem értés, illetve az együttműködés hiánya egyre inkább éreztette hatását a határvonal mentén elhelyezkedő katonai jellegű összekötő utak jó állapotban tartását illetően. 1821. július 7-én Purcell gyalogezredparancsnok a határvonalon tett ellenőrző útját követően Kézdiszék alkirálybírájának szóló üzenetében lehangoló állapotokról tesz említést, és ezt erősítette meg Palugyai főstrázsamester jelentése is. Palugyai arra hívta fel a figyelmet, hogy az ojtózi vámtól kezdve az Ósáncig az utak csaknem járhatatlanok, és hogy a hiányosságok felszámolása sürgős intézkedést kíván.³⁰ 1823-ban egy Béli László adminisztrátor-nak címzett éles hangú levélben a második gyalogezred részéről a határszéli őrházak siralmas állapotát tették szóvá. A tél közeledtével az építményeket sürgősen lakhatóvá kellett tenni, és a munkálatok elvégzéséért a katonai és a civil igazgatás egyaránt felelősséggel tartozott, azonba jelentés szerint sem a civil részhez tartozó új építmények nem készültek el, sem a régi kunyhók felújítására nem került sor. A mulasztás súlyosságát jól érzékelteti, hogy ebben az időszakban Bukarestből riasztó hírek érkeztek a városban egyre jobban terjedő pestisről, és a járvány erdélyi megjelenésének csak a jól szervezett, figyelmes határőrzés állhatott az útjába. A jelentésben a javításra szoruló létesítményeket is felsorolták. Amint a szövegből kiderül, Kézdiszék részéről Füzesbérc, Zártkő és Nyíres Baróti kapitány felügyelete alá tartozott. A Hajdúk sáncának, illetve a Koránka élének rendbetétele Bíró főhadnagy irányításával történt. Orbaiszéken

29 Uo.

30 SÁL, Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1821–1823.

a Perdikátort és a Havas útját Bekecs főhadnagy kellett hogy felújítsa, a Tömlő útját pedig Keresztes főhadnagyrá bízta. A sepsiszéki őrtanyák – Nagygelence, Jakabhavasa, Gelesztás, Ingoványos és Assernovitz – Miller kapitány hatáskörébe tartoztak.³¹

A HATÁRVÉDELEMI RENDSZER MEGÚJÍTÁSA

Az 1824-es év az erdélyi határvédelmet illetően gyökeres változásokat hozott. A főhadivezérség – a teljes erdélyi határvonal ellenőrzéséért és védelmének megszervezéséért felelős hatóság – mintegy önkritikát gyakorolva beismerte, hogy a létező határvédelmi rendszer már nem képes megbirkózni a felmerülő kihívásokkal. Kiss ezredes ennek szellemében a régi, kevésbé eredményes védőrendszer hibáit és az átszervezés, felújítás részleteit egyaránt ismertette a civil vezetéssel: „tudva vagyon a tisztség előtt, hogy ezen nagy fejedelemség és a török határszéleken lévő őrzőhelyeknek és az ezeknek nem megfelelő rossz elosztás mián egyfelől, másfelől pedig az azokra épített használhatatlan őrző hajlékok használhatatlanságuk miatt milyen veszedelmeknek volt kitéve országunk amidőn az őrizetre rendelt katonaságnak nem lévén annyi hajléka sem ahova a téli időszakban csak egy óráig is megvonhatta volna magát, hogy ahol töltését és eleségét az eső, hó ellen megoltalmazhatta volna, de történt olyan czus is, hogy az őrizetre küldött katonaság, hogy a megfagyástól megoltalmazhassa magát posztját elhagyván a közelebbi helyekre vonta be magát. Mely rendetlenségből következhető veszedelmét országunknak látván a regiment commandó, kötelességének tartotta a cordon őrző liniát, hogy arra rendelt hozzáértő comissió által úgy rendbe hozatni és újra reguláztatni. Az erdélyi Főhaditanács helyben hagyván az őrző házaknak a közeledő télnek elkészítésére parancsoltatott, tudtára adván a regiment commandónak, hogy a Gubernium is megtaláltatott, hogy a maga részéről szükséges rendelkezéseket tegyen. A kiírt matériákat a cordon linia posztokra meghordani parancsolni ne terheltelessék rendeltetést tenni egyszersmind a megkívántató dolgosoknak is, hogy az őrző házakat minden haladék nélkül elkészíttessék.”³²

31 Uo. Fond 8, 3249/1823.

32 Uo. 3370/1824.

Mivel 1824 nyara már múltóban volt, az idő rövidsége és a feladatok nagysága mindkét törvényhatóság köreiben nyugtalanságot keltett, különösen, hogy a tél beálltaig az új védelmi rendszernek működőképesnek kellett lennie, az új építményeknek pedig hajlékot és oltalmat kellett biztosítaniuk a határvédő katonák számára. 1824. augusztus 2-án Demién István királybíró már levélben ismertette a tiszti (civil) hivattal a kigondolt típusházak terveit, méreteit, és a felhasználandó építőanyag minőségére is kitért. Sorait a következő megállapítással kezdi: „a katonarend az erdőkön lévő nyári őrző kalibák helyén költséges házakat akarván építeni”. Akárcsak a múltban, ez építkezéshez a katonák és civilek munkáját egyaránt igénybe kívánták venni. A kézdíszeki havasokon a civileknek öt házat kellett felépíteniük a Kalasztó élén, a Hajdúsáncnál, a Ráczkőnél, illetve a Nyíres és a Füves bérceknél. Mindenik házra 110 szál 3 öles deszkát, 1120 vasszeget, 6000 zsindelyt és 18 000 zsindelyszeget használhattak fel, a házakhoz pedig kemencét, kályhát, két záras ajtót, asztalt és két széket is biztosítani kellett. A felsőbb rendeletek értelmében mindezt parasztmunkával, pénz ráfordítása nélkül kellett kivitelezni. Az építéssel kapcsolatos tudnivalókat Demién István közölte a többi királybírákkal: a házakat jól összeeresztve, faragott fából kellett megépíteni bükkdeszkából készült fedéllel, amelyre faszegekkel rögzített facserép került. Az ajtókat és ablakokat kemény deszkából kellett elkészíteni.³³

A helyzet sietősségére és komolyságára való tekintettel 1824. október 4-én a Gubernium is leirattal fordult Háromszék vezetéséhez. Meg kell akadályozni, írták, hogy a román országokban uralkodó pestisjárvány Erdélyre is áttérjedjen, illetve azt is kihangsúlyozták, hogy ennek érdekében azonnal életbe kell léptetni a megfelelő határvédelmi intézkedéseket: „a határszéleken belül egy olyan linia huzattassék, mely magában egybefüggéssel legyen, az álutak is eszerint bevágattatván, mely felállítandó liniában összeséggel 59 strázsaházat kell építeni, mely házak 3 klasszis szerint különböztetnek meg”. Az egyeztetés alapján huszonhét őrház építését Háromszék hatáskörébe utalták, következőképpen a feladatot közös munkával, a kincstár anyagi támogatása nélkül kellett megoldani, a nem katonarendű lakosságot pedig utasították, hogy a katonai rend útmutatása szerint azonnali hatállyal

számolják fel a különféle álutakat.³⁴ Purcell, a második gyalogezred parancsnoka a tiszti hivatalnak küldött tájékoztatásában 1824. október 19-én részletesen is felsorolta a polgári hatóságra háruló feladatokat: „milyen keményen parancsoltatik az őrzőházaknak felépítésük azt a tisztség láthatja, hogy a székre repartizált őrző házak hova hamarább közlött plánum szerint felépítendő szükségesek, mivel azokat a télnek bejövetelével megőriztetni kelletik. Ennéfogva csupán az őrizetnek jó lábra való felállítása ettől az intézkedéstől függhet.” A határhoz vezető utakat is közös munkával kívánták rendbe hozatni, azonban az idő rövidsége és az elvégzendő munka volumene miatt az érintett hatóságok egyszerűen képtelenek voltak megfelelő módon teljesíteni a feladatot. A gyors tempó rossz minőségű munkát eredményezett: az esetek többségében be sem fejezett őrházak használhatatlannak bizonyultak, ez pedig kihatott a határvédelem eredményes, biztonságos működtetésére is. A sorozatos kudarcok végül ráébresztették a főhadivezérséget, hogy bizonyos munkafolyamatokat csakis szakemberek bevonásával lehet elvégeztetni, és hogy ezek kivitelezéséhez a szék mérnökének a jelenléte is nélkülözhetetlen. A felmérés alapján összesített költségvetést a Guberniumhoz kellett eljuttatni.

Purcell ezredparancsnok 1825. július 1-jén a szék vezetéséhez intézett átiratában összegezte a civil részre háruló, azonnal elvégzendő feladatokat. Háromszék lakossága számára 27 őrház építését irányozták elő a következő felosztás szerint: tíz ház építéséről a gyalogosoknak, ötéről a huszároknak, végül pedig további tizenkettőéről a civil lakosságnak kellett gondoskodnia. Az őrházak közül két építményt – a Pilisit és a Sósmezeit – kétszer akkorára tervezték, mint a többit. Ezeket a gyalogkatonáknak kiosztott tíz hajlék közé sorolták. A katonák már több épületet elkészítettek; csak az igényesebb műveletek elvégzése és a berendezések elkészítése volt még hátra. Ezzel kapcsolatosan a parancsnok megjegyzi: „én úgy gondolom, hogy ezen monarchia és országunk bátorsága (biztonsága) végett a provinciális kasszából teendő költségek kielégítésére olyan jussuk és igazságuk van a háromszéki gyalog és huszár katonáknak, mint a provinciálistáknak és a vármegyei jobbágynak”. Miután az összeg megállapítása megtörtént, egy átlagos ház költségeit 54,30 bécsi forintban határozták meg. A házak hat vagy

34 Uo.

tíz ember befogadására készültek, ugyanakkor az elhanyagolt, lakhatatlan házak felújítását is megsürgették. A létesítmények megoszlása a következő volt: a Havasútjáról és a Perdikátorrról Orbaiszéknek kellett gondoskodnia, a Hajdúk sáncát és a Kalasztó élet Kézdiszék tartotta rendben, Nagygelence pedig Sepsiszéknek jutott. A felsorolt határszéli őrházak megújítását, lakhatóvá tételét nem lehetett tovább halogatni. Ráadásul – amint Purcell ezredes írta –, előbb be kellett fejezni a régi házakkal való bajlódást, és csak utána kezdődhetett el az új házak építése.³⁵ 1825. augusztus 9-én a már említett parancsnok panaszlevelet küldött a civil igazgatásnak, amelyben felhívta a figyelmet az ezred által kidolgozott tervek alapján elvégzendő munkálatok halaszthatatlanságára: „ezen cordons házaknak felépítése annál inkább szükséges, mivel nagyobb része a cordons őrizetben lévő katonaságnak valamint ez iránt a székely huszár regiment commandó is írásba panaszol, most olyan rossz állapotban vannak, faágakkal, vagy fakéreggel lévén befedve a legkisebb esővel vízzel megtelnek”.³⁶ 1825. augusztus 19-én Purcell ezredes újabb feladatok elvégzését kéri a civil vezetéstől: ne vesztegessék az időt addig se, míg az új házak építéséhez hozzáfognak, hanem készítsék el a berendezést, illetve az ajtókat és az ablakokat. Az őrzőházakat összekötő utak járhatóvá tétele sem tűr halasztást: „a cordont őrző katonaságnak éjjel és nappal egyik posztról a másikig szünet nélkül patrolozni kell, szükséges lesz, hogy az egész cordons linián legalább 1-2 öl szélességű út nyitassék fel” – sorolja utasításait a parancsnok. 1825. szeptember 13-án – mintegy ösztönzésképpen – megemlíti, hogy a szomszédos vidékek sokkal jobban haladnak az építkezéssel: állítása szerint a Felső-Fehér vármegyére eső hat várdaház már elkészült, de a brassói magisztrátus hatáskörébe tartozó házak építése is befejezés körüli állapotban van. A sorozatos bírálatoknak végül meglett az eredménye: a Kézdi- és Sepsiszékre háruló őrházak szorgalmasan épültek, ezzel szemben Orbaiszék esetében semmiféle haladás sem volt tapasztalható. Purcell végül kénytelen volt fenyegetéshez folyamodni: amennyiben a tél beköszöntéséig a házak nem készülének el, írta, és emiatt a posztok őrizetlenül maradnának, a felelősségrevonás a felsőbb vezetés részéről elkerülhetetlen lenne.

³⁵ Uo. 3424/1825.

³⁶ Uo.

1825. szeptember 27-én egy újabb leirata arra figyelmeztetett, hogy a Moldova és Havasalföld felőli határvonalon az őrizet hiba nélküli és tökéletes teljesítésére van szükség, ezért a házakat összekötő egy-két öl szélességű közlekedőutak kialakítására van szükség, ráadásul ezek állapotáról folyamatosan gondoskodni kell, hogy éjjel-nappal akadálymentesen lehessen járőrözni rajtuk. A civil hatóság a következő útszakaszok karbantartására kapott felszólítást: Sepsiszéken: Ingoványostól Gelesztásig; Orbaiszéken: Guruzdától Tömlőhordóig; Kézdiszéken: Ojtozsáncától Kalasztó éléig, innen pedig Hajdú sáncáig.

A jelzett útszakaszok rendbetételét október végéig kellett befejezni.³⁷

Az Erdélyi Nagyfejedelemségnek az 1826-os évben is hasonló gondokkal és félelmekkel kellett szembenéznie, mint az ezt megelőző időszakban. A román országokban a pestisjárvány terjedése csak fokozta a civil és katonai hatóságok aggodalmát a szörnyű betegségnek a határokon való esetleges áthatolását illetően, ezért a védelem és az ezt szolgáló létesítmények minél gyorsabb kijavítása elsőrendű követelményként fogalmazódott meg. 1826 nyarán a főhadvezetés a gyalogság és a huszárezredet egyaránt figyelmeztette, hogy a román országokban uralkodó közegészségügyi állapotok miatt a védelmi intézkedések szigorítására van szükség, Purcell ezredparancsnok pedig a civil vezetést tájékoztatta ugyanezzel a kérdéssel kapcsolatban: „mivel a pestis Bukarestben nagyon kiterjedt és netán ezen nagy szerencsétlenség is átalharapoznék, tüstént minden cordons posztok a legnagyobb grádusig felemeltessenek, úgyszintén az Oláhországból jövő személyekre nézve 21 napi contumácia (vesztégzár) felállítassék. Kötelesek tehát minden főbb előljárók és jurisdictiók a veszedelmek elhárítása végett szükséges rendelkezéseiket megtenni, 4 cordons házat Sepsiszékből és 3 házat Orbaiszékből felépíteni, valamint a comunicatios cordons utakat is Kézdi, Sepsi és Orbai székekkel megcsináltatni, különben a széjbeli őrizetben nagy fogyatkozás lészen és a patrolirozás is úgyszintén a cordons vizitérozás is az utak nem léte miatt meggátoltatik, ha valami szerencsétlenség történnék a felelőst szoros felelős alá fogják hozatni.”³⁸

37 Uo.

38 Uo. 3533/1826.

1826. július 11-én Bora Elek miklósvárszéki alkirálybíró hivatali felettesének küldött levelében arról számolt be, hogy a rá háruló munkálatokat képtelen elvégezni. Ő ugyan kirendelt 150 fejszés embert, hogy tisztítsák meg a fáktól a határvonalbeli közlekedési utakat, és az emberek el is indultak a kijelölt helyre, azonban időközben Béli László székvezető egy újabb felszólításban az emberek számának növelését kérte tőle. Ezeknek az embereknek már nem csak az utak akadálymentesítésében kellett volna közreműködniük, hanem járhatóvá is kellett volna tenniük azokat. Bora minden alkalmas embert mozgósított, de mint írta, újabbakat találni már nem volt lehetősége. Nehány nap múlva ezt bővebben is elmagyarázta Béli Lászlónak: mint írta, ő Papolcra rendelt százötven embert az ő kis lakosságú közösségből, hogy az őrházak közötti összekötő utakat akadálytalanítsák, és az emberek Mirtse huszárfőhadnagy irányításával három nap alatt el is végezték a rájuk váró feladatot. Javasolta továbbá, hogy a munkálatok folytatásához szükséges további száz embert pótolják a közelebb eső székekből, minthogy a miklósvárszéki jobbágyság a legkisebb hasznot sem lát a két román fejedelemséggel határos havasokból, ráadásul Miklósvárszék területét amúgy is igen gyakran veszik igénybe különféle katonai alakulatok vonulási útvonalaként, olyan károkat okozva ezáltal az emberek termőterületeiben, amelyek alól viszont Háromszék többi vidéke mentesül.

Miközben Háromszék felelős vezetői azon vitatkoztak, hogy melyik székbeli hány dolgot kellene határszéli munkára kirendelni, Purcell ezredparancsnok azon méltatlankodott, hogy a civil rész nem veszi komolyan a rájuk háruló határvédelmi feladatok teljesítését. A parasztok vagy egyáltalán nem jelentek meg munkára, vagy – ahogy ez Orbaiszék esetében történt – szétszéledtek, miután a dulló felügyelő magukra hagyta őket és elment vadászni.

A székek irányítói közötti nem megfelelő egyetértés, a szükséges munkakedv hiánya és a szervezésbeli hiányosságok egyaránt közrejátszottak abban, hogy a sürgős határvédelmi feladatokat nem sikerült időben befejezni. A vontatott, kevésbé hatékony munkavégzésre a Gubernium is felfigyelt. Az 1826. szeptember 14-i leiratukban azt kérték, hogy amennyiben bármilyen intézkedést foganatosítottak a hibák kiküszöbölése érdekében, ezekről a Főkormányshéket haladéknélkül értesítsék. Thury Ferenc orbaiszéki alkirálybíró 1826. november

27-én a rájuk eső őrházakkal kapcsolatosan azt jelentette, hogy Tömlőhordó, Perdikátor és Havas útja elnevezésük rövidesen elkészülnek, Demién István kézdiszéki alkirálybíró pedig nevesítette a rájuk eső házakat, illetve felsorolta az építésben részt vevő falvak neveit is. A füvesbérci házat például Esztelnek, Kurtapatak, Bélafalva és Csomortán, a Nyíresen lévő házat pedig Poján, Alsó- és Felsőtorja lakói állították helyre. A rátkői javításokra az almási, szentléleki és lemhenyi emberek közös erőfeszítéseként került sor. Hajdúsánca a lemhenyi, nyújtódi és martonosi jobbágyok összefogásával újult meg. Végül a kalaszlói őrházon Ozsdola, Szászfalu, Sárfalva és Oroszfalu lakosai végezték el a szükséges javításokat.³⁹

1826. november 10-én az ezred parancsnoksága ismételten felszólította a miklósvárszékieket, hogy vegyenek részt a különféle munkálatokban. Bora Elek alkirálybíró az újabb száz ember kiharcolására vonatkozó utasítás kapcsán elismerte, hogy a szék eredetileg valóban kimaradt az őrtanyák és ezeket összekötő utak építéséből – főként amiatt, hogy ők a határtól távolabb éltek életüket –, de megértették a szükségből eredő felhívást, és végül százötven emberrel ők is hozzájárultak a munkálatok felgyorsításához. Az újabb mozgósításra vonatkozó utasításnak azonban – zárta sorait az alkirálybíró – emberhiány következtében lehetetlen eleget tennie.⁴⁰ A vita Miklósvárszék igénybevételeként mértékéről 1827-ben is folytatódott. Február 27-én Purcell parancsnok egy Béli Lászlónak írt levélben próbálta a munkálatok folytatására rábírni Háromszék civil vezetését. Emlékeztette Beldit, hogy Miklósvárszék jobbágylakosságának gondjaira bízta a határsávbán lévő útvonal Gelesztástól Büdöskútig terjedő szakaszának karbantartását, és azt is elismerte, hogy Sepsiszéket már a korábbiakban is túlzottan megterhelték különféle feladatokkal. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy Miklósvárszék a tervezett útszakasz rendbe tételének és felújítási munkálatainak nagy részét már elvégezte, és csupán a levágott és otthagytott fák tönkjének talajszintig való visszavágása, valamint néhány híd és palló romló állapotának kijavítása maradt még hátra.⁴¹

39 Uo.

40 Uo.

41 Uo. Fond 8, 3594/1826.

1829-ben a legfontosabb megpróbáltatást a civil és a katonai népesség számára egyaránt az utak használhatóságának, közlekedésre való alkalmasságának a biztosítása jelentette. A közös munka ezúttal is azzal járt, hogy a feladatok elvégzése gyakran szenvedett késedelmet, amit az érintettek különféle módon igyekeztek kimagyarázni. Imets Mózes, a civilek munkavezetője a királybírónak küldött 1829. szeptember 8-i jelentésében arra hívta fel a figyelmet, hogy az Orbaiszéket érintő határvonalat összekötő utak sietős megjavítása és az álutak bevágása nem rájuk múlik, hanem a szentkatolnai huszárszázadot érinti; ők a rájuk eső részt már elvégezték. Ami a huszárokat illeti, ők azzal mentegették magukat, hogy nekik a regimenttől valóban volt utasításuk útjavításra, de minthogy az egész század részére hatnapi fegyvergyakorlást írtak elő, a rájuk eső munkálatok elvégzését csak a hónap végén kezdhetik el. Ezzel szemben Tompa János sepsiszéki alkirálybíró meglepedéssel nyugtázta, hogy a rájuk háruló utak javítását és az álösvények bevágását sikeresen bevégezték. 1829. október 13-án Martini ezredes az utak járhatóvá tételével és az álutak bevágásával kapcsolatosan közölte Háromszék civil vezetőjével, hogy a feladat közös: „a mai napon meghagyatott a compániáknak és escadronoknak (huszárszázad), hogy székünk teritoriumában esett patrollutakat és álösvényeket haladék nélkül megvizsgálják az elsőket járhatóvá, az utolsókat egész járhatatlanná tegyék bevágás vagy sánclás által”. A továbbiakban felsorolta azokat a határvonalakat is, amelyek jó állapotba hozása a civil igazgatásra hárult: mint írja, az Ingoványostól a Gelesztásig és Búdöskútig terjedő rész Sepsiszékre tartozott, a Tudor és a Tömlőhordó közötti rész munkálatait Orbaiszéknek kellett elvégeznie, az Ojtozi sánctól a Kalasztó éléig és Hajdúksáncáig húzódó szakaszról pedig Kézdiszéknek kellett gondoskodnia.⁴²

CIVIL VÉLEMÉNYEK ÉS BÍRÁLATOK A HATÁRBIZTONSÁGI RENDSZERREL KAPCSOLATOSAN

Az 1820-as évek utolsó felében egyre inkább felerősödnek azok a vélemények, amelyek a határőr-építmények és az azokat összekötő utak fenntartási költségeinek eltúlzott voltát hangsúlyozták. E vélemények

szerint a súlyos anyagi igénybevétel az adózó nép és a katonák helyzetét egyaránt ellehetetlenítette, és az amúgy is sokféle közösségi tehertétellel összeadódva azt a veszélyt hordozta magában, hogy a végsőkéig nyomorba dönti a lakosságot. Ehhez az is hozzájárult, hogy a határőrség számára épített szerény hajlékok, amelyeket kezdetben mindössze néhány egyszerű berendezési tárggyal kellett ellátni, az idő múlásával egyre igényesebb, sokkal több kényelmet nyújtó őrházakká alakultak, és emiatt a velük járó költségek is megsokasodtak. A határvédelmi rendszer felújítása és újabb őrsztyokkkal való kiegészítése tárgyában 1829. július 8-án felettesének tett jelentésében Tompa János, szepisi-zéki alkirálybíró fogalmazott meg éles hangú bírálatot. A járőrözéssel kapcsolatosan megjegyezte, hogy ezeknek az utaknak az újabb kitisztítása teljesen felesleges, ezzel csak a szegény adozó népet kínozzák, akiknek ezenkívül még az országutak rájuk eső részének a karbantartásával is bajlódniuk kell. Az új őrházakkal és az azokat összekapcsoló cirkáló utakkal kapcsolatban az volt a véleménye, hogy ezeknek a kialakítása és fenntartása azoknak okoz tetemes károkat, akik ezen a végvidéken rendelkeznek valamiféle föld- vagy erdőtulajdonnal. Ezek az utak nemcsak gyalogosan voltak járhatóak, hanem a szekérrel való közlekedést is lehetővé tették, ugyanakkor azonban a létrehozásuk során iszonyatosan nagy erdős területeket kellett kivágni. Az újabb határszéli építkezések további erdőpusztítással párosultak, az álösvényeket illetően pedig Tompa úgy vélekedett, hogy teljesen hiábavaló bevágni őket, ugyanis mellettük nem-sokára újak keletkeznek, és míg az erdőségek fölöslegesen pusztulnak, a csempészek és a rosszakaratú emberek mindig újabb és újabb titkos átkelőket hoznak majd létre. Feljebbvalójától azt kérte, járjon közbe a Guberniumnál annak érdekében, hogy a költséges őrházakat bár nyárára hagyják el, a határvédelmet pedig helyezték ki a határ szélére – vagyis oda, ahova eredetileg is tervezték és elképzelték –, és javasolta, hogy az újonnan elkészült házakat csak tél idejére vegyék használatba. Ennek a kettős védelmi rendszernek a működése azt eredményezte volna, hogy az őrházaktól a határig terjedő részen lévő erdőségek és legelők visszakerültek volna a határon inneni birtokosok tulajdonába ahelyett, hogy a havasalföldi vagy a moldovai határsértők használták volna őket. A probléma fő okaként az előljáró azt jelölte meg, hogy az új őrházak sok esetben három-négy

mérföldnyivel a régi őrtanyák és a tulajdonképpeni határvonal mögött épültek fel.⁴³

1829 novemberében Potsa Zsigmond kézdiszéki dulló comissarius is lesújtó véleményt fogalmazott meg a határvédelmi rendszer hatékonyságával – pontosabban annak hiányával – kapcsolatosan. Ő is úgy gondolta, hogy az adott védelmi lehetőségek mellett a csempészetet az álösvények bevágása által nem lehet visszaszorítani, ugyanakkor viszont rámutatott, hogy a módszer jelentős károkat okoz a lakosságnak. A kialakított védelmi rendszer valóban olyan katonapolitikai elképzelések érvényesítésével jött létre, amelyek a helyiek érdekeit teljesen figyelmen kívül hagyták. Nem csupán azt tiltották meg az emberek számára, hogy a határzóna térségéből eszközfát hozzanak, de a szükséges tűzifa beszerzését sem engedélyezték számukra. A kaszálóhelyek, illetve a legelők és az esztenatartási térségek jórészt a katonai őrizet határán túlra estek, az álösvények bevágása által pedig az erdőségekben olyan pusztulás történt, hogy a térségben épületfát és egyéb felhasználású faanyagokat csak a távolabbi helységek jóindulatának köszönhetően lehetett beszerezni. Bizonyos helyeken – például a Kecskés nevezetűn – azért sem lehetett bevágni az ösvényeket, mert a határvonulat egy meredek gerincen futott végig, melynek egyik oldala Moldovába, a másik pedig ide esett, azonban a saját részen élőfák már nem voltak. Néhány évvel korábban a Zsíros nevű határrész ugyan bevágatott, de a szalántzi és ocnai románok, akik sót hoztak be, új ösvényeket vágtak, és félő volt, hogy ezek bevágása esetén ismét új álösvények jönnének létre. Viszont a hibát nem is ebben kell keresni, hangsúlyozta Potsa, hanem abban, hogy az őrházak rossz helyre épültek, a csempészet pedig mindaddig meg nem szűnik, vélte, míg az őrtanyákat a határ szélére vissza nem helyezik.⁴⁴

ÚJABB ELKÉPZELÉSEK A VÉDEKEZÉS HATÉKONYSÁGÁNAK NÖVELESÉRE

1830. március 4-én báró Lakos János ezredes az őrházak romló állapotáról és a lakosság ezzel kapcsolatosan megnyilvánuló nemtörődomségéről panaszkodott Béli Lászlónak. A háromszékiek passzi-

43 Uo. 3868/1829.

44 Uo.

vitásával szemben pozitív példaként említette a Brassó vidékiek és Felső-Fehér vármegyeiek öntudatos magatartását, akik szerint folytonosan javítják a rájuk bízott őrházakon esett állagromlásokat. Végül arra is felhívta a figyelmet, hogy „itt a székekben is a közönséges terhet a székelő katonák a provinciálisokkal egyaránt hordozni tartoznak. A székek által felépített cordons házak olyan sok időtől fogva soha meg nem reparáltattak”.⁴⁵

Az Erdélyt a román fejedelemségektől elválasztó határvonal védelmének hatékonyabbá tétele a katonai és civil hatalom vezetőit egyaránt foglalkoztatta. Az egyre fokozódó csempészet, illetve az emberi és állati betegségek behozatalának folytonosan fenyegető veszélye arra késztette a hatóságokat, hogy fontolóra vegyék a határvédelem átszervezését. 1831. január 7-én a Főkormányzók részéről érkező leirat is ezzel kapcsolatos: „az I-es és II-es székelő regimentek által a határszékeknek jobbá lehető őrzése és jobb karban helyezettése tekintetéből készített és a Főhadivezérség által a F. H. Tanácsnak felküldött projectumokat a Guberniumnak vélekedés felküldése végett közleni, azon projectumok mai napig oly meghagyással küldessenek ki Thury Ferencnek, hogy kegyelmezzék egyetemben, a geometrákkal egyetemben, hogy a csiki tisztséggel kölcsönösen egyetértve augusztus 1 a Guberniumot tudósítani afelől, hogy a helyek minéműsége és az amiatt okozandó költség a mostani igen rossz állapotban található határ liniának célirányos organizációját megengedhesse”.⁴⁶

A védőrendszer átalakításának folyamatában illeszthető Lakos János ezredparancsnok azon indítványa, amely bizonyos őrpontoknak a határ irányába való eltolását javasolta. Nyolc ilyen elöretolt őrház építéséről volt szó, amelyek a Zernye, Kalabus, Nagy Bonyó, Hersa, Belenyés, Lipse, Lipse farka, Esztana sora helyszínekre kerültek volna. Az őrházakat egységesen három öl hosszúságúnak és két öl szélességűnek tervezték, és fenyőgyékénnyel kellett befedni őket. A határozat szerint az első próbakalibát a Hersában kellett volna felépíteni. A munkát ez alkalommal is a két törvényhatóság lakosainak kellett elvégezni, mégpedig számarányuk szerinti felosztás alapján.⁴⁷

45 Uo. Fond 8, 3980/1830.

46 Uo. 4160/1831.

47 SÁL, Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1642/1831.

1831 szeptemberében az Ojtozi-szoros parancsnoki székházának kemencéje vált használhatatlanná. A szoros körüli őrházak karbantartása a civil igazgatás illetékességébe tartozott, ezért Lakos ezredes a tiszti hivatal figyelmébe ajánlotta, hogy ne csak a kemencét javítsák meg, de az ott talált egyéb hiányosságokat is küszöböljék ki, és arra is figyelmeztette a karbantartást végzőket, hogy vigyázzanak, nehogy az őrizetre kirendelt katonaság egészségében károsodás essék.⁴⁸ A katonai vezetés részéről folyamatosan érkező panaszok és szemrehányások legtöbbször ezúttal is a civilek által végzett munka silány minőségére vonatkozott. 1831. szeptember 11-én Lakos ezredes – a központi főhadiellenőrzés súlyos elmarasztalására reagálva – felsorolja a javításra szoruló őrházak listáját. Ezek Ingoványos, Gelesztás, Büdöskút, Rozsdásvíz, Jakabhavasa, Zernye, Nagy Bonyó, Hertány, Kecsefarka és Nemere kútja. A csíki területnek számító Kászsónszékig való járőrözés az utak kedvezőtlen állapota, illetve a hidak, pallók járhatatlansága következtében baleset veszélye nélkül – különösen esős időben – szinte nem is volt lehetséges. Az újonnan épített házak állapota sem volt megfelelő; ezzel kapcsolatban leginkább a tetőzet minősége volt kifogásolható, ugyanis áteresztette a vizet. A parancsnok Háromszék vezetésétől azt várta, hogy azon falvak lakóival szedesse rendbe az utakat és hidakat, amelyek környékén az őrházak álltak.

A pojáni gyalogszázad parancsnoka, Benedek kapitány Kézdiszék királybírájának küldött üzenetében 1831. november 25-én panaszt tett a civil hatóság vezetőjének, hogy a nem katona lakosság nemtörődöm, elutasító magatartást tanúsít a határvonal menti őrházak karbantartási munkálatait illetően. A polgári megbízott, méltatlankodott a századparancsnok, elrendelte a parasztbíró számára, hogy amíg az ő részéről nem érkezik utasítás, addig a bíró a katonaság felszólítását nem köteles tudomásul venni.⁴⁹ A parancsnok végül kifejezést adott abbéli reményének is, hogy az áldatlan helyzetet mielőbb orvosolják, a civil lakosság katonaelenességéért felelős faluvezetőt pedig jó útra térítik.

A fentiek mellett egyre több gondot okozott a különféle járványos betegségek Erdély határain való átterjedésének veszélye is. Mivel a szomszédos román országokban az 1830-as évek kezdetén kolerajár-

48 Uo. Fond 8, 4157/1831.

49 Uo. Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1642/1831.

vány tört ki, szükségessé vált a határvédelem megszigorítása is. A folyamat során a védővonalat eltolták a határ irányába, és ide telepítették az őrházakat is, ugyanakkor mindenki számára megtiltották a határsáv környékén való tartózkodást. A kisborosnyóiak számára, akiknek éppen a határvonal környékén voltak kaszálók, a tilalom azzal járt, hogy ezeken a kaszálókon nem készíthettek szénát. Panaszukkal a Főkormányzékhoz fordultak. A válasz, amely 1832. február 20-án érkezett, a Főhaditanács parancsára hivatkozott: ennek értelmében közölte, hogy a kintebbre helyezett határsávban felépített katonai őrházak a régi helyükre nem helyezhetők vissza mindaddig, ameddig az új határszéli rendszabályok nem lépnek életbe. Hasonló megfontolásból 1832. augusztus 23-án a Gubernium egy újabb leiratában is arra figyelmeztetett, hogy az őrzők számára készített kalibák rossz állapota miatt a közbiztonság hatékonyságának mértéke az elvárások szintje alatt marad. A leromlott hajlékok kiigazítása és az újonnan tervezett építmények minél előbb való elkészítése tehát biztonságpolitikai kérdésnek számított.⁵⁰

Az őrházak újjáépítése vagy javítása a továbbiakban is számos vitára adott okot, különösen hogy bizonyos munkálatokat – például az ablakok, ajtók és egyéb berendezési tárgyak elkészítését, illetve a kályhák, kemencék építését – csak a megfelelő szakemberek bevonásával lehetett megoldani. 1833-ban a berecki magisztrátus azon méltatlankodott, hogy noha az ojtózi őrházak a kincstár költségén épültek, és ebből kifolyólag a karbantartásukat, javításukat is központi forrásokból kellett volna finanszírozni, ez nem történt meg. A szék mérnökének, László Ferencnek a felmérése szerint a munkálatok elvégzése jelentős összegbe került volna, a város és vidéke azonban nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy a javítás költségeit fedezni tudta volna. 1833. július 17-én Tompa János sepsiszéki királybíró – a brassói határőrparancsnokság azon felszólítására reagálva, amely a szék területén elhelyezkedő, rossz állapotban lévő őrházakra vonatkozott – arról számolt be, hogy Sepsiszék újjáépíttette az Ingoványos és a Gelesztás nevű őrházakat. Tompa ugyanakkor azt is jelezte, hogy a gelesztási őrháznál az ablakokat is ki kellett cserélni, ami pénzbe került, a szék viszont a felsőbbbségtől nem kapott arra vonatkozó rendelkezést,

50 Uo. Fond 8, 4235/1832.

hogy az efféle költségeket az adózó népre terheljék. Sorait azzal a kérelemmel zárta, hogy felsőbb utasítás nélkül a polgári vezetés a civil lakosságot hasonló kiadásokra ne kényszerítse.⁵¹

1834. február 27-én báró Lakos János ezredes, a második székely gyalogezred parancsnoka Háromszék polgári vezetőjének, Béldi Lászlónak küldött levelében számadást készített a határvédelmi rendszer működésével kapcsolatos sikerekről, ugyanakkor a létesítmények megőrzésének és hosszú távú használhatóságának fenntartása érdekében is javaslatokat fogalmazott meg a civil rész feladataival kapcsolatosan. Amint a levélből kiderül, az 1824–1825-ben véghezvitt határszabályozás alkalmával a Moldova és Havasalföld szomszédságában huszonhét új őrházat létesítettek a következő felosztásban: Sepsiszék négyet, Orbaiszék háromat, Kézdiszék ötöt; a második székely gyalogezred tizenegy, a huszárezred pedig négy új őrházat épített. Az alkirálybírákkal való együttműködés során Lakos leginkább akkor tapasztalt problémákat, ha a pénzbeli hozzájárulás került szóba: ezek legtöbbször azzal hárították el a javításokkal kapcsolatosan felmerülő költségek vállalását, hogy nekik nincs hatalmukban az adózó nép rovására pénzügyi megszorításokat alkalmazni. Emiatt sok olyan javítási vagy karbantartási munkát is elmaradt vagy csak részben valósult meg, aminek nem is volt anyagi vonzata. Mindezek következményeként a házak, hidak, pallók vagy a járőröző utak állapota csak tovább romlott.

A regiment nem tekintette célszerűnek, hogy továbbra is csak azok a helységek kapcsolódjanak be a helyreállítási munkálatokba, amelyek az építést végezték. Ehelyett úgy vélték, hogy a felmerülő teendőket az illető őrház közelében fekvő települések között kell felosztani, különösen olyan esetekben, amikor bizonyos csekélyebb értékű munkálatok anyagi támogatása nem jelentett megoldhatatlan feladatot ezek számára. A házak állagának minél hosszabb ideig való megőrzése érdekében minden hajlék felügyeletére egy katonabiztost neveznek ki, aki a legkisebb felmerülő meghibásodást is az ezredparancsnokságnak vagy a brassói székhelyű határőrparancsnokságnak jelentette, hogy a sürgősebb mezei munkák bevégzésével az adózó lakosság azonnal elvégezhesse a helyreállítási munkálatokat. A falusi biztos és a katonai megbízott évente kétszer – tavasszal és ősszel – ellenőrizte az

51 Uo. 4357/1833.

őrházakat, utakat, hidakat, és jelentést készítettek az észlelt hiányosságokkal kapcsolatosan. A parancsnok további javaslatait a következőképpen összegezte: „én mindjárt kormányzásom kezdetével abbeli vélekedésemnek adtam hangot és a felsőbbségnek fel is küldtem, hogy a cordons linia a lehetőségig a határ szélére ki tétessen és hogy némely helységekben nyáron által a contumácia (vesztegzár) idejében nehogy a közönség és egyéb privátus birtokosok erdőbeli economiájukban és egyéb foglalatosságukban foglalkozást szenvedjenek, a cordons strázsák küljebb tétessenek”.⁵²

1835-ben a határmenti őrházak megújítása és a berendezési tárgyak elkészítése továbbra is elsőrendű feladatként foglalkoztatta a katonát és civil igazgatás alatt lévő embereket. 1835. június 20-án Horváth Károly orbaiszéki alkiráybíró a tiszti hivatalnak küldött jelentésében arról számolt be, hogy a rájuk bízott két építmény – a Hammas útja mellett lévő és a perdikátori – hivatalosan is átadásra került, és egyúttal a munkálatok jó minőségű elvégzésének tényét is nyugtázta.⁵³ Ugyanakkor a rendkívüli mértékben igénybe vett lakosság érdekeinek védelmében folytatódott az a tiltakozás is, amely az előző években vette kezdetét, és amely a határvédelmi rendszer kiépítésére vonatkozó önkényes intézkedések ellen irányult (ezek az intézkedések elsősorban a legszegényebb réteget érintették). Ennek fő hangadója éppen a munkálatok elvégzésével megbízott előljáró volt. Tompa János, aki már korábban is fogalmazott meg ilyen jellegű bírálatot, 1835-ben ismétlen hangot adott elégedetlenségének, olyannyira, hogy Zaubra, a kézdivásárhelyi gyalogezred parancsnoka a tiszti hivatalnál szóvá is tette az értetlenkedő tisztségviselő katonaellenes magatartását. Tompa azzal érvelt, hogy a katonaság elégséges jövedelemmel rendelkezik a számára fentartott havasi legelők bérbe adásából (illetve más hasonló pénzforrásai is vannak), és úgy vélte, hogy a határon lévő őrházak és összekötő úthálózat javítását illetően ezekből a bevételekből, a civilek bevonása nélkül is boldogulhatnak. Az ezredparancsnok arra hivatkozva utasította el a javaslatot, hogy a szóban forgó csekély jövedelmeket az ezred nem használhatja fel tetszése szerint, ugyanis ezeket Őfelsége rendelkezésénél fogva csakis a katonai öltözet beszerzésére

52 Uo. 4395/1834.

53 Uo. 4572/1835.

fordíthatják. Emellett nehezményezte a civil előjáró tájékoztatlanságát és rosszindulatát is, megemlítve, hogy mielőtt nyilatkozna, alaposabban kellene tájékozódnia a felmerülő kérdéseket illetően, és azt is hozzátette, hogy a katonaság még 1834-ben közölte a tiszti hivatallal az őrházak állagának romlását és azok kijavításának szükségességét. Bár a civil igazgatásra szerintük csakis azok a javítások hárultak, melyek különösebb anyagi ráfordítást nem igényeltek, a regiment szerint a tiszti hivatal az írásbeli felszólítás ellenére sem intézkedett, hogy a szék mérnöke megtegye szakértői jelentését, pedig a munkálatok megkezdése – különösen hogy a határidők betartásával már késésben voltak – nem tűrt volna halasztást. Mivel a házak állapota fokozatosan romlik, minél hamarább hozzá kell fogni a helyreállításhoz, vélte Zauba, Tompa János magatartásával kapcsolatosan pedig – hangot adva felháborodásának – a következőket írta: „oly sérelmes kifejezéseket tett relációjában, melyek nem a kívánt barátságot, egyetértést, hanem inkább diszharmoniót okoznak, ezért kérem a tisztséget a vicekirály-bíró úrral megértetni, hogy hivatalos levelezésben a sérelmes stílust mellőzni, a fennforgó tárgyban kövesse a Kézdi- és Orbaiszék előjáróit, akik a megállapodáshoz tartják magukat, okot nem adnak az illetén alkalmatlan levelezésre.”⁵⁴

A két törvényhatóság között a feszültség egyre fokozódott. A katonaság az el nem végzett munka miatt háborgott, a civil hatóság pedig azt szerette volna, ha a katonák kíméletesebben viszonyulnak az őrházak berendezéséhez. 1837-ben a katonai vezetés a civilek által végzett felújítás hiányosságait tette szóvá, amely kapcsán úgy vélték, hogy egyre több van belőlük. Zauba ezredparancsnok egy átíratban a következőket írja: „kénytelen vagyok a tisztséget újabban is hivatalos barátsággal megtalálni a széjbeli örön szolgáló szegény katonáknak szigorú sorsát fontolóra venni rendeltetést tenni, hogy az alszékek az őrházak helyreállításáról és elromlott ustensillák megszerzéséről minél előbb gondoskodjanak”. A javításra szoruló házak a következők voltak: Jakab havasa, Nagygelence, Tömlőhordó, Perdikátor, Hajdúksánca, Rátzkő, Nyíres, Kalaszló éle. A leggyakoribb panaszok a rossz ajtózárrakra, hibás ablaktányérokra, melegítő kályhákra és a használhatatlan vízholdó kártyákra vonatkoztak. A parancsnok, aki úgy vélte, hogy az

54 Uo.

őrházak helyreállításában is súlyos mulasztások észlelhetőek, üzenetét fenyegetéssel nyomatékosította: amennyiben a levelezés általi kapcsolattartás továbbra is eredménytelen marad, írta, igazát a felsőbb hatóságoknál fogja keresni. Tompa János sepsiszéki alkirálybíró ezzel szemben 1837. augusztus 9-én írott levelében, amelyet a tiszti hivatalnak címzett, úgy véli, szükséges „az ezrednél kieszközölni azt, hogy azon őrházakban strázsáló katonaság azon ustensillákat szánt szándékosan el ne pusztítsa, a Gubernium közbejövételével kivívni azt, hogy a szegény nyomorult adózó nép azon cordons házakban megkívántató ustensillák további megszerzésétől és azokra való terhes költségek kiállításáról megszabadítsa”.⁵⁵ Az őrházak esetében tehát nem is annyira az építmények romló állapota jelentette a legnagyobb gondot, hanem a berendezések, a bútortat elhasználódása, ami Tompa szerint sok esetben ezen tárgyak gondatlan, kíméletlen igénybevételével volt magyarázható. A romló környezet, a karbantartás hiánya, az időjárás viszontagságai, de a közlekedést biztosító utak állapota is lényegesen befolyásolta a szomszédos őrtanyák közötti kapcsolattartást. A civil igazgatásra bízott tizenkét őrházból 1838-ban nyolc esetben volt tapasztalható berendezésszerű hiányosság. Gyakoriak voltak az ablaktányérok, kályhák, kemencék meghibásodásai, de az ajtók, priccsek, padok is javítást szorultak, és a tetőt fedő zsindelek hiányzó darabjait is pótolni kellett. A fejszényeleket, vizes kártyákat, illetve időnként a tornácokat is javítani kellett, még ha ilyen esetekből kevesebb is adódott, mint a korábban említett problémákból.⁵⁶

Zauba ezredes 1838. július 20-án a háromszéki tiszti hivatalnak küldött levelében azt nehezményezi, hogy a meglévő úthálózat egyre kevésbé járható. A gyakori esőzések miatt a patrolok útjának állapota annyira megromlott, hogy helyenként már járhatatlanná vált, ennek következtében pedig a posztok közötti kapcsolattartás is nagy nehézségekbe ütközött. Ezért arra kérte a civil hatóságot, hogy azokon a határvonalbeli útrészekben, amelyek eddig is a jobbágyok erőfeszítései következtében voltak megfelelő állapotban, számolják fel a terepszemle során feltárt hiányosságokat.⁵⁷ A határvédelemben lévő őrházak és az azokat összekötő utak (cirkáló ösvények) karbantartásának, javításá-

55 Uo. 4782/1837.

56 Uo.

57 Uo. 4875/1838.

nak kérdése a következı években is gyakran felmerült a katonai vezetés és a civil hatóság között.

Az egyre nyomasztóbb kényszer, az egyre nagyobb pénzbeli erőfeszítésekre kényszerített jobbágy népesség panaszai, tiltakozása Háromszék vezetését arra az elhatározásra készítette, hogy a tarthatatlan helyzetre való tekintettel a polgári főhatósághoz folyamodjanak jogorvoslatért. 1842. szeptember 17-én a széki közgyűlés és Háromszék főkirálybírója, gróf Nemes János a civil társadalom nevében írásban fordult a Főkormányshékhöz. A panaszirat kezdetén kifejtették, hogy már a határőrség szervezésekor félrevezették a katonának tett szabadrendű lakosságot, de ugyanúgy jártak el az adózó néppel is, amikor nem közölték velük, hogy az őrházak és környezetük építése alkalmával munkaerejükön kívül pénzbeli hozzájárulásukat is igénylik. Kezdetben a költségek elfogadhatóak voltak, mert a kezdeti időszakban vesszőből épített kalibáik nélkülözték a kényelmet szolgáló bútorokat, az őrzést végzők pedig elszenveték a kényelmetlen lakhatási feltételeket. Az idő múlásával az őrség hajlékai bútorzattal és egyéb, a katonák kényelmét biztosító berendezési tárgyakkal egészültek ki; kényelmesebbek, lakályosabbak lettek, ezek a változások viszont az adózó nép anyagi hozzájárulását is megkívták. A sorozatos panaszok a szék legfőbb önkormányzatiságát megjelenítő intézmény, a Szék Közgyűlése elé kerültek, hogy a közgyűlés „ezen törvénytelenül felrótt és sok pénzbe kerülő költségek meghatározása végett a maga szükséges intézkedését tenné meg. Azon határozat keletkezett, hogy mivel ezen költséges megterhelések a katonáknak és a szegény adózóknak éppen törvénytelenes, azoktólí felmentések ezen tisztí hivatal útján eszközöltessék ki. Ezen határozat következtésében bátrak vagyunk a királyi Főkormányshék elé felterjesztteni, hogy mennyire legyenek ezen költségek által a széjbeli katonáink és adózóink megterhelve. Tényleges törvényeink sem engedélyezik, hogy a shékely natióbeliek, hogy eddig elé observáltatván szabadságukban és immunitásukban megtarttassanak és törvényellenes executiókkal ne terhelteünk. De ami illeti az adózókat, minden közterheket ezek nyakába tenni a jelenkori kívánatosságokkal meg nem egyezhető. Ezeknél fogva bátrak vagyunk a Guberniumot megkérni, hogy minden ezen fenn megírt és az ország közköltéségei közé számító zsarolásokat azoknak, akik vele nem tartoznak nyakukról elvenni, a

haza költségeire rendelt, úgy a királyi kamara jövedelmeiből fedeztetni rendelni” – zárul a Guberniumot megszólító írásbeli kérelem.⁵⁸

Háromszék folyamodványának végül meglett az eredménye. 1843. július 3-án a Főkormánysház értesítette a civil törvényhatóságot, hogy a határvonalon eszközölt építkezéseket, javításokat vagy ezek karbantartását ettől fogva bér munka által intézzék, mégpedig az egészségi pénzalap felhasználása által. A munkálatok kivitelzésének ettől fogva hozzáértő falusi szakemberek bevonásával, tisztek és a szék mérnökének jelenlétében, szabad alku nyomán kellett történnie. A második székely gyalogezred az új szabályzat értelmében 1843. augusztus 14-én részletező átiratban közölte a tisztii hivattal az ezzel kapcsolatos tudnivalókat. Az eddig is a közadózókra bízott őrházakkal kapcsolatos hiánylistát egy polgári tisztviselő és a szék mérnökének jelenlétében kellett megállapítani, majd azoknak helyreállítása szabad egyezkedés útján, egyezménylevél kiállításával és a szükséges felmérés elvégzésével zárult. Jóllehet az őrházakat összekötő ösvények javítását a határozat nem említette, az ezred úgy vélte, hogy az is az érintett tárgyhoz tartozik, annál is inkább, minthogy a hidak, pallók javítása és rendben tartása Szentpáli ezredes tájékoztatása szerint komoly anyagi ráfordítást igényelt.⁵⁹ 1843. szeptember 13-án Háromszék mérnöke a tisztii hivatalnak küldött jelentésében az új rendszerű határőrségi létesítményekkel kapcsolatban felmerülő kérdések megoldásáról egyeztetett hivatali feletteseivel. A civileknek kimondottan csak azokkal az őrtanyákkal kellett foglalkozniuk, amelyek a polgári hatóság kezelése alá tartoztak. A bizottság viszont kénytelen volt elhalasztani a munka elvégzését, minthogy az őrházakhoz közel fekvő településeken a vállalkozók toborzása még el sem kezdődött, nélkülük pedig a terepszemlén való részvétel felesleges lett volna. Az őrvonalat összekötő úttal kapcsolatosan zavar és értetlenség uralkodott. Erre utal a katonaság 1843. október 10-i keltezésű levele, amelyet a háromszéki tisztii hivatalnak címeztek. E levélben Szentpáli ezredes arról intézkedett, hogy egy felsőbb helyről származó utasítás értelmében az őrvonalat összekötő utakat, illetve az azon lévő hidakat a régi rendszer szerint, azaz ingyen végzett munkával kell helyreállítani. Szentpáli szerint az

58 Uo. 5333/1842.

59 Uo. 5448/1843.

Ingoványos, Búdöskút, Tudor, Tömlöhordó, Ojtoz sánca és a Kétág őrtanyák között húzódó utak és hidak helyreállítása tartozott a civil félre.⁶⁰ 1844-ben Sepsiszéken az a határrész, amely útjainak-ösvényeinek rendbetétele a civilekre hárult, a Gelesztástól a Búdöskútig terjedt. Ezen a részen széldöntötte fák gátolták a közlekedést, a hidak javarészt elkorhadtak, és az utak eligazítótáblái is hiányoztak. A Búdöskúttól a Rozsdás vízig lévő útvonal ugyancsak járhatatlanná vált: itt szintén kidőlt fák akadályozták a forgalmat. A Tömlöhordótól a Hammas-útjáig terjedő útszakaszon, amely Orbaiszék érdekeltségébe tartozott, a katonai jelentés szerint mély árok alakult ki, de a híd is elromlott.⁶¹

1845-ben újlag felmerült, hogy a zárvonalat teljes terjedelmében kinnebb költöztessék. A Gubernium ezzel kapcsolatosan 1845. július 10-én értesítette a civil hatóságot, hogy már csak a Királyi Kincstár-tanácsnak a jóváhagyása hiányzik a végrehajtás engedélyeztetéséhez. Ugyancsak az 1845-ös évhez köthető az a sokak által várt döntés, amely értelmében a határvédelmi feladatok tárgyi feltételeit egy központilag támogatott program által, magánvállalkozók bevonásával kell biztosítani. Ennek értelmében a Gelesztás és Ingoványos határvonában épített őrtanyák kijávitását zágoni vállalkozók, Deák Mihály és Deák József – két testvér – végezték. A munkálatok befejezésével Szörcei István, orbaiszéki dulló a helyszínen ellenőrizte, hogy az elvégzett munkálatok valóban megfelelnek-e az előzetesen lefektetett minőségi követelményeknek. Úgy tűnik, a vállalkozók székely ezermesterként valóban értettek a kőműves- és ácsmesterséghez: „pontról pontra a kötlevéiben kitett és megnevezett javításokat és építéseket szorosan számba vettem – írta az előljáró –, azon vállalkozó földészek minden hiányokat kielégítettek.”⁶² 1845. szeptember 3-án a felújított őrtanyák megtekintésében a kirendelt mérnök mellett a bodzai kerületből Nagy Sándor főhadnagy, az ojtozi kerületből pedig Terkulia Mihály százados vett részt. A székely huszárezred hatáskörébe tartozó felújított határőrségi építmények a Rozsdás víz, Ojtozfő, Tudor, Kalasztó pataka nevűek voltak. A kovásznai Pilis, Nyáguly, Rakottás, Sósmező, Kétágóra, Ságó,

60 Uo.

61 Uo. 5552/1844.

62 Cserey Zoltán: Egy székely faluközösség küzdelmes sorsa a határőrség korában. In Kinda István, Csáki Árpád, Nagy Balázs, Tóth Szabolcs Barnabás: *Zágon. Székelyföld települései* 9. Sepsiszentgyörgy, 2018, Háromszék Vármegye Kiadó, 72. p.

Dialabik, Kis Tekerőhegy, Szitaárka, Zabrató pataka és Büdös kút őrtanyák a székely gyalogezred hatáskörébe tartoztak.⁶³ 1846-ban Imets Ferenc kézdiszéki alkirálybíró arról tesz említést, hogy a nemesi rendhez tartozó Nagy József és Pütkösti József vállalkozók számára a pilisi, nagygelencei és jakabhavasi őrhelyek javításáért az előzőleg megegyezett, de még ki nem fizetett összeg fennmaradó része is törlesztésre került. Nagy és Pütkösti a tiszti hivatal megbízásából végezte el az említett javításokat.⁶⁴

A hibák gyakori jelentkezése nem csak a határvonalon lévő hajlékok, de az ezeket öszekötő utak esetében is állandó felügyeletet és a javítási munkálatok folyamatosságát feltételezte. 1846. augusztus 5-én Dobai ezredes arról számol be, hogy az őrvonalat ellenőrző főtishti vizsgálat szerint a Tudor és Tömlőhodó őrtanyák közti útszakaszon a pallók és hidak rossz állapota miatt azonnali közbelépésre van szükség.⁶⁵ A Gubernium 1846. november 12-i leiratában ismételten megerősíti a kormányzatnak a javításokra, de a nagyobb beruházásokra vonatkozó előírásait is. Ennek értelmében az őrtanyák jó karbantartása továbbra is a szék felelőssége maradt. A kisebb hibásodásokat, amiket főleg viharok vagy egyéb időjárási okok idéztek elő, azonnal ki kellett igazítani – főként azért, mert a károsodásokat vizsgáló bizottságok helyszínre rendelése egyrészt fölösleges idővesztéssel járt volna, másrészt pedig a bizottság tagjainak utaztatása és napidíja többbe került volna, mint a javítások elvégzése. Ebből kifolyólag a tíz forintig terjedő javításokat az illetékes községeknek azonnal el kellett végeztetniük, a kifizetést pedig alapos tájékozódást követően kellett eszközölniük. Ugyanakkor azt is előírták, hogy nagy javításoknál, illetve az új építkezések kivitelezésénél az 1843-ban megállapított eljárást kell alkalmazni – magyarul az ilyen munkálatokat bér munka útján kellett elvégezni. Mindez így nézett ki a valóságban: 1847. december 7-én Dobai Károly ezredparancsnok arról értesítette a széket, hogy a civilek hatáskörébe tartozó Havas útja, Perdikátor, Tömlőhordó, Nagygelence, Jakab havasa, Gelesztás és Ingoványos őrházainak helyreállítása során az előzetesen megállapított 268 rénes forint pénzüsszezből gazdálkod-

63 SÁL, Fond 8, 5665/1845.

64 Uo. 5778/1846.

65 Uo.

hatnak.⁶⁶ A bér munka bevonása tehát bizonyos mértékig enyhítette a lakosságra háruló és a határőrizetet érintő sokrétű feladat elvégzésének nehézségeit. Ugyanakkor a nagy mennyiségű munkálatokhoz képest a mesteremberek részvétele csak részben oldhatta meg az egyre sűrűsödő és újratermelő gondokat.

ÖSSZEGZÉS

Az erdélyi határvédelem 1764-es újjászervezésének elsődleges célja a Habsburg-birodalom keleti határainak gondosabb felügyelete volt, ami az egyre fokozódó közegészségügyi veszélyek kiszűrését és a növekvő csempésztevékenység megakadályozását egyaránt magában foglalta. A mintegy 800 km-es határvonal védelmi rendszerének kiépítése a határmenti lakosság részéről hatalmas energiák mozgósítását igényelte. Háromszéken az Ojtozi- és a Bodzai-szoros, illetve a szorosok környékének huszonhét határőrségi építménye a védelem fontos állomásainak minősültek. Az őrtanyák közötti összeköttetést az úgynevezett cirkáló utakkal biztosították, melyeknek használhatósága a járőrszolgálat elsőrendű feltételének számított.

A katonaság többé-kevésbé tisztában volt ezeknek a munkálatoknak az igen megterhelő voltával, és emellett a jobbágynépességet egy sor másfajta katonai jellegű elfoglaltsággal is terhelték, tény azonban, hogy ez a fajta igénybevétel minden egyéb katonai kötelezettséget felülmúlt. A civilek nehezen viselték, hogy kényszerrel ugyan, de őket is bevonták az igen nehéz körülmények között végzendő munkálatokba, és nemegyszer meg is tagadták az utasítások teljesítését. Tiltakozásuk szószólói sokszor éppen azok a civil vezetők voltak, akiknek az lett volna a feladatuk, hogy mozgósítsák és munkába küldjék őket.

A tárgyalt időszakban a határőrizethez szükséges építmények minőségének javítására több kísérlet is történt: a menedéket nyújtó hajlékokat építészetiileg is igyekeztek egységesíteni, és ugyanez a törekvés érvényesült a hajlékok berendezését illetően is. Az épületek felhúzása és karbantartás mellett az őrtanyák közötti összeköttetést biztosító utak, hidak, pallók kialakítása és karbantartása hasonlóképpen nagy erőfeszítést követelt a lakosság részéről, akik számarányuk figyelembevételével dolgoztak naphosszat ezeken a domborzatilag is roppant

66 Uo. 5887/1847.

nehéz terepszakaszokon. A folyamatos beavatkozásra való készenlét viszont saját sorsuk alakulására is kihatással volt, ugyanis legtöbb esetben az otthoni gazdálkodás szenvedte meg a túlzott katonai elvárások következményeit. Mindemellett az is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a szakértelmet sok esetben nélkülöző katonai és paraszti munka kevésbé időtálló, és emiatt nem is mindig váltotta be a hozzáfűzött reményeket.

Végül a szék legfontosabb köztestülete, a közgyűlés is társult a tiltakozásokhoz. A testület sérelmezte, hogy a lakosságot erején felül igénybe vették, és jegyzékben fordult a Főkormányshékhöz az élet minőségére is erőteljes kihatással lévő képtelen helyzet megoldása érdekében. Ez végül oda vezetett, hogy a korszak végére a hadvezetés úgy határozott, a határszéli létesítmények kivitelezésére szakértői bér munkát vesz igénybe.

A katona és civil hatóságok közötti gyakori vitákban és súrlódásokban azok a feszültségek jutottak kifejezésre, amelyek a katonáskodó székely társadalom életét behálózták, és amelyek fokozatosan az együttélés amúgy sem igazán barátságos légkörét is megmérgezték. Ezek következtében a két törvényhatóság közötti viszony még inkább kiéleződött. Az igen gyakran igazságtalan és okszerűtlen elvárások a társadalomban az elégedetlenség állandó fokozódásához vezettek. A kétféle igazgatási rendszer megítélésében tapasztalható különbséghez az is hozzájárult, hogy ezek egyike sokszor képességeiken és erejükön felül igénybe vette a helyi társadalom tagjait, illetve gyakran megoldhatatlan feladatokat rótt ki rájuk. Ezért talán méginkább érthető, hogy az 1848–49-es szabadságharcban a fegyvert fogó székelység egyik célja az osztrák katonapolitika megváltoztatása volt, illetve az a kérés, hogy a határvédelmet és az ezzel kapcsolatos feladatokat tegyék olyan osztályadalmi kötelezettséggé, amely társadalmi különbség nélkül, egyformán vonatkozzon mindenkire – így a nemesre is.

„AZ ÉN SZÍNHÁZAM AZ A SZÍNHÁZ, AHOL A LÉLEKKEL FOGLALKOZUNK”

– Fodor Györgyi beszélgetése Albu Istvánnal, a
gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház igazgatójával –

– Honnan indult a színházszereteted?

– Még Sepsiszentgyörgyről. Bekerültem egy helyi tévéműsorba, amelyet két színész, Ferenczi Gyöngyi és az Osonó Színházműhely vezetője, Fazakas Misi vezettek. Ez a helyi Selectronic tévéen ment, *Pattanás* volt a címe, és kamasz problémákat dolgozott fel.

Ez volt talán az első alkalom, amikor közelebb kerültem színészekhez. Színházba jártam azelőtt is, mert kaptunk rá tízest magyarból, de nem értettem az előadásokat. Nekem beszélgetnem kellett dolgokról ahhoz, hogy megértem. Nagyon szerettem az irodalmat a suliban, és az elején a színház az iskolában tanult irodalomról szólt. Amikor tanultuk *Az ember tragédiáját*, teljesen mindegy volt, hogy jó vagy rossz előadást láttam, mert drámaként értékeltem, nem külön előadásként. Így történt az is, hogy utólag kimondottan jó előadásokról mondtam azt, hogy nem jók, és rosszakról azt, hogy jók, annak függvényében, hogy egyeztek vagy sem az én, drámáról kialakított képemmel.

Majd felkerültem egyetemre, történelem-könyvtár szakra Kolozsvárra. Voltak barátaim Szentgyörgyön, akik színire mentek, és én is gondolkodtam rajta, de a szüleim nem is akartak erről hallani az elején, mert úgy látták, nem tudna rendes életem lenni. Biztos, valamilyen szinten igazuk is volt. Nagyon örülök, hogy ma már teljesen másképp gondolják



Albu István
(Fotó: Bartalis Előd)

ezt a dolgot. Azután lettek színházba járó emberek, miután már én is színire kerültem.

Kolozsváron a baráti kör nagyrészt színisekből, illetve színházközelemből állt, így természetes volt, hogy vittek a színház irányába.

A második félév első könyvtári szakóráján a tanárnő előadása arról szólt, hogy a jó könyvtáros mindig segítőkész, mindig mosolyog, mindig kedves. Akkor vált teljesen egyértelművé számomra, hogy belőlem biztosan nem lesz jó könyvtáros. Úgyhogy óra közepén felálltam, kimentem, és aztán fél évig mosogattam a Bulgakovban, meg még különböző munkákat találtam magamnak. Utána jött a felvételi a színire.

– *Gyanítom, ez is egy érdekes történet...*

– A tízből heten sepsiszentgyörgyiek voltunk, akik bejutottunk. Édesapám úgy tudta meg, hogy az iskolában tanár volt, és gratuláltak neki. Az újság is megírta, hogy a túljelentkezés ellenére hét szentgyörgyi jutott be színire. Ez nagyon rosszlesett neki. Érdekes módon az osztályból többen úgy mentünk felvételizni, hogy otthon nem tudták a szülők. Volt, aki sátrat hozott magával, mert azt mondta otthon, sátorozni megy. Úgy emlékszem, én azt hazudtam, hogy a barátnőmmel kirándulni megyek egy hosszabb időszakra, mert több napos volt a felvételi.

Végül felvettek, de azóta sem értem, miért. Kevés volt a fiú.

– *Végül rendező lett belőled. Hogy alakult ez így?*

– Már harmadéven éreztem, meg többé-kevésbé a tanáraink is éreztették, hogy belőlem nem biztos, hogy jó színész lesz. Igazuk volt, és ezért hálás vagyok nekik. Soha nem tudtam felszabadulni, inkább agyas voltam. Tehetségem sem volt hozzá. Sejtettem, hogy a maximalista alkatomnak nem ez lesz a legjobb, de a színházat nem akartam hagyni. Negyedévesek voltunk, amikor négyen fiúkul egy dramaturg barátunk segítségével eldöntöttük, hogy megpróbálkozunk Mrožek *Mulatság*ával. A kolozsvári Studház igazgatónője vevő volt ötletünkre. Ha lehet így mondani, ott a Studház pincéjében lettem először rendező. De persze igazából soha nem lettem, most sem vagyok még az.

A *Mulatság*, amivel bejártuk Erdély összes színházát, egyetemen kívüli kezdeményezés volt. Haragudtak is ránk a tanáraink, mert

sokszor nem mentünk órára. De túlkínálat volt színészekben, és szorított az idő, hogy meg kell állni saját lábunkon. Édesapám akkori tanári fizetéséből, meg édesanyám előkönyvelő fizetéséből elég nagy megterhelés volt engem fenntartani Kolozsváron, és amikor öcsém is felkerült egyetemre, egyértelmű volt, hogy nem is fognak tudni. De ezt nem szerettem volna én sem. A *Mulatsággal* minden színházba eljutottunk, kivéve Csíkszeredába, mert ott terembért kérték, és nem volt, amiből ezt kifizessük. Máshol szeretettel vártak. Volt, ahova visszahívtak. Meghívtak fesztiválra is, például Szatmáron a *Sorompók nélkül* fesztiválra, vagy a gyergyói Kollokviumra (a Figura Stúdió Színház által szervezett Nemzetiségi Színházi Kollokvium – szerk. megj.). Sok ajánlatot kaptunk. Az elején az volt a szándékunk, hogy négyen maradjunk együtt. Azt hittem, a színházzal meg tudom váltani a világot. Most már nem hiszem ezt, de lehet, hogy egy picit még bízik benne.

– *De végül Kolozsváron maradtál.*

– Így van. A kolozsvári színházhoz szerződtem mint világosító. De rengeteg technikai dolgot csináltam mellette. Voltam hangosító, voltam ügyelő, kellékeztem, szerveztem dolgokat a színházban. Még játszottam is előadásban.

Nagyon szerettem és nagyon sok mindent köszönhetek ennek az időszaknak. Azért is, mert rendezőasszisztens lehettem olyan nevek mellett, mint Purcărete, Șerban, Zinder, Mănuțiu, Dabija, Tompa. Tulajdonképpen nekem ez volt a rendezői iskola.

– *Lehet azt mondani, hogy ők voltak a mestereid?*

– Igen, bár konkrétan nem tudom, hogy működik ez a mester-tanítvány viszony, mert ehhez egy próbafolyamat kevés. De tőlük tanultam, ott ültem és pofátlanul kérdeztem, vagy beleszóltam dolgokba. És sokszor megtörtént, legtöbbször Tompánál, hogy hagyták, csináljak én egy jelenetet, vagy csináljam meg a világítást. Még akkor is, ha nem lett jó. Tompa sokszor elmagyarázta, miért nem működik, majd újracsinálta. Ezek nagyon nagy segítségek voltak.

És az is, hogy idővel rendezőként is dolgozhattam a színházban. Volt egy időszak, amikor minden nagyon besűrűsödött. Világosító voltam, az egyetemen rendeztem végzősöknek a *Karamazov testvéreket*, közben

még asszisztáltam is egy előadást. Húszóráztam több héten keresztül, és egyszerűen nem bírtam se szellemileg, se fizikailag. Akkor is nagy segítséget kaptam Tompa Gábortól, mert feltette a kérdést: „Mi a fontos neked? Azt csináld, és a többivel segítünk.” Ezek olyan dolgok, amelyek nélkül én nem lehettem volna sehol. Ezért nagyon hálás vagyok.

– *Mindeközben tanítottál is a kolozsvári színin.*

– Az, hogy tanítottam, egy picit túlzás. Se akkor, se most nem hiszem, hogy tudnék bármit is érdemben tanítani. Előadásokat, vizsgaelőadásokat rendeztem a végzős évfolyamoknak. Kaptam ezért valami zsebpénzt, hogy hivatalos legyen, így elnézték, hogy bejárok az egyetemre és dolgozok. Nem is ez volt a lényeg. Én ezt szerettem és fontos volt. Egy évet voltam tanársegéd is Bíró József mellett, de ott már éreztem, hogy nekem nincs meg az a tudásom, hogy színészmesterséget tanítsak, úgyhogy nem is forszíroztam tovább ezt.

– *2016 decemberétől végül a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház igazgatója lettél. Mi motivált abban, hogy a nagyvárosi színházat otthagyd és az erdélyi színház az egyik legkisebb színházi intézményét kezd el vezetni egy kisvárosban?*

– Válságos időszak volt a magán- és a szakmai életemben egyaránt. Tényleg azon gondolkodtam, hogy elmegyek hajóra dolgozni a világo-sítói tapasztalataimat felhasználva, mert jól fizetik. Lehetőleg a Karib-térségbe, hogy legyen jó idő, és messze legyek mindentől. Közben az történt, hogy Czegő Csongor nem folytatta tovább az igazgatást a Figuránál. Én azelőtt már dolgoztam a figurásokkal az *Arab éjszaka*, a *Zürzavaros éccaka* és a *De mi lett a nővel?* előadásokban. Így valamennyire ismertem a társulatot, és jött egy ilyesfajta megkeresés is. Azt mondtam, hogy persze, egy évig jövök. De nem volt egyszerű. Csak úgy akartam pályázni, ha tényleg akarják az emberek valamelyest. Amikor leültünk beszélgetni, láttam a kétséget, a bizonytalanságot a szemekben, de nem volt elutasítás. És akkor úgy döntöttem, hogy megpályázom, de bizonytalan voltam. Őszintén, nem is terveztem soha Gyergyóban leélni az életem. De akár több évet sem.

Bevallom, úgy jöttem ide, hogy megpróbálom. A másik lehetőségem tényleg a hajó lehetett volna.

– *De volt ilyen késztetés benned, hogy színházat vezess?*

– Soha! Meg voltam győződve, hogy soha nem lennék jó színházigazgató.

Most se tudom, hogy az vagyok vagy sem. Azt hiszem, az ilyesmit az utókor dönti el. Azok a színházigazgatók, akikre igazán felnézek, művészileg egy olyan szintet képviselnek, amelyet én nem érek fel.

– *Ennek a bizonytalanságnak nem az volt az oka, hogy fiatal voltál, és nem volt ahonnan vezetői vagy magas szintű művészi tapasztalatod legyen?*

– Igen-igen, ahhoz képest tényleg elég fiatalon kerültem ide. Először csak a minimális három évre kötött szerződést velem a városvezetés, mert részükről is volt bizonytalanság, hiszen jött valaki ismeretlenül és megnyerte a versenyvizsgát.

– *Úgy képezem, hogy amikor valaki ténylegesen színházi vezető lesz, az egy belső folyamat, ami nem a szerződéskötés pillanatában történik meg. Te hogyan élted meg ezt?*

– Az félelmetes, amikor valakiből a szerződés aláírása után egyből vezető lesz. Én bírok benne, hogy velem nem ez történt.

De tényleg nem tudom, mit jelent vezetővé válni. Azelőtt rendezőként is kellett vezetni, kézben tartani a próbafolyamatot. Szerettem azokat a dolgokat, amiket az ujjaim közt tudok tartani, formálni. Valahogy így vagyok a színházigazgatással is.

– *Sokszor hallani azt is, hogy a Figura több szempontból is különleges, csodaként működik. Az emberek miatt is. Te miben látod ezt a különlegeséget?*

– Az biztos, hogy nekem hatalmas nagy szerencsém van azokkal az emberekkel, akik ezt a színházat alkotják. És egyáltalán nem mindegy, hogy kikről van szó. Rengeteg segítséget kaptam tőlük.

Másrészt más egy ilyen kicsi színházban, a világ végén előadásokat csinálni, mint mondjuk Kolozsváron. Más, mint amit én addig tapasztaltam.

– *Végül hogyan, milyen gondolatokkal kezdted el a színházigazgatást?*

- Arra gondoltam, hogy valami új el kell kezdődjön, létre kell jöjjön. Nem vezetni, hanem meg kellett formálni egy színházat. Én akkor így láttam, és partnerekre leltem ebben a dologban.

Nem volt kizárólag szép ez a folyamat, mert voltak kellemetlen döntések, amelyekkel akár rosszat is okoztam. De ez a fajta formálás másképp nem működik. Az, hogy ezek jó döntések voltak, vagy sem, később fog kiderülni. Lehet, amikor már nem leszek itt igazgató.

- *Öt éve élsz Gyergyóban. Változott-e a viszonyod a várossal kapcsolatban?*

- Persze. De sok mindent ugyanúgy látok, mint azelőtt. Én nem vagyok gyergyói születésű, és bárhogyan nézzük, nagyon sok mindenben elmaradt ez a város, és emiatt érzem, hogy nehéz nekem itt létezni. Azt hiszem, nekem a menedésem az emberek. Színházon kívül is nagyon sok jó ember van, bár a gyergyói létemnek a nagy részét mégiscsak a színház tölti ki. De azok a körülmények, amelyek nagyon sokszor a színházzal kapcsolatos vitákhoz is vezetnek és vezettek, hogy aszfalt, járda vagy színház legyen, ezek tényleg létező problémák. Nem tisztzem eldönteni, hogy ebben hol kellene tartani, de tény, ha elmész máshova, érződik az életszínvonal és a körülmények közti különbség. Ez sokszor fájó, mérgesítő. Mégis látom a lehetőséget. És ez az, ami tud éltetni. Nagyon sok a potenciál az emberekben, a természetben, a földrajzi elhelyezkedésben, a régióban. Tulajdonképpen minden téren. Bízok benne, hogy emiatt előbb-utóbb sokkal élhetőbb lesz a város is. Az, hogy én ezt itt meg fogom-e élni, nem tudom, de tényleg bízok benne. Másképp nem maradtam volna.

- *Mi lendít át ezeken a holtponthoz?*

- Elsősorban a családom. De nagyon sokszor a társulat, a színház, az emberek, a Figura maga. Úgyhogy ebből a szempontból is tényleg szerencsés vagyok.

- *Milyen hatással van egy társulatra, ha a vezetőjük rendező?*

- Szerintem erre nincsen recept. A Figura picit még mindig úgy működik, mint egy műhely. Kevés ember van a társulatnál, de akik itt dolgoznak, azoknak fontos a színház, hiszen az életüket ebben élik.

Egy nagy társulatnál másképp van ennek tétje. Itt szoros szálak, barátságok kötik össze az embereket.

– *Mintha mentsvár lenne?*

– Pontosan. Mintha néha a gyergyói létből is ide menekülnénk be. És azt hiszem, a Figura pontosan ezért is nagyon fontos helye a városnak, mert nemcsak mi, hanem színházon kívül is sokan azt érzik, jó ide bejönni. És igen, a Figura hatására nagyon sokan kezdtek el színházzal vagy különböző művészetekkel foglalkozni, vagy kaptak más, határozott életcélt. A városnak ezekért az emberekért tennie kellene, mert nagy probléma az elvándorlás. Ez a színház közönségén is látszik, hiszen a téli ünnepek alatt pezseg a város, mindenki hazajön. Ilyenkor bármennyit játszhatnánk, mert jönnek a nézők.

Erről muszáj beszélni, mert Gyergyóban van a Figura, nem máshol.

– *Amióta itt vagy, változott a társulat abban, ahogyan együtt dolgozik, együtt létezik?*

– Persze, egyértelmű, de nem feltétlenül azért, mert én itt vagyok, hanem mert eleve változnak a dolgok. A színészek egy aránylag fiatal generációt alkotnak. A magja velem egyidős, nálam picit fiatalabb, akik pont az elmúlt öt év alatt léptek bele egy másik életkorszakba mind színészként, mind emberként. Megpróbáltam odafigyelni, hogy mindenkit ugyanolyan mértékben foglalkoztassak. Amióta igazgató vagyok, mindenki benne van az előadásaimban. Nagyon fontos mindenkire egy picit egyénileg is odafigyelni. Az az érzésem, hogy valahogy közösen nőttünk, fejlődöttünk, közösen jöttünk rá dolgokra.

– *Könnyebb neked emiatt a Figuránál rendezni, mint máshol? Milyen különbségeket érszel?*

– Igen, van ennek egyfajta biztonsága. Bennem nem is tudatosult ez, külsősök hívták fel a figyelmem rá, hogy mi mennyire értjük egymás nyelvét. Ez valahogy természetesen alakult így. Ismerjük, és egyre inkább megismerjük egymást. Ez nagyon sok jót tud tenni. De színházi emberként, rendezőként, és – nem tudom, merjek-e ilyeneket mondani – művészként szükségem van arra, hogy friss maradjak, meglepődjek. Ez lehet, hogy itthon már nem mindig tud megtörténni. De ha máshol szembesülök ezzel, másképp tudok itthon is viszonyulni. Újra meg

tudok lepődni. Nagyon hasznos lenne, ha a színészek is mozoghatnának ugyanígy, de ebben a rendszerben, ami van, nem lehet.

– *A színházigazgató visszafogja a benned lévő rendezőt?*

– Igen, van egy mozgás a kettő között. Rendezőként biztos, hogy sokkal nagyobbat mer álmodni az ember. És nagyobbat is kell. Színházigazgatóként néha-néha visszahúz a realitás.

Itt kell bölcsnek lenni, ami nekem sokszor azért még nem megy. Ha csak rendező lennék, lehet, hogy sokkal jobban harcolnék bizonyos dolgokért. Így van, hogy elfogadóbb vagyok, mert igazgatóként tudom, mivel jár az adott probléma megoldása. Ez viszont nem tesz jót a rendezői hozzáállásomnak. Nem szoktam feladni az álmaimat, de igazgatóként nagyon sokszor szembesülök azzal, hogy akár pillanatnyilag is, meg kell alkudni, mert egyszerűen nincs más lehetőség. Rendezőként ezt nehezebb elfogadni. Persze, van ebben jó is. Amiatt, hogy van tapasztalatom a másik oldalról, hamarabb megértek dolgokat, és kevésbé vagyok átverhető.

– *2007 óta minden évben rendezel két-három darabot. Volt olyan évad, amikor ötöt is. Milyen típusú rendezőnek tartod magad?*

– Nehéz erről beszélni, mert azt hiszem, nem tisztult le, még mindig keresgélésben vagyok. Színházi emberként számomra mindenképpen a rendezés a legfontosabb. Tényleg szerencsés vagyok, hogy lehetett ennyi munkám, és hogy volt, van igény arra, amit rendezőként csinálok.

A színháznak valahol az a lényege, hogy hús-vér ember ül a nézőtéren, és hús-vér ember játékát nézi. Ez a jelenlét az a kapocs, ami a színházat jelenti. És persze ez mindig formától független. Ha ebből az egyenletből kivesszed valamelyiket, akkor ez nem tud létrejönni.

Amikor kitört a járvány, igazolva a létjogosultságunkat, megijedve, úgy döntöttünk, hogy online játszunk. De ennek nincs értelme. Ha nem lehet fizikálisan nézők előtt játszani, akkor inkább dolgozni, készülni kell. Létrehozni előadásokat, és nem belemenekülni az online térbe. Mert az nem egy színházi tér. Pedig most egy teljesen új korszak kezdődik. Feloldódnak a határok, és az online, illetve a virtuális művészetek világát kezdjük el élni, milliókért kelnek el például virtuális alkotások, úgynevezett NFT-k.

De a színházban ezek a határoldódások nem működnek. Ez pl. a film megjelenésével sem változott. Vannak dolgok, amelyek, azt hiszem, úgy kell maradjanak, ahogy évezredek óta vannak.

– *Szorongsz emiatt?*

– Nem, mert az emberiség történelmében nem visszafejlődés, hanem folyamatos fejlődés van. Csak jelenleg nem tudunk mit kezdeni a változás gondolatával.

De folyamatosan ezt tapasztaljuk, akár egy generációs különbséggel is, hogy apáink nem értik már a mi gondolkodásunkat, mi már nem értjük a gyerekeink gondolkodását. Szóval nem szorongok, inkább kíváncsi vagyok. Azt hiszem, a színházra pont a visszamenekvés miatt lesz szükség, amikor teljesen el fogunk egymástól távolodni és a digitális, virtuális világban élünk majd. Már most észre kellene vennünk, hogy a színház nem fog hatalmas közönségnek szólni... már most nem szól annak. Csak annak, akinek igénye van rá. De nincs, és nem is tud mindenkinek igénye lenni rá.

– *Ilyen szempontból hogyan látod az erdélyi színhátszást?*

– Mi, erdélyi magyarok túlságosan a múltban, az emlékeinkből élünk. A hagyományaink tartanak fent. Ezek fontos dolgok, csak sokszor az az érzésem, hogy elfelejtünk a jelenben is létezni, gondolkodni. A színházzal kapcsolatban például mintha régi mítoszokat próbálnánk újrateremteni itt, az erdélyi kisvárosokban. Például azt, hogy mit jelenthetett százötven évvel ezelőtt Budapesten a színház. Ennek abszolút semmi értelme. És mégis, mintha ez lenne az elvárás. Soha nem szabad összetévesztetni a színházat a hagyományörzéssel, pedig folyamatosan ez történik – és ez nagy probléma.

A hagyomány egy külön dolog, amellyel teljesen másképp, más körülmények között kell törődnünk. Meghatározza, miből jövünk, hová tartozunk, de ez mind a múlt. A színház elsősorban a jelenünkkel kell foglalkozzon.

– *A rendezéseid során sokszor választasz orosz műveket. Például Csehovot vagy Dosztojevszkijt. Miért térsz vissza hozzájuk újra és újra?*

– Valamiért nagyon közel érzem magamhoz. Engem az ember érdekel, hogy különböző helyzetekben, történetekben, pillanatokban hogyan reagál. Mert mi is ugyanezek vagyunk, lehetünk.

– *Tehát az, hogy mi zajlik az emberi lélekben? Mert ez más előadásaidban is visszaköszön. Rendezted pl. Racine Pheadráját, Füst Milán Boldogtalanokját, és most a Woyczekre készülsz Szatmáron.*

– Igen, jelenleg ez érdekel leginkább a színházban. A különböző extrém vagy akár teljesen hétköznapi élethelyzetek.

Ha ezeket a szerzőket nézzük, akkor elképesztő alkotókról, zsenikről beszélünk. Csehovhoz, Dosztojevszkijhez, Molière-hez vagy Büchnerhez képest senki vagyok.

Nem én keresem bennük az igazamat, ők érintenek meg, és az előadás annak a reakciónak az eredménye, amit kiváltanak belőlem. És csak bízni tudok abban, hogy az előadással én is meg tudok érinteni másokat.

– *De azért a humor sem áll tőled távol. Caragialét például többször is rendeztél, több helyen.*

– Caragiale egyáltalán nem vicc. Siralmas az a világ, amit ő felrajzol, és siralmas, hogy most is ebben élünk. De nem lehet színház humor nélkül. Lehet, de nem szabad. Ezt is például Tompától tanultam meg. Nincs olyan előadásom, amibe ne lett volna egy pici humor becsem-pészve, de a folyamatos röhögésben nem hiszek.

– *Van kedvenc saját előadásod?*

– Persze. A *Három nővér*. Az egy fontos előadás számomra, és a társulatunk számára is. Azt szokták mondani színházi berkekben, hogy mérföldkő egy társulat szempontjából, amikor a *Három nővérre* vete-medik. És ha ezt meg is tudja ugrani, akkor azt jelenti, eljutott valahová. Ez a mi esetünkben igaz.

– *Ez az előadás szakmai berkekben is áttörést hozott. Különös figyelem kezdte övezni a Figurát.*

– Igen, de ez nézőpont kérdése. Biztos, voltak és lesznek jobb, meghatározóbb előadásai a Figurának. Vagy akár nekem is. Hogy most ez lett a legfontosabb, nem csak rajtunk múlt. De örülök, hogy ezzel az előadással lépett szintet a színház, és a társulat is. Ez struktúrájában, felépítésében, formailag, technikailag egy nagyon bonyolult előadás, hiszen négy helyszín van.

Miután még turnéztunk is vele Szentgyörgyre, Bukarestbe, Kisvárdára, azt éreztük, nincs lehetetlen. De nemcsak rendezésileg, színészi-
leg, művészi-
leg, hanem adminisztrációban, szervezésben, technikailag is ez volt a benyomásunk. Egy teljesen új perspektíva, lehetőség nyílt meg, ami egy elvárást is támasztott. Hozott egyfajta bizonytalanságot. Láttuk, hogy mire vagyunk képesek, de akkor hogyan tovább? A *Három nővér* után én is teljesen másképp kezdtem el gondolkodni a színházról.

– *Az utóbbi években a Figura a te rendezéseidért kapja a legtöbb díjat. Mit jelentenek neked, a színháznak ezek az elismerések?*

– Nem hiszek bennük. Arra látom jónak, hogy státuszt jelentsenek. Van egy olyan vetülete is, hogy miért csak most történik? Nézőpontok kérdése, nem lehet igazságosan mérni ezeket a dolgokat. Egy színházi előadást csak ott, akkor lehet értékelni, később nem. Persze valóban léteznek jobb-rosszabb előadások. De ezek mind szubjektív mérők. Szükségesek a díjak, ezt főként igazgatóként érzed. Rendezőként is, mert lehetőségeket nyit meg, több felkérésed van, nagyobb költségvetéssel tudsz dolgozni stb. És van, amit megmutatni a fenntartónak. Ez mindig nagyon fontos. 2017-ben például a város költségvetését nem akarták megszavazni a Figura költségvetése miatt. Tulajdonképpen meg akartak szüntetni egy színházat. (Utólag lehet azt mondani, hogy bocsánat, nem is. De.) És ilyenkor persze hogy jól jönnek a díjak.

– *Van rendezői álmod? Valami, amit nagyon vágyasz megrendezni?*

– Nincs. Szerencsés helyzetben vagyok, mert azzal foglalkozhatok, ami éppen érdekel, megérint. Van, amit nagyon szeretnék, például a *Hamletet*, de még nem jött el az ideje. Shakespeare-től vagy például Ibsen-től még félek.

– *Sokat pörögsz. Többet is rendezel egy évadban, színházat igazgatsz, a Figurának saját fesztiváljai is vannak, és ráadásul egy világhírvány is kitört. Honnan merítesz erőt, motivációt, hogy fenn tud tartani az egyensúlyt?*

– Az emberekből. Megint vissza kell térnem oda, hogy megnyugtat az, hogy a Figuránál nagyon jó emberek, szakemberek dolgoznak megfelelő pozíciókban. A színházigazgatásnak az adminisztrációs,

technikai vagy akár a marketing feladatait nyugodt lélekkel bízhatom rá az emberekre, mert tudom, hogy jól fognak dönteni.

– *Akkor a bizalom a szupererőd?*

– Én tényleg bízok itt az emberekben. Bízok az értékrendjükben, a munkához való hozzáállásukban, bízok bennük. És ez nem rólam szól, hanem róluk. Büszke is vagyok erre a dologra, és rájuk. Úgyhogy ez tényleg nagyon nagy segítség. A fesztiválok esetében is ugyanez történik. Nem nekem kell megoldani az összes problémát. Nem én döntök mindenben. Persze igazgatóként valamennyire kell érts mindenhez, de nem értek hozzá annyira, mint azok az emberek, akiknek ez a dolguk és szívügyük. Persze ennek a kialakulása is egy folyamat volt, de azt érzem, működik. Ez nagyon fontos. Másképp nem lehetne.

A járvány miatt most nehéz és egyre nehezebb időszak lesz. Mert az biztos, hogy nem lehet ugyanúgy színházat csinálni, mint eddig. De hogyan kell? Ez jó kérdés.

– *Hogyan alakult át a Figura élete a járvány miatt?*

– Azt hittem, hogy a hajtás, a megfelelés, a bemutató- és előadás-kényszer, a dolgok fontossági sorrendje át fog alakulni. Mert kiderült, hogy a színház tudott létezni akkor is, amikor fél évet nem volt előadás. Ugyanúgy dolgoztunk, csak nem volt ez az elképesztő rohanás. Ebben az időszakban született meg a *Boldogtalanok*. Három hónapig próbáltunk, mert voltak betegségek. De amikor lehetett, elvonultunk a próbaterembe, majd a színpadra, és dolgoztunk.

Azt éreztem, hogy a színház valódi lényegét próbáljuk megfogni. De nem a hosszú próbafolyamat miatt, hanem mert nem volt hajtás. Most már nem ez van. Most abba a csapdába esünk bele, hogy be kell pótolni, ami kimaradt.

De nem lehet azt csinálni, hogy be akarjuk hozni az elmaradt időt, és mellette úgy próbálunk létezni, mintha az élet ugyanolyan normálisan menne, mint azelőtt. Mert nem ez történik.

– *Ha mondhatnál témákat, amikről a színháznak ma föltétlenül beszélnie kell, mik lennének ezek?*

– Szerintem a színház olyan problémákkal kell foglalkozzon, olyan gondolkodásmóddal kell létezzen, ami a jelenben van. Emberi dolgokkal

kell foglalkozzon. Az én színházam az a színház, ahol a lélekkel foglalkozunk. A lelkünkön át közvetítjük azokat a gondolatokat, amiket a szerző vagy mi fogalmazunk meg. Ez az, ami érdekkel.

– *Mivel foglalkoznál, ha nem színházzal?*

– Régebben sokkal könnyebben tudtam volna erre a kérdésre válaszolni. Most nem tudom rá a választ, mert nem akarok mással foglalkozni.



*Parkőrbot, 2019
(réz, bronz)*

Kőrösi Viktor Dávid

TÖVISI HELYZETKÉP:
AZ ÖNAZONOSSÁG MEGÉLÉSÉNEK
EGYES SZÓRVÁNSAJÁTOSSÁGAI

Az identitáshatárok kifejezésen elsősorban az önazonosság megélésének akarattól és képességtől függő korlátait értem. Doktori kutatásom témája a Fehér megyei Tövis magyarságának identitásstruktúrája, mely során a nemzeti önazonosság megélésének többféle – szociálpszichológiai, kulturális, lingvisztikai – szempontjait vizsgálom, azonban a hétköznapiakban talán legtöbbször érintett aspektus a konfliktualitás, a szórványmindennapok magyar–román választóvonalainak hollétéhez kapcsolódik. Arra keresek választ és példákat, hogy a körülbelül 200 fős, Tövis lakosságának 3-3,5%-át kitevő magyar közösség tagjai milyen mértékben élhetik meg a magyarságukat anélkül, hogy a többségi lakossággal konfliktushelyzetbe kerüljenek. A határ ott van, ahol valamilyen sűrűlődség lép fel, ezért az identitáshatár-vizsgálat jelentős részben kötelezően konfliktusvizsgálat. E tanulmányban bemutatom a konfliktusokat, a feloldási stratégiákat s a határok tágitására tett erőfeszítéseket.

Az egyén és közösség fölött lebegő konfliktushelyzet befolyásolja, hogy az adott személy meddig merészkedik el a saját identitásának megjelenítésében. Az önazonosság határainak megtapasztalása s a konfliktushelyzetekhez való adaptáció a primer és szekunder szocializáció együttes következménye, mely természetesen vet fel asszimilációs kérdéseket is.

A primer szocializáció a szűk családban elsajátított mintákra utal, ami magában foglalja az interetnikus kapcsolatok menedzselését is. Ugyanakkor a szülők által elmondott és a személyesen átélt tapasztalatok nem egyenlő súllyal méretnek meg: az elmondások orientatív funkcióval rendelkeznek, az identitáshatárok kialakulására értelemszerűen a külvilággal való kapcsolat van nagyobb hatással. Nemzetiségileg vegyes környezetben már gyermekkorban találkozni a különbözőségek okozta konfliktusokkal. A gyerekkori csínytevések, sértegetések –

amennyiben nem sikerül rájuk megfelelő választ adni – felnőttkorig az identitás számára meghatározó élményekké duzzadhatnak.

NARRATÍVÁK HARCA: MŰLT ÉS IDENTITÁS KAPCSOLATA

Az identitáshatárok kialakulását illető folyamatok két jellegzetes korszakra bonthatók. Egyik a gyermekkor, amikor a gyerekek pszichálódznak egymással. Ezt az időszakot az ismeretek hiánya és a családi házból hallott preferenciák együttese jellemzi. Az otthonról hozott gondolatiság lehet a türelmetlenség és a tolerancia melegágya, azonban akármelyik is, az adott atmoszféra pontos jelentését a gyerekek még nem ismerhetik.

Minas N. Kastanakis és Benjamin G. Voyer közös munkájukban több más szerzőre hivatkozva megállapítják, hogy a kulturális különbségek felfogása a nyugati világban jellemzően az érzelmek, a környezet és az érzékszervi percepciók különbsége mentén történik¹. Kisebbségi nagyobb részben jellemző, hogy nem tudatosan nemzeti alapon, hanem olyan, fel nem fogott, de érzékelt különbségek miatt alakulnak ki konfliktusok, mint pl. eltérő ünnepkörök, térhasználat, beszélt – és a másik által nem értett – nyelv. Az odamondogatások eleinte szimpla ugratásnak tűnnek, a gyerekek annyit észlelnek, hogy egy-egy kifejezéssel a másikat sértegetni lehet, világnézeti megfontolások azonban ekkor még nincsenek jelen, az ideológiai színezet korai felnőttkorban jelenik meg.

A gyerekkori csipkelődések tipikus szava a *bozgor*. Középkorú, román ajkú, férfi adatközlő elmondta, hogy a magyar gyerekeket piszkálták vele, de azon túl, hogy a felnőttektől hallották, tőlük tanulták el, a valódi jelentéséről akkor még nem tudtak: „*Știam că-i jignitor și ăsta auzeam de la oamenii mai mari. Și ăsta o spuneam, dar nu știam că-i fără țară, ăsta nu știam.*” [K.V. D. ford.: Tudtuk, hogy sértő, az idősebbektől hallottuk. S ezt mondtuk, de nem tudtam, hogy hazátlant jelent, azt nem tudtam]. A *bozgor* szó használatát illetően figyelemre méltó fenti adatközlő megjegyzése, miszerint „*ei, regășenii ne zic, practic, românii lor get-beget din Transilvania bozgor.*” [K.V. D. ford.: Ők, a regáti

1 Minas N. Kastanakis – Benjamin G. Voyer: The Effect of Culture on Perception and Cognition: A Conceptual Framework. *Journal of Business Research*. Online: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.03.028>. (Utolsó megtekintés: 2021. 05. 28.). 2013, 2.

románok gyakorlatilag nekünk, tősgyökeres erdélyi románoknak mondják, hogy hazátlan.] (66 éves román férfi).

A múlt és a mai identitás összefüggésének kérdésében Anthony D. Smith azon az állásponton van, hogy az etnikai konfliktus, több ok mellett, az egyenlőtlenül elosztott etnikus történelemnek (ethno-history) is függvénye². Erdélyben általában – s Tövisen is érzékelhetően – nem csupán arról van szó, hogy egy közösségnek milyen múltja van, hanem hogy milyen múltat képes megjeleníteni, azt a társadalmi környezet mennyire fogadja el, illetve utasítja vissza. Az elutasítás legfőbb következménye a közösségi narratíva átalakulása. A modern nemzeti identitás kiforrásának sarokpontjaként számon tartott 1848-as forradalom és szabadságharc után csupán bő 70 év telt el a trianoni diktátumig. Az adott kor információáramlása s az adott sajtóviszonyok közepette ez nem tekinthető jelentős időnek ahhoz, hogy a nemzeti identitás egységes keretei mindenhol megszilárdulhassanak. A magyar identitásnarratíva tehát a magyar állami építkezés során is sérülékeny volt, az 1921-es impériumváltást követően pedig intézményesen is szembekerült a számbeli többség narratívájával, mely a mind hatékonyabb és szélesebb tömegeket elérő állampolitikai üzenetek miatt gyorsabban tudott szilárdulni.

A számbeli többség ereje és a számbeli kisebbség gyengesége között húzódó tudati különbség az identitás elbeszélésének sarokpontja. Egy adatközlő a családi mondák történelmi hiányosságait azzal magyarázza, hogy „az anyám, mert ő kam [nagyjából] tövisi, nemigen mesélt a háborúról. (...) Nem akarta elő[hozni], hogy [újra] élje át.” (48 éves magyar férfi) Valószínűnek tartom, hogy nem csupán kifogásról, magyarázkodásról van szó: a szórványmagyarság Erdély-szerte tapasztalt realitásai közé tartozhat a magyar nyelv, a nemzeti és közösségi kultúra, így a családi emlékek átadása „feleslegességének”, „hiábavalóságának” érzelte. Ennek következtében a múlt ugyanúgy korlátozottan képezi a közbeszéd részét, mint a jövő tervezése. A múlt és jövő kérdése a bibliai erkölcsön keresztül jelen van a templomban, az egyéni életekben már csak részlegesen, közösségi diskurzus tárgyát pedig szinte egyáltalán nem képezi. François Hartog írja, hogy a jelen naponta módosítja a

2 Anthony D. Smith: *National Identity*. London, 1991, Penguin Books, 163.

múltat és a jövőt³, ami a szórványgyakorlatban leginkább azt jelenti, hogy a mindennapok során a személyes habitus függvényében alakul a múlt-tudat és a jövőkonceptió, s erősebb közösségekkel ellentétben korlátozott a külső, közösségi segítség. Aki elkötelezett a magyar történelemnarratíva mellett, az elsősorban magától elkötelezett, aki nem, azt a közösség nem tudatos cselekvéseken keresztül tartja a közösségben – utóbbira egy-egy román nemzetiségű református állítható példaként, akiket a lelkipásztor személyisége vonzott a gyülekezetbe.

Hartog fent idézett, prezentizmust illető gondolata ugyanakkor túlmutat önmagán, s arra figyelmezteti a kutatót, hogy körültekintően kezelje a múlt és emlékezet összefüggését. A kollektív emlékezet azt őrzi meg a múltból, ami a jelenben is él a csoporttudatban, éppen ezért a csoporthatárokon belül értelmezhető.⁴ Az emlékezet a múlt egy-egy időszakára, eseményére vonatkozik, melynek kötőereje az egyes események magyarázatának és megítélésének közössége. Világos tehát, hogy a mesélés miért egy közösség alapszövege: közös múltfelfogást generál, ezáltal megteremti a kollektív emlékezetet, kijelöli a csoporthatárokat, s aki azzal azonosul, az csoporttag. A társadalmi működés sajátossága azonban, hogy az egyén önazonosságának főbb vonalai kötelezően illeszkednek egy csoport kollektív identitásába: a kérdés tehát nem az, hogy valaki csoportba fog-e tudni tartozni, hanem az, hogy melyikbe. Amennyiben nincs családon és tágabb közösségen belül történetmesélés, a szocializációs feladatokat más történetek fogják átvenni, így az identitás része az a történet lesz, amit más közösségekben beszélnek el. Egy etnikai csoport karaktere nagyobb részt erkölcsi alapokon nyugszik, mely az egyéneket összegyűjti, nemzeté szervezi⁵, ahhoz azonban, hogy ez megtörténhessen, az erkölcsi alapokat a beszélés, a tanítások által folyamatosan újra kell termelni.

A románság a magyarsághoz való viszonyát is a kollektív emlékezet alapján alakítja ki, amit egyébként a tövisi magyar adatközlők világosan érzékelnek. Az, hogy nem alaptalan a vélekedés, alátámasztja egyik román adatközlőm, akit megkérdeztem, hogy mit jelent románnak

3 François Hartog: *Regimes of Historicity. Presentism and Experiences of Time*. New York, 2015, Columbia University Press (E-book), 113.

4 Maurice Halbwachs: *The Collective Memory*. New York, 1980, Harper & Row, 80.

5 Vö.: David Hume: *Of National Characters*. In *Selected Essays*. Eds.: Stephen Copley – Andrew Edgar. Oxford, 1993, Oxford University Press, 113–126.

lenni. „Păi, ce să însemne? Băştinaşi.” [K.V. D. ford.: Hát mit jelentene? Ősiséget.] (85 éves román férfi) Az interjúalany, amikor a románság öndefiníciójáról kérdeztem, az ősiségre („băştinaşi”) való hivatkozás mellett a beszélgetés során szimbólumként még az egyházat és a román nyelvet nevezte meg. Vannak olyan magyar adatközlők, akik szerint a románság identitásának gerince az egyház, az anyanyelv és a területi elsőbbség tudata. Ezt a fentiek alátámasztani látszanak, de helyesebb nem általánosítani: a gondolat létezik, de a román ajkú adatközlőim esetében ezen attribútumok közkeletűsége nem nyer egyértelmű visszazigazolást.

Kürti László szerint egy állam minél jobban ki kíván használni egy területet, annál erősebben érezhetik a helyi közösségek, hogy jogsérelem éri őket. Hozzáteszi, a szülőhazáért való küzdelem egyes „szent központjai” területi konfliktusokhoz is kapcsolhatók.⁶ A kérdés rávilágít arra, hogy a múltbeli történéseket illető főbb narratívák milyen konfliktusforrást jelenthetnek az identitások megélését illetően. Ugyan különböző nézőpontok szerint és eltérő történelmi időszakokból táplálkozva, de a jogsérelem-érzet és a szülőhaza szent központjához kapcsolódó területi konfliktus párhuzamosan van jelen a magyar és román tudatban, sokszor anélkül, hogy a jelent illető narratív határok leszögezésre kerülnének. Odo Marquard szerint az egyetemes történelem – mint egyenjogúsító, a forradalmi haladás és a társadalmi fejlődés elmélete – az embert győzedelmes lényként mutatja be. Végül azonban minden esetben kiderül, hogy az ember győzelme más emberek legyőzését jelenti, mely során a győző a legyőzöttet dehumanizálva önmaga is dehumanizálttá válik,⁷ mely hű képet fest a magyar–román történelemmagyarázat egyes szeleteinek az összeegyeztethetetlenségéről. Az eltérő múltpercepciók alapján álló területkihasználás és a „szent központok” narratív megjelenése egymással úgy ellentétes, hogy közben egyes tételei (állami elnyomás kontra nemzeti jogsérelem, az ősi földért folytatott harcok) megegyeznek, így az identitások ütközése elkerülhetetlen. Kérdés a feldolgozás módja, azonban az elmúlt két évszázad interetnikus történelme inkább sugallja a marquardi jelenség-

6 Kürti László: Határkutatás – a regionális tudományok új ága? *Magyar Tudomány*, LI(CLXVI) évf. (2006). 1. sz. 32.

7 Odo Marquard: *In Defense of the Accidental*. New York, 1991, Oxford University Press, 59.

get: amit az egyik megnyer, a másik elveszít, ugyanakkor számolni kell a nemzeti közösségek közötti diszharmónia egyéb (pl. gyermekvállalási kedvet, gazdasági teljesítményt, lakóhely iránti elkötelezettséget illető) negatív hatásaival is.

A nemzetiségi konfliktusoknak az identitás ugyanakkor nem csak alakító alanya, de elszenvedő tárgya is: részben az identitástól függ a konfliktusokra adott reakció, ami visszahat az önazonosságra. Az ilyen súrlódások során dől el, hogy az identitás mely elemei hasznosak/feleslegesek, aminek következtében a múltnarratíva – amin az egyes eseményekhez fűződő identitáskonstrukciós magyarázatokat értem – is elmosódik, a narratív határok bizonytalanná válnak: a központi kérdés, hogy mi az, amit érdemes sajátos szemszögből magyarázni, és mi az, amiben átvehető a többségi világmagyarázat. Vajon a megegyező tárgyú, de ellentétes tartalmú múltpercepciók küzdelméből Kossuth Lajos vagy Avram Iancu jön ki győztesen? Amennyiben az utóbbi, az előbbi idővel a vesztes, felesleges kategóriába kerül, melynek további következménye a sajátosan magyar múltnarratíva, azon keresztül pedig az identitás gyengülése.

A múltnarratívához kapcsolódó egyik fő kérdés az, hogy az elbeszélés, a mesélés megtörténik-e, a másik kérdés pedig az, hogy hogyan. A beszédmód-változásokon nem feltétlenül a tartalom módosulását értem, hanem inkább a verbális önkifejezés módját. Nézőpontom szerint beszédmód szocializációs kövekezmény, vagyis a beszélés milyenségéből következtetni lehet a magán-, illetve társadalmi szféra adatközlőt érő főbb hatásaira. Kiderül többek között az, hogy az adatközlő milyen gondolatokat hoz a családi házból, valamint milyen külső fékek hatnak rá – és mennyire – az önazonosság verbális és non-verbális megfogalmazása kapcsán. A beszédmódot korszakonként lehet megkülönböztetni. Kutatásom során két ilyen korszak körvonalazódik: a második világháborút megelőzően, illetve az azt követően született generációk verbalitása között látszik különbség.

A román politikai és gazdasági körök azon – már 1921-et megelőzően is létező – igyekezete, hogy az erdélyi románság egyházi vezetőin keresztül juttassák el a közember számára az összetartozás gondolatát,⁸ az

8 Vö.: Kós Károly: Levél a balázsfalvi gyűlésről. *Budapesti Hírlap*. 1911. szeptember 6., 5.; Földes Károly: *Szórványmisszió – jaj-szó a pusztuló szórványokból*. Nagyenyed, 1934, Keresztes Nagy Imre Könyvnyomdája, 12–13.

egyébként is sérülékenyebb magyar szórványközösségeket érintette különösen érzékenyen. A szórványmagyarság kulturális depriváltsága ráadásul az impériumváltást követően állampolitikai értelemben is igaz lett. Bakk Miklós és Öllös László közös tanulmánya szerint „a szomszéd nemzetek félelmei egyszerre fakadnak a kisebbségi magyarok jelenlétéből és Magyarországból. A kisebbségi magyaroktól maguktól azonban aligha félnének, Magyarországgal együtt viszont már felkelthető és táplálható veszélyérzetük.”⁹ Az idézet vitatható pontja, hogy a kisebbségi magyarok önmagukban nem volnának „félelmetesek”, általában azonban megállja a helyét az, hogy Magyarország szomszédos országaiban, így Romániában is a magyar közösség tevékenysége kiemelt politikai figyelemben részesül. Dél-Erdély magyarságának az elmúlt két évszázadban olyan társadalmi és politikai eseményekben volt része, mely a magyar és román történetírás ellenkező előjelű értelmezéseinek és az érdeklődésekben bővelkedő „politikai hagyományok” következtében ma is konfliktusforrás. Egyes erdélyi magyar közösségek időről időre közéleti viták alapjául szolgálnak, melynek következménye az a tudat, hogy a közösségi működés bármikor mediatizálódhat, kihat arra, hogy milyen alkalmakkor és milyen beszédmód keretében jeleníti meg közösségi identitását a tövisi magyarság.

Az interjúk alapján cezúrának tűnik a második világháború. Általánosságban elmondható, hogy a legidősebb, második világháborút megelőzően született korosztály történelmi ismeretei mélyebbek, személyes tapasztalatból származnak, ennél fogva könnyebben előhívhatók. Ennek egyik oka, hogy az idősebbeknél az impériumváltás, valamint az alá-, illetve fölérendeltség 1921-et követő váltakozása időben közelebbi, részben személyes tapasztalat. Ezzel szemben a későbbi nemzedékek tagjai a magyar–román viszonyrendszerben ugyanazt és nagyjából ugyanúgy látták, az impériumváltás időszaka pedig időben túl távoli ahhoz, hogy bármilyen jellegű befolyást tudjon gyakorolni az adatközlői világnézetre.

Az 1921–1945 közötti időszak a magyarság politikai alárendelődésével is járt, ugyanakkor Tövisen létezett egyfajta magyar–zsidó–román

9 Bakk Miklós – Öllös László: Politikai közösség és kulturális identitás Magyarországon és a szomszédos országok magyar kisebbségeinek viszonyában. In *Határon túli magyarság a 21. században*. Szerk.: Bitskey Botond. Budapest, 2010, Köztársasági Elnöki Hivatal, 45.

kulturális egyensúly. Egy adatközlő szerint a magyar és a zsidó közösség kulturális felsőbbrendűsége egyértelmű volt, de a románság mögötti adminisztrációs háttér kulturális értelemben is felhajtóerőt képezett, illetve mindennapos jelenség volt egymás rendezvényeinek látogatása. A kultúra felülről vezéreltsége ugyancsak a különbségek kiegyenlítődése irányába hatott.

Sorina Paula és Ioan Bolovan közös tanulmányukban úgy fogalmaznak, hogy a két világháború közötti általános kelet-európai bizonytalanságai során minden közösség minden generációja elsajátította – és a mindennapi élet normáivá tette – az adott korszak kliséit.¹⁰ A második világháború előtti nemzedék látta Magyarországot sikeresnek, látta Észak-Erdély visszatérését Magyarországhoz, ami a dél-erdélyi magyarellenés politika fokozódásával párhuzamosan is tartást adhatott az embereknek. A második világháborút követő kommunista berendezkedés Magyarországon és Romániában is áthelyezte a hangsúlyokat. A nemzeti revans addigi magyarországi retorikája megszűnt, s talán Észak-Erdély újbóli elvesztésének demoralizáló hatása is közrejátszhatott abban, hogy a második világháború óta az erdélyi magyar közösségi emlékezet defenzívája érzékelhető. Mindeközben Románia, az 1950-es évek geopolitikai indíttatású „bizonytalankodását” követően különösen az 1970-es évektől a két világháború közötti időszakhoz hasonlóan újra a nacionalista retorikát tette dominánssá. A beszélők stratégiájává a nemzeti kultúrák ütköz(tet)ése helyett a *csendes megmaradás* vált, azonban a különbség inkább kommunikációs-nak tűnik, mint tartalmi-nak. Az interjúk során világosan érzékelhető volt a magyar és román közösség közötti konfliktualitás, azok kifejezése, elbeszélése azonban nem tartozik a posztvilágháborús klisék közé.

NEMZETISÉGI KONFLIKTUSOK MA

A konfliktusok által gerjesztett feszültség a félelem egyik fajtája, ami a mindennapokban láthatóan jelen van, ugyanis szinte minden interjúban felmerültek konfliktusos élethelyzetek. Kutatásom során a féle-

10 Sorina Paula Bolovan – Ioan Bolovan: Căsătoriile mixte în Transilvania la sfârșitul epocii moderne. Considerații demografice. In *Căsătorii mixte în Transilvania: secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*. Coord.: Corneliu Pădurean – Ioan Bolovan. Arad, 2005, Editura Universității Aurel Vlaicu, 88.

lem kifejezést két párhuzamos értelemben értem – a konfliktusok elkerülését célzó tudatos vagy ösztönös manővereket és a fizikai retorzióktól való ijedtség érzését is ezzel a szóval írom le –, azonban e két jelentés esszenciája a bárminemű fizikai vagy verbális összeütközés elkerülésének igénye. A kívülről megfogalmazásra kerülő igényeknek való megfelelés a mindennapi élethez szükséges együttműködéshez szükséges. Másfelől, az identitás belső igénye jobbra a templomban és a kutatóval zajló találkozások alkalmával kerülnek megfogalmazásra, ezért azok kiforratlansága, zavara, esetlegessége természetes jelenség. Ráadásul e két igénycsoport összhangjáról korlátozottan beszélhetünk: van, hogy a külső igények ellenkező előjelűek, mint a belsők: többek között a nyelvhasználati lehetőségek esetén sokszor látható, hogy más a többségi környezet elvárása és más a kisebbségi akarat.

Az erdélyi magyar szórványban jellemző, hogy a magyar fél teljes összhangról és nemzetiségi békéről számol be, miközben a beszélgetés során egy-egy elejtett szóból, mondatból, anekdotázásból lehet arra következtetni, hogy a narratív valóság és a realitás különbözik. Egy adatközlő egy alkalommal azt mondja, hogy *„tudja meg, hogy egy nagy dolog, hogy mész az utcán és nem ütnek le, vagy szólítanak meg, hogy tudsz beszélni magyarul”*, majd ugyanő egy másik alkalommal már a konfliktusok létét tagadja: *„nincsen konfliktus. Én akkor nézem egy konfliktust, ha valakivel beszélem magyarul az úton, s jön a másik és megmondja, te, ne beszélj magyarul. Deci, nekem nem volt ilyesmi. És nem is hallottam, hogy szólítsanak más valakit.”* (48 éves magyar férfi)

Az interetnikus jó viszony általános kiemelése a helyi magyar-román kapcsolatok igazolására szolgál, mely szórványban a hétköznapi racionalitás, a mindennapi interetnikus érintkezési rutin szintje mellett a családi racionalitáshoz (vegyes házasságok) is kapcsolódik. Több adatközlőm is nyilatkozott úgy, hogy az ember számít, nem pedig a nemzetiség. Az „ember számít” a legtöbb tövisi családban a minden napok vezérfonalának látszik, függetlenül attól, hogy például a román fél támogatja és bátorítja, vagy tiltja a magyar beszédet.

A konfliktusok természetesen feloldási stratégiát igényelnek, a konfliktus ugyanis olyan jelenség, amit nem lehet reakció nélkül hagyni – ez esetben természetesen a „nem reakció” is reakció. Zygmunt Bauman úgy fogalmaz, hogy az egyéni érdekek szolgálata nem a szabályoknak való megfelelés, hanem rugalmasság, a taktikaváltás

képessége,¹¹ ami meglehetősen élesen világítja meg a beolvadás egyik mögöttes tényezőjét. A külső szabályokhoz való idomulás nyomán megfigyelhető asszimilációs folyamattal (nyelvvesztés, akkulturáció) a probléma a nemzeti veszteségen felül leginkább az, hogy nem aktív, tervezett átmenet, hanem passzív, a mindennapi életvitel nagyobb funkcionalitásával indokolt stratégianélküliség. Ebből következik, hogy a helyi közösség feladata elérni, hogy önmaga képes legyen különbséget tenni az alkalmazkodás és beolvadás között, második lépésben pedig az életét e különbség fényében szervezni.

Az asszimilációs folyamatoknak leginkább gátat szabni képes tulajdonság a közösségi és egyéni élet tervezettsége. Tudatosság nélkül az ember reflexív, ösztönös módon reagál, tudatossággal azonban az érzékek jelzésének megfelelő választ képes adni.¹² Azonban az identitást érintő döntések természetrajzának leírásakor, azok mozgatórugójaként figyelembe kell venni, hogy a kisebbségi közösség mindennapjaiban jelenlévő konfliktusok idővel létrehozzák a döntések többségi szemszögből való átgondolásának reflexét.

Másképpen utal tudatosságra az a román ajkú adatközlő, aki magyar identitás, kulturális jegyek – konfliktusok elkerülése érdekében történő – visszaszorításával kapcsolatos, a vegyes családokban előforduló, identitásokat illető konfliktusokat „felvállalt konfliktusnak” (conflict asumat) nevezi. A hölgy szerint „*cred că atunci când se căsătoresc oarceum se cunosc. (...) Și dacă văd că-i rigid și că știu sigur că nu o să-mi dea voie să vorbesc românește și așa, nu mă mărit cu el. Iar dacă m-am măritat înseamnă că am asumat.*” [K.V.D. ford.: Szerintem amikor házasságot kötnek, már valamennyire ismerik egymást. (...) És ha látom, hogy merev, s biztosra veszem, hogy nem fogja engedni, hogy románul beszéljek, nem megyek hozzá feleségül. Ha pedig hozzá megyek, akkor az azt jelenti, hogy vállalom.] (64 éves román nő)

A hölgy értelmiségi, valószínűleg ezért szán több szerepet a tudatoságnak. A mindennapokban a felvállalás valójában inkább a habitusok kompatibilitása, mely nem biztos, hogy a felek között kimondatik. A felvállalt konfliktus kérdése a kutatás szempontjából ennek ellenére

11 Zygmunt Bauman: *Liquid Times – Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge, 2007, Polity Press, 4.

12 Csikszentmihalyi Mihály: *Flow – The Psychology of Optimal Experience*. New York, 1991, Harper Perennial, 24.

különösen hasznos megjegyzés, amely nyomán több – jobbára elméleti, de érdekes – következtetés is levonható. Egyik, hogy lehetnek olyan vegyes családok, ahol a „megszokás” valójában nem a magyar félén kívüli kultúra szignifikanciáját jelenti, hanem a családban lévő egyik kultúráét, amivel a magyar fél amúgy is együtt él. Eszerint a magyar nem tekinti idegen kultúrának a románt, ahhoz lényegében ismerősen viszonyul – hasonlóan a saját nemzeti kultúrájához. Ez esetben nem ellentétes hagyományok versenye zajlik, hanem két, az egyén számára különböző módokon ismerőssé vált kulturális rendszerből válik egy uralkodóvá – értelemszerűen nagyobb eséllyel az, amelyik magasabb napi funkcionalitással bír.

Másik elméleti észrevétel, hogy a felvállalt konfliktus alapján az esetleges nemzeti türelmetlenség is felvállalt sajátosság, ami azonban nem okoz az egyéb, identitást nem érintő, mindennapi családi konfliktusoknál nagyobb megterhelést a magyar fél számára. Amennyiben elfogadjuk, hogy az egyik fél elnyomó hajlamát a másik fél vállalja, s nem – adatközlőim elmondásai között egyébként ritkán, de előforduló – házasságot követő „meglepetésről” van szó, az identitás-kérdés csupán egy lesz a mindennapok családi (és nem nemzeti) konfliktusai közül.

A társadalom konfliktusossága vagy nyugalma kérdésében kulcsszerpet játszik az állami közpolitika, így nem lehet elmenni a központi narratíva s annak elsődleges hordozója, a sajtó szerepe mellett. Biró A. Zoltán és Bodó Julianna szerint az emberek „beszélnek a sajtó anyagairól, variálják a sajtó által felmutatott, az ellenfélről szóló etnikai képet, de mindez egyfajta passzivitással társul, vagyis a másik etnikumról alkotott negatív kép nem válik mindennapi gyakorlattá. Ennek oka véleményünk szerint elsősorban az, hogy a médiák közvetítenek ugyan egy ellenséges etnikum-képet a szembenálló félről, de az így közvetített képet nem változtathatják tapasztalati tényné, s ezért állításaik hamar elveszítik fontosságukat, érdekességüket”¹³. Elfogadható gondolat, hogy a sajtó valamekkora részben az aktuális időszak közpolitikai feladatait látja el, amikor etnikai konfliktusokat mediatizál. Ennek egy következménye azonban az is, hogy az ellenségkép váltakozó intenzitással, de érezteti a hatását a közösségi kapcsolatrendszerben.

13 Biró A. Zoltán – Bodó Julianna: Kizárási és bekebelezési technikák interetnikus kapcsolatokban. In *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatról*. Szerk.: Gagyí József. Csíkszereda, 1996, Pro-Print, 20.

A sajtó nem tekinthető a politikától független aktorként. Ahogyan Laura Neack megjegyzi, a nemzeti történelem, illetve a domináns nemzeti narratíva az adott ország hivatalos történelme.¹⁴ A barátságtalan sajtó barátságtalan politikumot, valamint barátságtalan központi narratívumot jelez, mely lokálisan is képes meghatározni a mindennapi érintkezések alapélményét, hangulatát. Az, hogy a sajtó sugallta kép nem változik tapasztalati tényvé, az alapélmény hangulatának negatív irányú változását csak lassítja, de nem állítja meg.

A kutatás során többször tapasztaltam, hogy kulturális, történelmi témákban zajló kommunikáció nincs a helyi magyar és a román közösség között, így hiányzik a helyi magyarság számára fontos ügyek képviselője, a magyar és román közösség közötti intézményes – és egyéni – párbeszéd is. Az interjúk során rendkívül ritkán közöltek adatot a megkérdezettek arról, hogy a román félnek *elmagyaráznak* a magyarság mibenlétét. Meg kell érteni ugyanakkor a helyzet pszichológiai terhét is: Edward T. Hall szituatív személyiségekre vonatkozó megállapításai jól mutatják, milyen szerepe van a központi narratívának, még akkor is, ha a definícióban használt személyiség (personality) szót szerencsétlennek tartom, helyesebb lett volna viselkedésmódot, esetleg programozott reakciót írni. Hall szerint minden emberben van több, tanult, helyzetfüggő személyiség.¹⁵ Egyes helyzetek a „személyiség” egy részét aktiválják, pavlovi módon ugyanazokat a reakciókat előhívva. A mindennapok interakciói során tapasztalt nyugalmat egy mediatizált konfliktus meg tudja zavarni, s nagyjából az is előrelátható, hogy milyen kommunikációs panelek feszülnek egymásnak. Mindkét szituáció más-más viselkedési módot követel. A központi narratíva, amennyiben konfliktuscentrikus, a magyar és a román közösséggel is elhitet egy-egy képet. Ennek alapján a magyarok azt hihetik, hogy ha „túl erősen” adnak hangot igényeiknek, akkor konfliktusba kerülnek a románsággal, amiből a létszámbeli arányok miatt nem kerülhetnek ki győztesen. A románok számára sugallt kép pedig az, hogy a magyarok alapvetően rosszat akarnak. Az újra és újra sztereotipizálódó képek felülírásához, de legalábbis a különböző állás-

14 Laura Neack: *Studying Foreign Policy Comparatively*. Lanhan, Rowman & Littlefield, 2019, 83.

15 Edward T. Hall: *The Hidden Dimension*. New York, 1990, Anchor Books, 115.

pontok tolerálásához a két közösség lokális párbeszédére volna szükség. Ez azonban Tövisen nem jellemző.

A 21. század nemzetiségi szórványkonfliktusainak egyik jellemzője, hogy a magyarság kis létszáma és kulturális inaktivitása miatt a súrlódások leginkább „deaktiváltak”, semmint „nem léteznek” – azonban aktiválhatók. Erre utaló legkonkrétabb példa egy magyar adatközlőtől származik. Egy román nemzetiségű, évtizedes baráttal történtő telefonbeszélgetés végeztével a vonal nem szakadt meg, így az adatközlő hallotta, amint a vonal másik végén ismerőse más valakivel diskurálva a szemére veti, hogy ha románnal házasodott, akkor illene átvennie a román kulturális szokásokat: *„Nem csukta le a telefont, s én se hirtelen. És hallottam, hogy mondja a barátnőjének, hogy igen, azt mondja, miért megy ő a magyar templomba és a férje román, miért nem megy, mert van még egy másik magyar nő, férjhez menve románhoz, s az megy az ortodox templomba.”* A telefonbeszélgetés az interjú során többször megjelenik, érezhetően jelentős nyomot hagyott az adatközlőben, aki a későbbiekben kifejti, hogy az interjúk során sokszor felmerülő konfliktusmentesség úgy értendő, hogy nem létezik „egy olyan szembe való elítélés, hogy na, te magyar vagy, veled nem beszélek. Mondjuk. Nincs olyan. De egymás között vannak olyanok is, akik barátkoznak, de látszik, hogy nem kedvelik [a magyarokat].” (81 éves magyar nő)

Az eset rámutat továbbá arra, hogy még évtizedes ismeretségek, sőt, barátságok mögött is elképzelhető nemzeti alapú deaktivált konfliktus. Az ismeretség, a párbeszéd tehát annyiban csökkentheti az ellenérzéseket, hogy egyik fél sem érzi teljesen ismeretlennek a másikat, nem gondolják azt, hogy a másik valamit titkol. Az ellenérzések teljes megszűntetéséről azonban túlzott optimizmus volna beszélni.

IDENTITÁSHATÁROK TÁGÍTÁSA

Az identitáshatárok tágitása alatt azokat a jellemzően tudatos cselekedeteket értem, amelyek a magyar önazonosság megélésére, megőrzésére vonatkoznak. Tövisen is vannak olyan adatközlők, akik szórványban is a saját kezükbe kívánják venni a sorsukat, identitásukért áldozatot vállalva. Vannak olyan adatközlők is, akik emlitenek ugyan áldozatvállalást, jellemzően szülőkét és nagyszülőkét, de közösségi életük szervezésében a hivatkozásokon túl nincsen szerepe.

Egy 66 éves magyar nő a csíksomlyói zarándoklattal kapcsolatban jegyzi meg, hogy hiba, hogy a tövisi római katolikusokat nem hívják, majd hozzáteszi: „*én megyek az én kocsimmal, de nem mindenki mehet*”. Figyelemre méltó továbbá a kolozsvári magyar napilap előfizetésért vállalt áldozata is: „*Nagyon nem akarták azok onnan [a szerkesztőségből]. Mer’ kellett volna fussanak, hogy valaki magyar újságot akar. [Mondták:] há’ [meg]lássuk, há’ nem lehet, há’ nemtom... Hogyhogy nem lehet, mindent lehet, ha akarsz. S édesanyám nem internetezett, neki kellett, hogy olvasson, s én is úgy kérem most. Pedig mondom, 140 lej három hónapra. Sok, nagyon sok.*” Ugyanő egyedülálló abban is, hogy ragaszkodik, hogy segítséggel ugyan, de magyarul írjon meg egy kérvényt, amit egyébként románul is benyújthatna: „*Asz’ongya beküldheted románul is. Jó, de nem akarom. Most akarom magyarul küldeni, s segíts nekem, hogy csináld ezt meg, s aztán segített ő megcsinálni.*”

Az adatközlő primer szocializációs környezete szigorú elvárásokat támasztott a képzés, munkavállalás során, aminek része az elért szellemi javak védelme és folyamatos gyarapítása, mely csak áldozatvállalás révén valósulhat meg. Az áldozatvállalás ez esetben az identitás határainak kitágításáért tett lépés, ami tehát túlmutat az általánosan defenzív szórványmagatartáson.

Érdekes, hogy konkrétan az anyanyelv iránt a szülők kevésbé voltak szigorúak, bár az átlagosan tapasztaltnál így is többet tettek: az édesapa a leánykéréskor támasztott követelményeivel a római katolikus egyházhoz kötötte a frigyre adandó áldását, s – annak ellenére, hogy kedvelte a leendő vejét – a leánykérő részéről érkező egyetlen kérést is rigorózan fogadta, jelezvén, hogy az udvarlónak van dolga az alkalmazkodásban. A szülők tehát nem kifejezetten az anyanyelvhasználatot tették a házasság feltételéül, hanem a követelményekkel lehetőséget adtak arra, hogy megmaradhasson a családban a magyar kultúra, a döntések meghozatalát pedig – bízva a leány neveltetésében – a fiatalokra bízták. Azt, hogy ez tudatos stratégia volt-e, vagy ösztönös, nehéz megmondani. Valószínűnek tartom, hogy az identitás magját jelentő római katolicizmushoz való ragaszkodás volt tudatos, a többi járulékos. Eredményét tekintve a család jól sáfarkodott a lehetőségeivel.

A vej após általi kedvelésében az is szerepet játszhat, hogy a támasztott explicit és implicit feltételeket elfogadta, azok szellemét

magáévá is tette: „Az én férjem okos ember, s akkor aszonta, úgy kezdte, hogy ha gyermekeink lesznek, akkor feltétlenül magyar iskolába kell adni, akárhova.” (66 éves magyar nő)

Az áldozatvállalások alkalmi hivatkozásként való használatára egy másik interjúalany a példa, akinek elbeszélésében családjának értelmi-ségi mivoltja az identitásért való áldozathozatali hajlandóság alapjaként jelenik meg. Úgy fogalmaz, hogy „A szüleim ’71-be’ érettük, az én testvéreim[ért] elköltöztek, hogy tudják tovább a magyar szakon végezni az iskoláikat” (75 éves magyar férfi), azonban ez az élmény az identitáshatárok tágításának nem katalizátora. Ilyen esetekben inkább passzív büszkeségről beszélhetünk, de ki kell emelnem, hogy ez a passzivitás szinte kivétel nélkül nem az érdektelenség passzivitása, hanem a szórványkörnyezet berögzült működési módozataiból való kitöréshez való erőtlenség passzivitása.

Az identitáshatárok tágítása kevésbé nemzeti megfontolásból történik, inkább a családi értékek átörökítésére tett kísérletről beszélünk – ami legtöbb esetben egybevág a nemzeti megmaradás alapfeltételeivel. A közösségépítés szempontjából ezek a családok jelentik a legfontosabb pillért, egyúttal rámutatnak arra, hogy a dél-erdélyi szórványvilágban is lehetséges úgy ragaszkodni az identitáshoz, hogy az elfogadható legyen a többségi közösség tagjainak.

ÖSSZEGZÉS

Az identitás alakulása, annak megélése szempontjából a társadalmi környezet a legerősebb befolyásoló tényező, ezért a társadalmi környezet sajátosságainak leírása az önazonosság kialakulásának, teljes értelmezésének nélkülözhetetlen eleme. Ez a környezet, mely burokként veszi körbe a számbeli kisebbségben élők mindennapjait, mint láttuk, alapvetően konfliktusos. A konfliktus azonban csak részben tudatosult esemény, az érdeellentétekhez kapcsolódó folyamatok egy része észrevétlenül zajlik, a társadalmi környezet sajátosságai részben tudatosan észlelt, részben tudattalan kényszerűséget rónak a kisebbségi közösség tagjaira. Az identitásalakulás, így az egyes közösségek jövője szempontjából talán legfontosabb kérdés, hogy ezek a kényszerűségek milyen mértékben befolyásolják a beszélés tartalmát és módját, a konfliktusos helyzetek kezelését s az identitáshatárok tágítására tett kísérleteket.

Béres Norbert
DE PROFUNDIS

Lövétei Lázár László *Feketemunka* című verseskötete¹ egy rendhagyónak tűnő, kontextusát tekintve azonban korántsem érdektelen tematikát boncolgat, a sokak számára még manapság is eleven léthelyzetet jelentő feketemunka tapasztalatát. Mint a kötetzáró paratextusokból kiderül, a versek alapzatát valós élmények, egykorvolt romániai magyar feketemunkások emlékei képezik (konkretizálás nélkül, a referencialitás egyoldalúságait elkerülendő), míg egyikük agyon-



pecsételt útlevele a Hrapka Tibor által tervezett stílusos kötetborítóhoz is „materiaiként” szolgált. A költemények a melóslét pátosztól, érzelmektől mentes hétköznapiságát, a szakértelem nélkül, törvénytelen módon dolgozó munkások megpróbáltatásait rögzítik, ennél fogva a versszituációk többsége közvetlen azonosulási lehetőséget kínál, hiszen a miliő, vagy a kilátástalanság tapasztalata sokaknak ismeretes lehet. Természetesen koránt sincs szó a kiszolgáltatottság fenyegető, a biológiai létet is veszélyeztető dimenzióiról, mint – tegyük fel – a szegénységirodalom más-más, főként a szegregált, mélyszegénységben élő csoportok, egyének életét feldolgozó reprezentánsai esetében.

Mégis, a kötet színre visz egy olyan elemi alárendeltség-érzetet, a szörnyű élet- és munkakörülmények gyakorlatilag vegetációként érthető viszontagságain, az emberi méltóság konstans tiprásán keresztül, amelyek egyértelműsítik a feketemunkások társadalmi státuszának bizonytalanságait, valamint a tudatos kizsákmányolás gyakorlatát:

1 Lövétei Lázár László: *Feketemunka*. Budapest, 2021, Kalligram.

„Mikor minden költséget felszámolnak / Csak annyi pénzünk maradt / Hogy vettünk egy-egy pár / Szép fehér Puma férfizoknit.” (*Tizedik vignetta* – 44.)

Megszólalóikat tekintve a versek két csoportra oszthatók. A kurzivált szedésükkel tipográfiailag is elkülönülő, munkatapasztalatokat rögzítő *vignetta*-versek alulnézetből közvetítenek tényleges behatásokról, egyéni tapasztalatokról. Általuk a beszédperspektíva folyamatosan újraszituálódik, hiszen a „munkásszólamok” mint fiktív nézőpontok az állandóság hiányával teszik megragadhatóvá a feketemunkás státuszának eredendő instabilitását. Az eltérő beszédhelyzetek, a tipikus „melóshangok” – hitelesítő funkcióban – a tematikus kohéziót, a kötet egységes formai-poétikai arculatának kialakítását erősítő formációként értelmezhetők.

Szembetűnő különbözőséget mutat a *vignetta*-szólamok távlatától az a sok esetben önironikus, metareflexív hang, amely a „munkásperspektívák” jelenidejűségéhez képest utólagos nézőpontból, konkrét empiriák birtokában nyilvánul meg. A rekonstrukciós kísérlet azonban rendszeresen próbára teszi a versbeszélőt, mintha az emlékezet szándékosan szelektálna az egyént negatívan érintő események közt. Átélt élményei, emlékei a feketemunkás időszakról nyilvánvalóvá teszik viszonyát a tematizált sorsközösséghez, a voltaképpen hovatartozás azonban sokáig kétséges – ti. hogyan ragadható meg nyelvi a szóban forgó csoport –, ennek körvonalazása a versbeszélő egyik elemi kihívásaként realizálódik. Helyzete ugyanis a dualításban ragadható meg – valamikori feketemunkás, egyszersmind – a személyes és a tárgyias beszédmódok párbeszédbe léptetésével – az irodalomban jártas (író)ember, aki folyamatos önreflexióval kezeli kísérletének szubjektív minőségét: „Lehetséges-e egyáltalán »objektív« irodalmi (vissza)emlékezés vagy minden emlék átalakul mihelyt irodalommá transzponálódik?” (*Tide* – 13.) A megképződő versszubjektum meta-poétikus gesztusai, az önreflexív szövegmozzanatok egyidejűleg a formálódó anyag irodalom-voltát, a szóban forgó kötet létesülését is leképezik, a valós időben keletkezés imitálásán keresztül: „Lehetne tovaszálló életedben a tőkesúly / Vagy használhatnád / A *Feketemunka* lapjaira / Levélnehezéknék.” (*Beton. Ars poetica helyett* – 16.) Máshol: „Mióta kiderült / Hogy lesz egyszer egy *Feketemunka* / Vagyis lassan húsz éve / Mert nemcsak *Ős-Faust* van a világon / Hanem *Ős-Fekete*

munka is / Lassan húsz éve jelentek meg az Ős-Feketemunka darabjai az Alföldben (Debrecenben) és az Új Forrásban (Tatabányán) / Lassan húsz éve tervezed tehát / Hogy családon belül marad a projekt / Van (volna) sztori bőven / Neked is / Apádnak is / Főleg apádnak / Nemcsak verseskönyvet / Hanem regényt érdemelne az a néhány hét (?) hónap (?) / Amíg egy 1100-as Daciában lakott feketemunkásként a Rózsadombon.” (Fekete munkás – 17.)

A *Feketemunka* élőbeszédszerű szabadverseit a stilisztikailag lecsupaszított, minimalista versnyelv, a prózai, depoetizált fogalmazásmód jellemzi. Alulesztétizált, alulstilizált nyelvhasználata kapcsolódik ama költészeti tendenciához, amely – idézve Mohácsi Balázs vonatkozó gondolatait Juhász Tibor *Amire telik* című kötetéről írt bírálatából – „nem a nyelvi teljesítményt részesíti előnyben” (Mohácsi Balázs: A szegénység krónikása. *Alföld Online*, 2021. szeptember 16. Link: <http://alfoldonline.hu/2021/09/a-szegenyseg-kronikasa/>), a kortárs líra „próziaiosodását”, retorikai-poétikai dísztelenedését érinti. Amit azonban Mohácsi kritikaként ró fel Juhász nyelvi-poétikai teljesítményével kapcsolatban, az Lövétei Lázár László esetében más szempontból ítélhető meg, alapvetően nem hiátusként, hanem reflektált szerzői döntésként érzékelhető/értékelhető. Nyelvi minimalizmusa – ökonomizmus értelemben – ugyanis igazolhatóvá válik a tematika felől, hiszen a versbeszélők közvetlensége, hétköznapisága, a köznyelvi formulák (olykor-olykor román szavak, mondatok) alkalmazása a szóbeli közléshez teszi hasonlóvá az előadásmódot, míg a munkásközeg adekvát nyelvi regiszterén megszólaló figurák nyelvében az ingerszegény, monoton, esztétizálatlan életszituáció is leképeződik.

Ugyanakkor az ironikus távlat sem idegen a versek világától, mint például a lapáthoz való odafordulás, a himnusz műfaji kódjait megidéző (egyszersmind az imádság beszédaktusát is imitáló) vers esetében: „Urunk Istenünk! (1. lapát homok) / Te vagy minden tudomány és mesterség ősforrása (jöhet a 2. lapát homok) / Te világosítottad meg az emberek elméjét (3. lapát homok) / Hogy mindig új és új munkaeszközöket hozzanak létre (például lapátot; 4. lapát homok) / Kérlek áldd meg ezt az eszközt (tehát a lapátot; 5. lapát homok) / Add hogy aki ezzel dolgozik (vagyis én; 6. lapát homok) / De te azért ne essél ki a ritmusból / Szóval: / Add hogy aki ezzel dolgozik (6. lapát homok) / A te kegyelmed segítségével úgy munkálkodjék (7. lapát homok) /

Hogy testi-lelki egészségét megőrizze (8. lapát homok) / Munkája gyümölcsét szándékosan élvezze (9. lapát homok) / És elnyerje az örök életet (10. lapát homok) / Krisztus a mi Urunk által (11. lapát homok) / Ámen! (12. lapát homok; s kész is van a beton).” (*Himnusz egy lapáthoz* – 41–42.) Vagy történetesen egy munkásszálló barátság-talan közegébe tekinthetünk be egy dramatizált jelenet keretében, ahol a feszültségeteremtő diszkrepanciát a krumplis gulyás elkészítésével bíbelődő, enyhén kapatos, a *vignetta*-versek beszélőit idéző munkások, valamint az értelmiséginek korántsem nevezhető társaságban a *Macbeth* olvasásába belefeledkező munkás fanyar iróniával ábrázolt kapcsolata jelenti (*Krumplis gulyás*).

Szóba került, hogy a kötet számos verse egy alapvető identifikációs készletet reprezentál – körvonalazni, megnevezni azokat a deklásszált, szociális, egzisztenciális helyzetüket tekintve súlyos kilátástalanságban élő embereket, akik nehéz fizikai, vagy mások által alantasanak vélt munkát végeznek éhbérért, megbecsülés nélkül. Definíció-torzóihoz szerzőnk a tematikától nem idegen jogi szaknyelvet is diskurzusba vonja, amint azt a kötet első mottója, a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló törvény szövege, vagy a munkajogi terminusok kontextualizálása szemlélteti: „Feketemunkának kell tekinteni az olyan eseteket / 1. amikor a munkát végző személlyel nincs a munkavégzésnek megfelelő írásos munkaszerződés kötve / Illetve / 2. amikor a munkát végző személy nincs az adóhatóság számára a valósággal egyezően bejelentve.” (*A Törpikében* – 45.) Szerteágazó idézet- és hivatkozásrendszer épít be a kötet textuális közegébe, hogy a citátumok, utalások, parafrázisok a tematika markánsan ambivalens vonatkozásaira, eltérő értelmezési lehetőségeire világítsanak rá (Áprily Lajos, Ivan Turgenyev); hogy a közelkerülés ironikus távlatból legyen szemlélhető (William Shakespeare, Tar Sándor); vagy hogy a kontextusba vont metaforikával (a feketeséget sötétségként, láthatatlanságként, némaságként értve) egyértelműsítse a „fekete” munkások státuszát a „befogadó” ország társadalmában: ők mindenkor kívülállók, kvázi nem-létezők (Weöres Sándor, Knut Hamsun). Mindez a beszéd vonatkozásában is jelentésszerű, hiszen az anyaországi és a romániai magyar nyelvhasználat közti apró különbségek, eltérések (a román nyelv behatása) félreértésekre, hovatovább konfrontációkra adhatnak alkalmat. Identitásukat egy sajátos, elsőre

meglehetősen idegennek ható fogalom rögzíti, a *baráber* (mint a nyitóvers alcíme jelzi, a fogalom magyarázata a Magyar Néprajzi Lexikon vonatkozó szócikkén alapul), amely a hitványságot, a mellőzöttséget, az alsóbbrendűséget konnotálja, elkülönültségükre pedig a versbeszélő is sorozatosan reflektál: „Szokták mondani hogy a többi rendes munkástól általában elkülönülünk / Mert utóbbiak sok tréfát követnek el a mi rovásunkra.” (*Baráber-CV* – 10.)

A felülnézeti perspektívából megszólaló központi szólam a versszubjektum odatartozását szemlélteti, amint a „baráberek” nevében nyilvánul meg, „felhangosításukra” tesz kísérletet, a képviselési beszédmód sémáit idézve. Szerepértelmezése szerint tehát közösséget vállal azon feketemunkásokkal, akiknek a környezetét az idegenkedés, a bizalmatlanság, a távolságtartás, a munkás és munkáltató közti antipátia jellemzi. E kapcsolat egyoldalú ábrázolására is érdemes reflektálnunk, amennyiben az alá-fölérendeltségi viszony csakis a feketemunkások szemszögéből, korántsem elfogulatlan szólamán keresztül tárul fel, a másik oldal objektív megismerése nélkül: „Ments Isten a selfmade-man főnöktől! / Megjárta ő is a hadak útját / Mindenbe beléköti az ilyen / S az utolsó fillért is sírva pengeti ki / Voltak nekem is ilyen főnökeim.” (*Tizenötödik vignetta* – 63.); „Az volt a vicces az egészben / Hogy akinek dolgoztunk / Szintén kőműves volt / A saját házát / Mégse merte felújítani.” (*Tizennegyedik vignetta* – 68.) Ezáltal a problémáik iránti közöny, a gyanakvás, a kétely által preformált meg- és elítélés bontakozik ki a munkáltatókat érintő megnyilatkozásokban.

Gondok, nézeteltérések pedig bőven akadnak, mint a „kintlét” okozta magánéleti, családi konfliktusok eszkalálódása – paradox módon a család eltartása, az életminőség javítása érdekében távollévő egyén épp hiányával generál bonyodalmakat. Mindezen nehézségek természetesen az idegenben élő feketemunkás alkalmazkodását, elszántságát teszik próbára, hogy a külső (kirekesztő társadalom) és a belső (család) nyomás ellenére miként halad célkitűzése felé – ámbár a cél sohasem valamiféle patetikus keretben kerül megfogalmazásra, hanem rendre materiális vonatkozásában. Ugyanis minden tevékenység, a feketemunka lényegi vetülete mindenkor és egyértelműen az anyagi vonzat, a pénz: „Egy életre megtanulod hogy mindenből lehet pénzt csinálni ha figyel az ember.” (*Lali* – 30.)

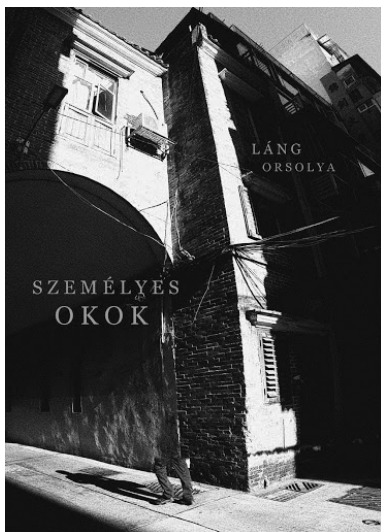
Tamás Dénes

SHORTCUTOLT TÖRTÉNÉSEK

Láng Orsolya második verseskötete¹ sok leüledést kért bennem, míg érvényesnek vélt és leírható gondolatokig jutottam. És itt nem a beazonosíthatóság és a lokalizálhatóság hívószavaira kell gondolni, azokat elég egyértelműen kínálja fel a kötet. A versek kértek többet tőlem, mint amihez a recenziót írok mindennapi tempója hozzászoktatott: több odafigyelést, elidőzést, sőt, ki kell mondanom, több türelmet is.

Ez a negyedik kötete Láng Orsolyának, aki irodalmi tevékenykedése mellett filmes és könyvillusztrátori területen is alkot. Próza-kötet nyitotta a sort (*Tejszobor*, 2015), amit egy verseskötet (*Bordaköz*, 2016), illetve egy útirajz (*Pályamatricák*, 2020) követett. Ebből kiindulva sokműfajúnak is gondolhatnánk a szerzőt, és műfajukban valóban elmutatnak egymástól a könyvek, ami azonban összeköti őket, az a szuverén világlátás és alkotói technika, amit bármilyen szövegtípusban magas szinten tud működtetni az író. Így az új verseskötetben is, amit én az eddigi kötetek szintézisének látok, hiszen mindegyikből épülnek tovább részek ebben a kötetben: emberi kapcsolatok, utazások, a térbe-, a helybe-vetettségek élményei.

Ha csak a versekre koncentrálunk, kijelenthető, hogy Láng Orsolya nemzedéke mívelt költői közé tartozik, és itt nem a régies formák használatára kell gondolni, hanem a versek kimunkáltságára, a képi



1 Láng Orsolya: *Személyes okok*. Budapest–Marosvásárhely, 2021, Prea Kiadó – Lector Kiadó.

és a gondolati tartalmak magas szinten történő összefűzésére. Megfigyelőnek látom őt, aki arra törekszik, hogy minél pontosabban visszaadja azt, amit észlel és amit átél. A költői tette nem a metaforikus feldúsítás, az érzelmi ráhatás retorikai fogásainak használata, hanem a kivágás és összerakás. Az események bonyolult összefüggéseiből metsz ki magának néhány elemet a költő, az eltávolítás felől láttat, ugyanakkor amit kiemel, az mégis – mint egy égből érkező objektum – érdekes, titokzatos, megbabonázó. Ha kivágásról van szó, akkor egyszerre kell figyelni, mi az, ami marad, mi az, ami háttérbe kerül, ebben a dialektikában mozog a jelentés a versekben, az sem mindegy – mint egy jó szabóolló –, milyen mélyen megy bele az anyagba a vágás. És hát mélyen belemegy.

Ez az új verseskötet mindenképpen egységesebb, mint az előző, ahogy maguk a versek is jobban le vannak kerekítve, ami számomra egy érettebb alkotói hozzáállást sejtet. A két ciklusba elrendezett versek tematikusan is egymásra mutatnak, ahogy a stílus is világosan beazonosítható. Az egységesség egyik ismérve a kötetben az epikusság, számos vers épül egy kitapintható történet köré, de lehet, pontosabb, ha csak történésekről beszélünk, hiszen a megtörténő legtöbbször valamilyen időben röviden kibontakozó esemény: találkozás, rövid utazás, megfigyelt mozdulatsor, ami a költői megfigyelések miatt kapja meg tágabb dimenzionáltságát. *Személyes okok* – a könyv címe az önkítárulkozás bensőségességét ígéri, de aki már olvasott Láng Orsolyától valamit, sejtheti, nem a költő lángelelkét fogja lobogni látni a versekben. Ehelyett itt a résekben kell megkeresni a lefojtott parázslást, és egyfajta analitikus figyelem kezekedik, hogy jó irányba fogunk tapogatózni.

A kötetcímet hordozó vers például, mint egy krimiben, egy hófödte tájhoz irányítja a személyes okok feltárulásának a lehetőségét. Ezt a tájat, mint egy bűvös kockát forgatja ide-oda a költő a versben, a valódi személyest pedig csak néhány, gondosan megválogatott jelző hordozza: „selyemfényű hegek”, „egy élethelyzet kátránya” stb. (40.) „...az igazi személyes ok / csak találgatható, mert mindenkinek / elegendő oka van a hallgatásra” – ezzel a visszafogott bölcsességgel zárul a vers, mi pedig nem tudjuk eldönteni, közel vagy távol kerültünk a személyes okok problémájától.

Ugyanakkor azt is kell jelezzem, első olvasásra töredezettnek, számos helyen pedig zsúfoltnak tűntek a versek, ami, ahogy látom, korjellemző is, a szabadvers megformálásának a követelménye, amibe mindent bele lehet hajigálni, bízva abban, hogy a poétikus gerjedés majd megteremti a szabad gyökök közötti kapcsolatokat. Szerencsére, nem erről van szó Láng Orsolya verseinek az esetében, de mégis többszöri végigolvasásra volt szükség, míg a versek kiugrasztották belső logikájukat, míg hozzászoktattak a váltások és az összefüzdések sajátos ritmusához. Mondjuk nem szégyen egy verset többször elolvasni, ezt az igényt azonban a vers is fel kell keltse bennünk, a visszatartott értelmek ígérete, amelyek azonban – s ez is egy jó vers követelménye – nem fognak feltárulni teljesen soha, csak izzásuk lobban be a visszatérő figyelem ütközésének szikrájától.

A fenti verskörülírás természetesen Láng Orsolya verseire van méretezve, úgy gondolom, ez a működés jellemzi leginkább a versekkel való találkozás élményét.

És akkor arról, mi történik magukban a versekben.

Azt hiszem, nem erőszakolok rá egy túlságosan egységesítő szemléletet a kötetre, ha azt mondom: a másikkal való találkozásról szólnak leginkább a versek. Ebben erősíthet meg a Magyar Nyelv Értelmező Szótárából vett, a „másik” kifejezéshez kapcsolt szófejtés, ami a második ciklus elején található. Ebben a szófejtésben a harmadik jelentéskör: „Vkinek, főleg költőnek második éne.” (41.). Valószínű túlértelmezés, de egy különös paranoid világba von be a megközelítés, ha a versekben előforduló számos anoním másikat a költő kivételéseként szemléljük. Ugyanakkor van egy termékeny mozzanata is ennek a gondolatnak: a másik pozíciója mindig tőlünk függ, csak magunk felől mutatkozik meg. A másinak ez a többszörös értelme, pozíciója van játékba hozva a versekbe, ami pedig konstituálja ezt a viszonyt, az az idegenség, a közelséget átjáró távolság, az igazi találkozás lehetetlensége. Minden találkozás epizódyszerű a versekben, hamar lezárul, „a dolgokban beépített elévülés” az elemi viszonyrendszereket is kikezdi. Természetesen ez ma már általános közérzet. Csak éppen ezekben a versekben ez a közérzet erős képi-gondolati öltözetet kap, apró történesekbe költözik. Identitásukban megbolygatott, átminősült eszközök bolyongnak a versekben (28.), „egyre messzebb vagyok a közeledésben”

(36.) – feszülnek szét a közelség dimenziói. Mindenesetre, szokni kell a versek Nemes Nagy Ágnes-i hidegségét.

Néha szinte dermesztő az intimnek és a távolságtartásnak ez az egymás mellé rendelése. „miközben jegeces csuklómat lehelgeted / és ejtesz rá meleg könnyeket / hogy a hókristályokat sókristályok semlegesítsék / azon gondolkodom...” – kezdődik „*a fagyottkéz-hipotézis*” című vers. (57.) Igen, a lírai én gondolkodik az intimitás legmeghittebb pillanatában is. Botrány ez? Milyen megértés születhet ebből a figyelemből? Talán az, hogy a személyes okok leginkább személytelenek. A kívülállás ledolgozhatatlan, és ez akkor is így van, ha úgy próbálunk élni, hogy történet legyünk, ne elbeszélő. (45.)

Ugyanakkor be kell vallanom, a versek egyértelmű minősége ellenére maradtam némi hiányérzettel a kötet egészét illetőleg. Ezt úgy próbálom érzékeltetni, hogy a kötet három, számomra legkimagaslóbb versére hívom fel a figyelmet, „*egy struccfenyésző nyara*”, a Gobbi Hildáról szóló „*ellenálló*” és a „*Charles Baudelaire: Az albatrosz*” című versekről van szó. Hogy mi emeli ki ezeket a verseket a többiek közül? A motívumok tágabb szervesülése, a mozzanatok egyirányúsítása, megfoghatóbb gondolatritmus, amelybe ugyanakkor pontosan épülnek be a különleges képek, megfigyelések. Számos versnél éreztem, hogy rajtuk túlságosan eluralkodik egyfajta videoklip-logika, az egymással csak laza kapcsolatban lévő képek, gondolatelemek gyors váltakozása, amelyeket a mögöttük pulzáló zenének kellene egybetartania. És akkor képzeljük el, hogy úgy kell videoklipet nézni, hogy közben alatta teljesen lehalkítják a zenét!

Milyen szívesen olvasnék több áradó verset Láng Orsolyától! – fogalmazódott meg bennem a kötet olvasása közben. De akkor azok még Láng Orsolya-versek lennének-e? A kritikus azonban nem láthat át ezen a határon. Csak kíváncsian várakozik, hogy merre fog tovább haladni, milyen terheket fog magára venni ez a magas szinten kimunkált, egyszerre hűvös és izzó irodalom.

Sárközi Mátyás

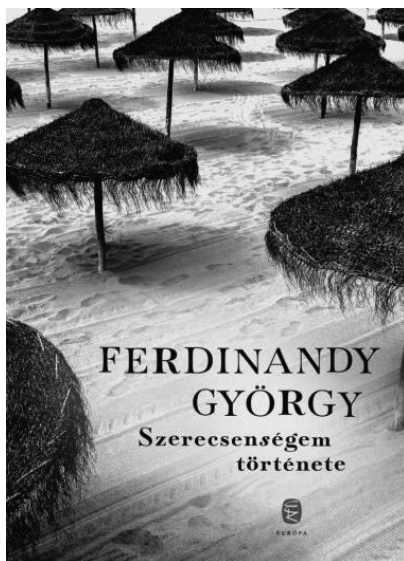
HÜEN A MAGYAR NYELVHEZ

– *A Ferdinandy-életműkiadás apropóján* –

Ferdinandy Györgyöt ötvennyolc évvel ezelőtt ismertem meg, amikor mindketten részt vettünk az 1956 végén Nyugatra menekült fiatal értelmiségi magyarok háromnapos találkozásán, amit a Hollandiai Mikes Kelemen Kör a világ zajától távol fekvő, vaeshartelt-i kastélyban rendezett. Egyike volt azoknak, akik kitalálták, hogy ezt a holland nevet érthetővé kell tenni, magyarítani kell, szebben hangzik, ha találkozóhelyünket Vashartyánnak nevezzük.

A rokonszenves fiatalember frissen végzett tanulmányaival a strasbourgi egyetemen, és még nem döntött: magyar vagy francia költő legyen. Mindenesetre kétszázötven számozott példányban a müncheni Molnár nyomdában kinyomatta szépkiallítású, vékony verseskötetét, *Látószeműeknek* címmel. Barátsággal ajánlotta nekem Vashartyánban a 141-es sorszámú példányt.

Kötetlen beszédre hajazó költemények ezek, az egyik fontos problémánkról szól: „*A könyvespolcon József Attila / Magyar himzés asztalodon / Elveszett otthonodat apránként / Reméled, hogy így visszalopod. / Maradj hát, könyvelj, öregem / Magyar lemezeid, rigolyáid / Idestova már senki nem érti / Elkönyvelted: idegen nyelven gagyog gyereked / Vállat von, mosolyog majd amikor / Nevét helyesen írni tanítod.*”



Az 1965-os újabb Ferdinandy-kötet, a *Futószalagon* már próza volt. Tartalmazott néhány emléket a szerző magyarországi, kényszerből autóbuzskalauznak szegődött korszakából is, de már egy olyan szöveggel, amit a szerző kedvesének, a francia Colette-nek ajánlott, tehát bizonyosan volt francia nyelvű változata. (Életrajzi érdekesség: a háromszor „oltárhoz” vezetett első feleség, Colette sokáig javítgatta Ferdinandy korai francia szövegeit.) Ez a kis kötet már spanyol nyelvterületről érkezett, az író a világ másik végén, az Amerikához tartozó karibi szigeten, Puerto Ricón kapott egyetemi tanári állást, de gondolataival és érzelmeivel továbbra is magyar befogadó közeghez kívánt szólni.

A *Tizenhárom töredék* (Rio Piedras, 1965) százhuszonöt példányából a 9-es az enyém, kiforrottabb költő műve, magyarul és franciául is olvasható. Formabontó sorai megkapóak: „*Lila égből szürke nehéz hó kavarog / Piros nyárból dermesztő kékszínű télbe / Harsogó hőségből ölelt a magány / Farkas-fekete térbe.*”

Ferdinandy György idővel a külföldi magyar irodalom kiemelkedő alakja lett, ismertségét segítette az *avant garde* irodalmat pártoló párizsi Magyar Műhely folyóirat is, ami szürreális prózakötetét, a *nemezió gonzález egyetemi tanár beszéde a fekete-erdő állataihoz* címűt is közrebocsájtotta. Sűrűn követték egymást a témáikkal a hazai múlt és a sokéle külföldi jelen között vibrálóan mozgó kötetei. Ferdinandy György 1967-ben francia Saint-Exupéry-díjat nyert a *Le seul jour de l'année* című elbeszéléskötetért, de azután fokozatosan megnyíltak a hazai publikálási lehetőségek, és az író-költő hazaérkezett. (Az 1980-as években, amikor újabb francia kötetei láttak napvilágot, a francia irodalomkritikusok a cseh Milan Kundera és a román Paul Goma mellett egyfajta kelet-európai író-triumvirátus tagjaként hivatkoznak rá.) A *francia vőlegény* című magyar nyelvű kötete megjelenése után József Attila-díjjal jutalmazták.

A hazatérés egyik fontos állomását jelentette a *Szerecsenségem története*¹ című elbeszéléskötet megjelenése, amely a szerző első magyarországi kiadású munkájaként, a Magvetőnél jelent meg. Ferdinandy munkásságából ez a hat elbeszélés áll hozzám legközelebb, valaha az olvasók is vitték, mint a cukrot. 1988 márciusa óta mégis

1 Ferdinandy György: *Szerecsenségem története*. Második, javított kiadás, Budapest, 2021, Európa Könyvkiadó. Szerk. és utószó: Navarrai Mészáros Márton.

harminchárom évnek kellett elteltie, hogy elkészüljön a második, minimálisan javított kiadása, amely Navarrai Mészáros Márton újságírónak, a Ferdinandy-életműsorozat szerkesztőjének érdeme.

Tipikus, jó értelemben vett dzsentrí, valamint polgári értelmiségi felmenői, múltja érdemes a megírásra. Itt, ebben a kötetben elbeszéli az 1944-es és 1956-os eseményeket is, amelyeket elemistaként, majd egyetemistaként élt meg. Szóba kerül az emigráció és a disszidens lét is – házassággal, munkakereséssel, világcsavargással.

Ferdinandy akármit ír, élőbeszédhez hasonlóan, nagyon mai módon, de költőiséggel megszerkesztve teszi. Szövegei ösztönösen fogalmazó íróról árulkodnak, tehát túlnyomórészt elvontak. Nehezen csituló nyugtalanság érződik bennük. Ez adja meg egyéni artisztikumukat, ezt és a magyar nyelvhez való hűségét értékelheti a mai magyar irodalom, amely most az újrakiadást is a kezébe veheti.



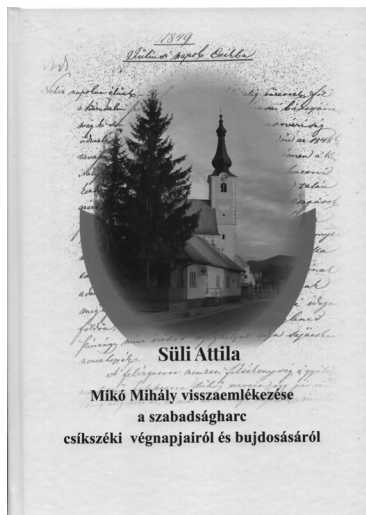
*Üzenet, 2019 (részlet)
(réz, bronz, fa)*

Pál-Antal Sándor

A BELBÉKE ÉS CSENDESSÉG SZÓSZÓLÓJA

Könyvismertetőm¹ bevezetőjeként szükségesnek érzem egypár szót szólni Gyergyóalfaluról. Több munkámban is foglalkoztam érintőlegesen a településsel, számtalanszor átutaztam ezen a tájon, alfalvi ismerőseim is vannak, de igazából csak utóbb kezdtem érzékelni történelmi szerepét. Amikor néhai egyetemi tanárommal, Magyarai Andrással egyidőben mindketten saját szülőfalunk – ő Alfalu, én pedig Csikmadaras – történetét írtuk, több alkalommal is beszélgettünk a témáról, összehasonlítva a két település múltjának egy-egy

mozzanatát. Alfalu a Gyergyói-medence legrégebbi és egyik legnépesebb települése, a Székelyföld történelmében is kimagasló helyet foglal el. Ha valaki ellátogat a főtéren található templomhoz, figyelmesen számba veszi a templomban és a templomkertben található műemlékeket, érzékelheti, hogy azok nemcsak egyszerű műtárgyak, hanem az alfalviaknak a székely múltunkban betöltött tudatos történelmi szerepét, áldozatvállalását, igazi hazaszeretetét tükröző üzenetek. Ennek hű kifejezője a templomban található, 1942-ből származó emlékeztető: „Ember, védd szívedbe, hogy ez a föld mindig székely volt és az is marad”.



Ugyancsak ennek a hazaszeretetnek a megnyilvánulása a Mikó Mihályról szóló könyv kiadása is.

A közzétett visszaemlékezést Süli Attila rendezte sajtó alá és tette ezáltal hozzáférhetővé az olvasóközönség számára, és szintén ő a szerzője a könyvben olvasható Mikó-életrajznak is. A kézirat megírása

¹ Süli Attila: *Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról*. Gyergyószentmiklós, 2019, F&F International, 208 p.

sára Garda Dezső neves gyergyószentmiklósi történész kérte fel a szerzőt, és ő szervezte meg a kiadást is, amit a helyi polgármesteri hivatal támogatott, a nyomdai munkálatokat pedig a gyergyószentmiklósi F&F International végezte. Habár a könyv már korábban – 2019-ben – megjelent, a járvány miatt ismertetésére csak most kerülhetett sor.

Engedjék meg, hogy először a szerzőről szóljak néhány szót. Süli Attila budapesti hadtörténész, szakterülete Erdély hadtörténete az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején, különös tekintettel a Székelyföldre. Számos kötete és tanulmánya jelent meg az utóbbi két évtizedben. Ezek közül is kiemelném az erdélyi nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadcsapat 1848-as szervezésének történetét, a 11. (székely) és a 15. sz. (Mátyás) huszárezredek történetét, a két háromszéki kormánybiztos tevékenységét tárgyaló kötetét, a *Torda megye és Aranyosszék szabadságharca 1848–49-ben* című könyvét, kiegészítve azzal, hogy foglalkozott a csíkmadarasi lőporgyár igazgatójának, Bodor Ferencnek a rehabilitálásával, illetve Csíkszék és Háromszék hadiiparával is, emellett pedig számos más kérdésről is írt.

Azt is szeretném hangsúlyozni, hogy Süli Attila nem átlagos történész, aki elsősorban a kiadott munkákban található adatokra támaszkodik, hanem sokkal inkább a korabeli történelmi források megszállott bűvára: amit ír, az elsősorban levéltári forrásokon alapszik, és csak az így összegyűjtött adatok kiegészítése érdekében használ fel korábban megjelent írásokat. Dolgozataihoz sok esetben az általa feltárt dokumentumokat is csatolja, ahogy történt az a most bemutatásra kerülő kötet esetében is. Munkái nemcsak gyarapítják történelmi ismereteinket, hanem számtalan esetben kiigazítják, helyesbitik és kiegészítik mindazt, amit egy adott témáról korábban tudtunk.

A szerző a kötetnek a szerényen hangzó *Mikó Mihály visszaemlékezése* címet adta. A több fejezetre tagolt, terjedelmes ismertető méltán viselhetné akár a *Mikó Mihály élete és munkássága* címet is, de Süli tartalmánál fogva fontosabbnak tartotta a páratlan értékű visszaemlékezés közkinccsé tételére fektetni a hangsúlyt. És helyesen cselekedett. Az előszót Hermann Róbert, neves hadtörténész, a Magyar Történelmi Társulat elnöke írta. A dolgozat első hatvanhat oldala Mikó életéről és munkásságáról szól, és tíz alfejezetre tagolva tárgyalja Mikó életútját. A bevezetőben sommásan ismerteti a Mikóval korábban foglalkozó

írásokat. Ezek közül kiemeli az általam kiadott Csíkszékre vonatkozó 1848–49-es forráskötetet, amelyben a kormánybiztos több levelét tettem közzé.² Ezek a levelek – főként helyzetismertető jelentések és értékelések – nélkülözhetetlenek a korszak megismeréséhez. Ezekkel kapcsolatosan megemlítem, hogy a levelek fotóit magam is Süli Attilától kaptam, amiért ez alkalommal nyilvánosan is szeretnék köszönetet mondani neki.

A Mikó Mihály származására vonatkozó rövid számbavétel során a szerző kiemeli Jakab Elek 1880-ban közzétett jellemzését Mikóról, akit Jakab személyesen ismert még a forradalom idejéből: „*Mikó egy kisdéd, barna színű, bajuszú és szakállú, egészen szabályos arcú, élénk tekintetű férfi, feje gondolkodó fő, kinézése nyílt és bátor, felfogása sebes, észrevételei határozottak, szava szép tiszta csengésű, előadása természetes, könnyű, szónokias, testtartása és öltözeke szaloni, gavalléros, a jó ízlést és műveltséget már külseje tanúsítja, modora megnyerő...*”³

Mikó a gimnázium első öt osztályát 1829–1833 között Csíksomlyón, 1834-től a főgimnáziumi osztályokat és a kétéves jogakadémiát a kolozsvári királyi főgimnáziumban végezte. A jogakadémia elvégzése után egyéves joggyakorlat következett a Marosvásárhelyi Királyi Táblán, amely az erdélyi fejedelemség egyedüli jogászképző felsőfokú intézménye volt. A királyi írnokoknak vagy kancellistáknak is hívott joggyakornokok egy év után ügyvédi vizsgát tettek. Ezt az utat választotta Mikó Mihály is, és közéleti pályára lépett, ahol rövidesen népszerűvé is vált. Előbb Gyergyószék jegyzőjévé választották, és már 1841-ben Csíkszék egyik képviselője volt az erdélyi országgyűlésen. A politikai életben a reformokat sürgető ellenzék soraiban foglalt helyet; az 1841–43. évi országgyűlésen a székely nemzet sérelmeinek az orvoslására tett indítványával, annak alaposan dokumentált megokolásával általános elismerést váltott ki. Ezt követően az erdélyi országgyűlés minden későbbi összejövetelén (1849 előtt és az 1861 utáni években is) képviselte Csíkszéket.

1848 tavaszán rövidesen a szék reformpárti vezéralakja lett. Ekkori tevékenységéből – anélkül, hogy ismételném e kötet szerzőjét – csak

2 Csíkszék az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. Korabeli források. Sajtó alá rendezte Pál-Antal Sándor. Csíkszereda, 2017, Csíki Székely Múzeum. 41–44. p.

3 Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re. Budapest, 1880, 450. p.

az 1848. április 12–13-i székgyűlésen elhangzott beszédét szeretném kiemelni. A Csíksomlyón tartott közgyűlésen a lakosság felvilágosításának, valamint a „*bel béke és csendesség*” biztosításának a kérdését tárgyalták. Az itt elmondott terjedelmes, de lényegretörő beszédben, amely híressé vált, Mikó az átalakulási kérdések célját és tárgyát fejtette ki, ugyanakkor kifejezte reményét hazája viruló jövőjében, a magyar nemzet békés átalakulásában, a béke, a csend és közbátorság fennmaradásában. Sürgette a pártoskodás megszüntetését, a nemzet érdekében történő összefogást. Legaggasztóbbnak a közhangulat megromlását nyilvánította. A lakosság rendkívül nyugtalan, mondta, súlyos aggodalmak gyötrik, ijesztő hírek keringenek közöttük. A munka idejét gyanús kérdezősködések és rémképek foglalják el. A katonaság hadba készülődéséről, a tatár, a török, a muszka megjelenésétől tartanak. Vannak, akik a kínzó bizonytalanságban portékáikat kezdték elásni vagy elpakolni. Mindezek miatt felvilágosításukat és megnyugtatókat azonnali teendőnek nyilvánította. A rosszindulatú híresztelések cáfolása során kifejtette, hogy ami bekövetkezik a reformok során, az nem „ellenség”, hanem „jóbarát”, a nép jogainak a megadása, terheinek csökkentése. Úgy vélte, a legelső közkívárat az erős ország megteremtése az egyesülés révén, amit sürgetően életbe kell léptetni. Ezt a sajtószabadság, a közteherviselés és a törvény előtti egyenlőség törvénybe iktatása, illetve a székely katonaság terheinek megoldása kell hogy kövesse. Ugyanakkor kihangsúlyozta, hogy a közcsend és bátorság fenntartása érdekében várják be csendesen és türelemmel ezeknek a kérdéseknek az alkotmányos úton, vagyis törvények révén való rendezését, mert csak így biztosítható a reform útján történő békés előrehaladás.

A közgyűlés nagy lelkesedéssel hallgatta Mikó beszédét, és – egyebek mellett – a lakosság felvilágosítására tett javaslatát is magáévá tette. Ennek érdekében vegyes – katonai-polgári – bizottságok felállításáról döntött, és elhatározta az elhangzott beszéd kinyomtatását és széleskörű terjesztését. (Ma a csíksomlyói kolostor nyomdájában sokszorosított beszédnek egyetlen példányát ismerjük, amelyet a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őriznek. A nyomtatványt közzétettem a 2017-ben kiadott, Csíkszékre vonatkozó forráskötetben.)

A szerző a továbbiakban Mikónak az országgyűléseken folytatott tevékenységét, valamint a kormánybiztosként kifejtett munkáját egyaránt részletesen ismerteti. A forradalom utáni időszakban, a vissza-

emlékezés alapján vázolja a bujdosás idejét, majd a josefstadti rabságát. Idéz rabtársai Mikóról írt visszaemlékezéseiből. Ezek között olvashatók a marosvásárhelyi Deák Farkas munkájában megfogalmazott gondolatok, aki 1869-ben így jellemezte a raboskodó Mikót: „Az erdélyiek közt Mikó Mihály, Marosszék jelenlegi főkirálybírája volt a legtekintélyesebb, sőt egyike azoknak, kiknek szava legnagyobb nyomatékkal bírt a német előtt is. Szilárd jelleme, művelt modora, szép múltja s nagy jövője áldozatra mindig kész volt a legegyszerűbb társai iránt is.”⁴ Tudnunk kell azonban azt is, hogy az évek során a rabok zöme búskomorra vált, és ez történt Mikóval is. Szabadulását követően szülőfalujába tért vissza, majd az abszolutizmus bukása után újból közszerepet vállalt: előbb főkirálybíró lett, majd 1876-tól főispánként fejtette ki áldásos munkáját. Életének ez az 1861–1881. közötti időszaka még feldolgozásra vár. Erre vonatkozóan a csíkszeredai és a marosvásárhelyi állami levéltárakban, valamint a MOL-ban őrzött erdélyi főkormányiszéki és miniszterelnökségi levéltárakban gazdag levéltári forrásanyag áll a kutató rendelkezésére, de a korabeli sajtó termékei is szolgáltatnak fontos információkat.

Mikó visszaemlékezésének jelentőségét, annak forrásértékét a kötet előszavában Hermann Róbert hadtörténész, a magyar Történelmi Társulat elnöke összegezte. „...nem a politikai küzdelmek sűrűjébe, nem is a börtönök zárt világába vezeti el az olvasót, hanem a szerzőnek a szabadságharc vereségét követő bujdosását mutatja be. Nem is annyira az életút megörökített tényei érdekeseek, sokkal inkább az a kép, amely e memoár lapjain a korabeli magyar (nemesi-polgári) társadalomról kibontakozik. Mikó több mint két évig tartó bujdosás során az összetartás és szolidaritás számos példájával találkozhatott, s leírásán keresztül képet kaphatunk az atyafiságos-rokonsági és ismeretségi kapcsolatok azon finom hálójáról, amelyek összetartották a korabeli magyar elitet. Vendéglátóinak vagy bűjtatóinak többsége mintegy természetesnek tartotta, hogy amint valahol forró lett a lába alatt a talaj, tovább »közvetítse« egy távoli rokonhoz vagy ismerőshöz, s az új befogadó személy hasonló természetességgel teljesítette az ezzel kapcsolatos erkölcsi kötelességét.”

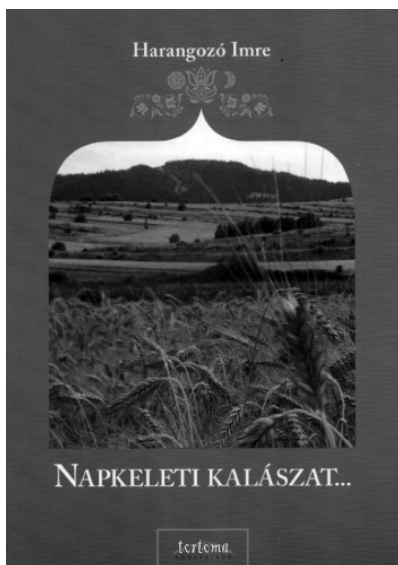
Ajánlom mindnyájuknak hasznos időtöltésként az életrajz és visszaemlékezés olvasgatását.

4 Deák Farkas: *Fogságom története*. Kolozsvár, 1869, 96. p.

Magyar Zoltán

NAPKELETI KALÁSZAT

A magyar néprajztudomány fáradhatatlan napszámosa Harangozó Imre. Idestova közel négy évtizede rója a gyűjtőutakat, többnyire napkeletre, tartja szinte heti rendszerességgel népszerűsítő előadásait, szervezi a közművelődést regionális szinten, nem utolsósorban pedig nyomtatott formában is megosztja a nagyérdeművel mindazt a tudást, élményanyagot és örökséget, amelynek birtokába javarészt



maga is mintegy beleszületve, odafigyeléssel, vagy éppen a gyűjtőutakon jutott. *Napkeleti kalászat...*¹ című legújabb kötete – a könyv alcíme is utal rá – egyfajta összegző válogatás: tanulmányok, cikkek, emlékezések és naplórészletek, sőt külön tematikus egységbe szerkesztett képmelléklet is található benne. Elsőre tán tematikailag túlságosan is vegyesnek tűnő anyag, a kötet olvastán azonban kitűnik, hogy a látszólag szétfutó szálak végső soron ugyanabba az irányba mutatnak, és egységet képeznek. S nem lehet nem észrevenni benne a számadás szándékát, jóllehet nem valószínű, hogy e kiadvány Haran-

gozó folklorisztikai életművének záró darabja lenne.

A tanulmánykötet – nevezzük így – hét nagyobb egységre tagolódik. Mivel Harangozó Imre többek között (vagy elsősorban?) a moldvai csángó népi kultúra kutatója, e könyvben is nagy hangsúllyal van jelen a csángó tematika. Különösen érdekfeszítő és figyelemre méltó az a három esszészerű portré, amely a magyar folklorisztikában nagy

¹ Harangozó Imre: *Napkeleti kalászat... Válogatott tanulmányok, írások, naplók, fényképek*. Barót, 2020, Tortoma Kiadó, 240 p.

múltra visszatekintő – Ortutay Gyula *Fedics Mihály mesél* című, 1940-ben kiadott emblematisz műve óta a mesemondóktól a tárgyal-
kító népművészekig, a paraszttzenészektol a vallási specialistáig terjedő
– egyéniségtvizsgálat szellemében mutatja be három kiemelkedő tudású
moldvai csángó adatközlőjét. Különös tekintettel a kelgyesti Kelaru
Agatát, az északi csángó folklórhagyományok utolsó jeles képviselőjét,
akinek világi és vallásos énekeiből egy csokorra való szemelvényt is
közread, továbbá hasonlóképpen személyes nekrológot a pusztinai
hagyományörzőről, Laczkó György Katalinról, valamint az Egyházas-
kozásra települt, magyarfalusi születésű nótafáról, Csobán Annáról,
akiről 1988-ban főiskolai szakdolgozat is készült, és aki azon moldvai
magyar hagyományörzők egyike, aki – 1992-ben – megkapta a Népmű-
vészet Mestere kitüntető címet. Róluk a szerző a néhai adatközlői-
nek szóló tiszteleten túl már-már a családtagoknak kijáró bensőséges-
séggel emlékezik meg. S ők talán bizonyos értelemben annak is
tekintették, jó példa erre a gyűjtő 2007. évi kelgyesti látogatása, amikor
a már súlyosan beteg Kelaru Agata „elfűtt” neki két olyan éneket,
amelyet mindaddig még egyáltalán nem. E megható eset kapcsán
önkéntelenül is felvillan Kallós Zoltán egy hasonló emlékezése arról a
válaszúti öregasszonyról, aki – nem kívánván tudását a sírba vinni –
tanult falubelijét a halálos ágyához hívta, és elénekelt neki három
balladát, olyan típusokat, amelyeket a jeles folklórgyűjtőnek addig még
senki sem.

A kelgyesti asszony által elmondott Szent István-monda mintegy
átvezet a csángók epikus népköltészetét közreadó csokornyi szövegkor-
puszhoz. E válogatást – amely már Harangozó egy korábbi kötetében
is napvilágot látott, legutóbb pedig a *Korunk* folyóirat egy tematikus
moldvai számában volt olvasható – szinte kivétel nélkül hiánypótló,
esztétikailag is figyelemre méltó folklórszövegek alkotják. Legendame-
sék és legendák, apokrif hagyományok, a magyar szentek moldvai népi
emlékezetének darabjai, eszkatológikus kontextusba ágyazott történe-
tek. E veretes folklóranyagot felvonultató fejezetet lapozván azonban
némi hiányérzet is támad az olvasóban, hiszen mindössze tizenhárom
epikus szöveg alkotja, sejtetve azt, hogy a többnyire szintén kiemelkedő
tudású adatközlőktől még számos más, további epikus folklórhagyó-
mány is feljegyzésre kerülhetett. Vagy netán mégsem, és a gyűjtés
abbamaradt egy-egy monda elmondása/elmondatása után? Aligha

hihető. S e kritikai észrevétel, lehetséges, hogy úgy általában is megfogalmazható, hiszen e kötetben csak szórványosan szerepelnek az ezredfordulót követően megörökített gyűjtések... Pedig e sorok írója is tanúsíthatja, hogy még az utóbbi két évtizedben is lehetőség volt a magyar nyelvterület legkülönbélebb tájain monografikus igényű folklórgyűjtésekre, sőt még akár 2021-ben – túl már szintén ama bizonyos 24. órán – akár egy moldvai mese- és mondagyűjtő út is járhatott eredménnyel. Mindez csak azért kívánczik ide, mert ha Harangozó Imre magánarchívuma hasonló epikus hagyomány sokaságát rejtí még, mielőbbi közreadásuk örömteli és kívánatos lenne.

Elméleti szempontból a kötet tán leginkább fajsúlyos részét képezi az a két nagy ívű tanulmány, amely a szerző folklórkutató énjét helyezi előtérbe. A *Kimene a magos kűhegyekre...* címet viselő dolgozat – sok tekintetben Bosnyák Sándor nyomdokain (vö. *Kelet Kapuja*, 2018/2. 111–113.; *Kelet Kapuja*, 2019/1. 135–139.) – egy szakrális és népköltészeti motívum (a *hegy*) különféle előfordulásait veszi sorra az általa gyűjtött vagy másoktól idézett lírai és epikus folklóralkotásokban (bálványok hegye; a hegy mint a szenttel való találkozás helyszíne; a hegy mint a világ közepe stb.). Hasonlóképpen a hagyományanyag számos aspektusára kiterjed az az itt közreadott tanulmány, amely az analógias gyógyító mágia – ráolvasás formájában fennmaradt – újkígyósi emlékeit értelmezi és mutatja be.

Újkígyósi vonatkozásokkal bír az a rövid fejezet is, amelyben a szerző a helybeli öregektől hallott betyármondákat (Rózsa Sándor-történeteket) dolgozza fel, fűzi egybe mintegy esztétizálva, „irodalmiasítva” azokat, a Sárrét kiváló kutatójának, Szűcs Sándornak méltó utódjaként.

Nehezen besorolható, ám szintén figyelemre méltó alkotói vállalkozás a könyv *Útnak indultam...* című fejezete. E könyvrészlet némiképp Bálint Sándor *Ünnepi kalendárium* című kézikönyvére emlékeztet, azonban e lapokon a naptári év jeles dátumai kapcsán olvasható gondolatok valójában szubjektív emlékmorzsák, reflexiók az adott nap által sugallt képekre, emlékekre, illetve miként maga a szerző is írja: mások számára is publikussá tett naplórészletek. (Harangozó Imre Facebook-oldalát követve hasonló lírai eszmefuttatások továbbra is részét képezik alkotói munkásságának.) Hasonlóképpen a kötet szubjektív „hangszerelt” részét képezi, egybefűzve mintegy az előző fejezettel, az a levélfüzér, amelyben mások – pályatársak, barátok,

tanítványok – gondolatai olvashatók, javarészt olyan kortársaké, akik a Harangozó Imre által alapított Ipolyi Arnold Népfőiskola előadásait hallgatták, részt vettek valamely rendezvényén, vagy együttműködtek vele valamely hagyományőrző tevékenységben.

Az egyébként is gazdagon illusztrált, szép kiállítású kötetet a már említett tematikus képmelléklet zárja: válogatás a szerző 1988–2018 között készített moldvai fotóiból. Művészi igényű, többnyire tudománytörténeti szempontból is fontos felvételek ezek, utalhatunk például a lujzikalagori parasztkántor és búcsúvezető, Csernik Antal portréjára, vagy a csíksomlyói napbanézést megörökítő fotóalkotásokra. E felvételek képezik törzsanyagát annak a kiállításnak is, amely az utóbbi hónapokban a Tiszántúl számos településén volt megtekinthető.

Harangozó Imre új könyvének címe korábbi kiadványaihoz hasonlóan költői és találó. Metaforikusan utal arra, hogy beérett a termés, eljött a betakarítás ideje. És hogy volt – s tán még lesz is – mit, azt a kötet címlapképének választott fotó sugallja. S habár a *Napkeleti kalászat...* már csak a címéből adódóan is egy összegző mű, mindaddig, amíg „keletnek megnyílt kapuja” nem zárul be újra (immár végérvényesen), továbbra is akad még teendő azon az égtájon (is) épp elég.



Égi hagyományok, 2013 (bronz)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Angi Gyula – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna – Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsánna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely

Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvista
Bernád Ilona – Marosvásárhely
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Blénessy Jolán – Székelyudvarhely
BocsKay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalú
Buna Blanka Boróka – Tamásfalva
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő

- Czipa István – Kézdivásárhely
 Czoppelt Julianna – Kovászna
 Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csávossy György – Nagyvárad
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Doboly Beatrice – Vajdahunyd
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászontátiz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Erdei Márk – Gálospetri
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagyí József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu

Gáll Levente – Csikmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső –
 Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Ince Szabó László – Marosvásár-
 hely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
 hely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 János Bertalan – Csíkszereda
 János Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármasfalu

Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék

Köllő Félix – Csíkszereda
Kőszegi Enikő – Csíkszereda
Kristó Boróka – Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Marton Erzsébet – Marosvásárhely
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda

Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
Orbók Ilona – Csíkszereda
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda

Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (5 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Bíró Brigitta – Csikjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely

Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Szőcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplak
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiabíbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad

- Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tőtös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Tuross Judit – Marosvásárhely
 Űtő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Drex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton

- Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-
 magyaros
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágón
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falva (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda

Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznys Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest

Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülekgyörgy – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest

- Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Iлона – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Kézdi Anna – Battonya
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Koszta Csaba – Sukoró
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárs
 Kökenyessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Kuti József – Tura
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Budapest
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miakich Gábor – Budapest
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Levente – Szigetmonostor
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh István – Százhalombatta
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pados József – Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Polóny Levente – Budapest

Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkársága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Községe – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee

Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécy
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarokizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

Magyarországon a *Székelgyöld* folyóirat
 a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
 1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77



SZÉKELY KÖNYVTÁR

НННМДЖО ОЗ ОЗ

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklód Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.